

RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir jaunimo literatūrą

2025 Nr. 4 (116)

Broniaus Leonavičiaus iliustr. iš Martyno Vainilaičio knygos *Bruknelė*. Leidykla „Žara“

RUBINAITIS

Žurnalas apie vaikų ir
jaunimo literatūrą

Mokytojams, bibliotekininkams,
vaikų literatūros tyrėjams, rašytojams,
ilustruotojams, leidėjams, tėvams,
studentams

Vyriausioji redaktorė

Džiuljeta Maskuliūnienė, prof. hum. m. dr.
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka)

Atsakingoji sekretorė

Kristina Vaisvalavičienė, hum. m. dr.
(Vytauto Didžiojo universitetas)

Redaktorės

Inga Mitunevičiūtė (*užsienio vaikų ir jaunimo
literatūra*) (nepriklausoma tyrėja)

Vaiva Schoroškienė, doc. soc. m. dr. (*vaikų ir
jaunimo literatūra edukacijos procese*)
(Vilniaus universitetas)

Asta Skujytė-Razmienė, hum. m. dr.
(*moksliniai tyrimai*), (nepriklausoma tyrėja)

Redakcijos kolegija

Eglė Baliutavičiūtė
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros
asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Loreta Jakonytė, hum. m. dr.
(nepriklausoma tyrėja)

Dalia Karatajienė, doc. hum. m. dr.
(Vilniaus dailės akademija)

Rita Karpavičienė
(Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros
asociacijos (IBBY) Lietuvos skyrius)

Roma Kišūnaitė
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo
biblioteka)

Viltarė Mickevičienė, vertėja
(Lietuvos literatūros vertėjų sąjunga)

Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė,
habil. hum. m. dr. (Tarptautinės vaikų ir
jaunimo literatūros asociacijos

(IBBY) Lietuvos skyrius)

Antanas Šimkus, poetas
(Lietuvos rašytojų sąjunga)

Kalbos redaktorė

Ligita Mykolaitienė

Dizainerė, maketuotoja

Lina Eitmantytė-Valužienė

Rubrikų piešinių autorė

Irena Geniušienė

Viršelyje – Martyno Vainilaičio knygos
Bruknelė (Vilnius: Žara, 2023 m.) iliustracija.
Dail. Bronius Leonavičius

TURINYS

SVEIKI!

Kanoniškojo Čiurlionio metus palydint, Džiuljeta Maskuliūnienė ...1

ATVIRUKAI IR ATVIRLAIŠKIAI SKAITYTOJUI

Linos Žutautės atvirukas ...2

SUKAKTYS

Kad vaikas džiaugtųsi (dailininkės Taidos Balčiūnienės 100-mečiui),
Dalia Karatajienė ...3–5

Anos Saksės *Pasakos apie gėles*: gėlė kaip kūrinio semantikos
ašis (rašytojos 120-osios gimimo metinėms),
Regina Kvašytė, Džiuljeta Maskuliūnienė ...6–13

RETRO

Vaikai vis dar skaito *Anykščių balades* (Bronėi Buivydaitė – 130),
parengė Rasa Bražėnaitė ...14–16

STRAIPSNIAI

Japonų vaikų literatūra: praeitis ir dabartis, Eiko Sakurai ...17–21

Jų Vilnius jų (grožinės knygos apie Vilnių vaikams ir paaugliams),
Asta Plechavičiūtė ...22–26

Ryga šiuolaikinėje latvių vaikų prozoje, Rodytė Rinkeviča ...27–32

NUOTRAUKOS PASAKOJA

Su sūnumi konkuruoti nenorėtų, parengė Aldona Šiaulienė ...33

MOKSLINIAI TYRIMAI*

Ar mokame atpažinti 3–4 metų vaikų gebėjimą skaityti paveikslėlių knygas?,
Vaiva Schoroškienė, Rugilė Juodytė-Matulevičienė ...34–41

Paauglystės reprezentacija vyresniesiems paaugliams skirtoje
lietuvių autorių kūryboje, Aleksandra Strelcova ...42–50

MANO VAIKYSTĖS SKAITYMAI

Iliustracija svarbi teksto vaizdingumui atskleisti, Džiuljeta Maskuliūnienė
kalbina Bronių Leonavičių ...51–58

KONTEKSTAI

Užsienyje apie lietuvių vaikų literatūrą, Eglė Baliutavičiūtė ...59–61

MAMA, TĒTI, PASKAITYK!

Apgavikas Priscilas, Urtė Uliūnė ...62–63

KRONIKA. INFORMACIJA. SKELBIMAI

Parengė Roma Kišūnaitė ...64

SUMMARY ...65

VAIKŲ LITERATŪROS RAŠYTOJAI IR PERSONAŽAI
MENO KŪRINIUIOSE

Kauno kaukai, parengė Kristina Vaisvalavičienė ...66

*Rubrikoje „Moksliniai tyrimai“ publikuojami mokslo straipsniai, teigiamai įvertinti ne mažiau
kaip dviejų anoniminių recenzentų, turinčių mokslo laipsnį.

Kanoniškojo Čiurlionio
metus palydint

DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Žurnalo *Rubinitis* vyriausioji redaktorė)

Į pabaigą eina 2025-ieji – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio metai. Niekas nesiginčys, kad be jo neįsivaizduojamas lietuvių kultūros kanonas. Ir kad tokių metų paskelbimas (ir apskritai jubiliejinių metų skelbimas) yra labai vertingas ir naudingas įvairiomis prasmėmis. Tada vėl tarsi iš naujo atrandame jau ir anksčiau žinotą asmenybę, stabtelime, įsižiūrime, perkratome turimus tekstus, rašome naujus. Šiais metais siekiama „[n]e trumpalaikio M. K. Čiurlionio nuopelnų aktualizavimo, tačiau tęstinio daugiasluoksnės ir gausios dailininko ir kompozitoriaus kūrybos pažinimo Lietuvoje ir už jos ribų“¹. Renginių, didelių ir mažų, kamerinių, būta visoje Lietuvoje ir užsienyje, visokių iniciatyvų imtasi. Viena gražiausių iniciatyvų (ir visiems labiausiai matomų) – tarptautinį Vilniaus oro uostą pavadinti Čiurlionio vardu. Tikėkime, kad vardas prigis ir liks. Gerai, kad Čiurlionio darbus išvys ir tolimoji Japonija. Žinoma, ir lietuvių vaikų literatūros kūrėjai stengėsi įprasminti Čiurlionio vardą, pateikti pasakojimų mūsų mažiesiems ir jauniems skaitytojams. Kiek knygų sukurta, kokio amžiaus adresatui, ar pasirodė išskirtinių? Bet viščiukus skaičiuoja rudenį, todėl tai, kas vaikams apie Čiurlionį išleista jubiliejiniiais metais ir kiek anksčiau, išsamiai aptarsime jau kitų metų *Rubinityje*. Čia gal tik pasidžiaugsime, kad pasirodė knygų ir patiems mažiukams – vaikams nuo gimimo iki trejų metų. Ir kaip neprisiminti žaismingo ir sykiu prasmingo vieno iš knygų vaikams apie mūsų garsųjį menininką pavadinimo *Išėjau su Čiurlioniu. Tuoj grįšiu*².

Kanoniškasis Čiurlionis... Kanono formavimo problema – sena ir svarbi, tai aktualu ir mokiniams, kurie jau mokyklos suole turi susidaryti išsamų vaizdą apie esminius tautos tekstus, nacionalinėmis vertybėmis laikytinus literatūros (ir kultūros) kūrinius. Vadinasi, tai ne tik teorinė, akademinio diskurso problema, bet ir praktinė, su

kuria susiduria mokyklinių programų rengėjai, literatūros didaktikos specialistai, vadovėlių, skaitinių, chrestomatijų autoriai ir, žinoma, mokytojai. O ar galime svarstyti, dėl lioti ne tik mokyklinį lietuvių literatūros kanoną³, bet ir lietuvių vaikų ir jaunimo literatūros kanoną? Juk toks darbas vyksta nuolat: vertinamos, nominuojamos ir apdovanojamos knygos ir jų autoriai, sudarinėjami rekomenduojamų knygų sąrašai, rašomi straipsniai, recenzijos, monografijos. Turime, kad ir seniai išėjusias, Bernardo Brazdžionio (1942), Vinco Aurylos (1986) lietuvių vaikų literatūros istorijas (jau atėjo laikas imtis rašyti naują), daug triūsio pareikalavusį Valstybės 100-mečiui išleista katalogą *Šimtas knygų vaikams ir Lietuvai* (2017).

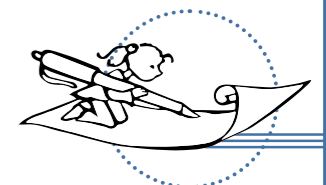
Manau, galima pritarti Arvydo Valionio minčiai, jog „kultūros kanonas yra ne sustingusių vertybių saugykla, o vienas iš bukinančios masinės kultūros priešnuodžių“⁴. Ypač aktualiai ši mintis suskamba vaikų ir jaunimo edukacijos kontekste. Galbūt reikėtų pasvarstyti dar kartą, ar verta mąstyti apie Lietuvos kultūros ir literatūros kanoną, sykiu ir apie lietuvių vaikų ir jaunimo literatūros kanoną, kokie kriterijai lemtų vieno ar kito kūrinio patekimą į kanono sąrašą. Ko mus, lietuvius, moko europiniai (latvių, danų ir kt.) kanono paieškų pavyzdžiai?

¹ Interneto prieiga: <https://lrv.lt/lt/naujienos/2025-iejai-m-k-ciurlionio-metai-pirmajame-tarpinstitucines-komisijos-posedyje-aptartos-jo-kurybos-ilgalaikio-iprasminimo-kryptys> 9 (žiūrėta 2025-11-28).

² Daina Kamarauskienė, *Išėjau su Čiurlioniu. Tuoj grįšiu*, [ilustravo Julija Tolvaišytė-Leonavičienė], Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2023, 32 p.

³ Pasirodė nauja knyga: Viktorija Šeina, Aistė Kučinskienė, *Mokyklinis lietuvių literatūros kanonas. Šimtmečio raidos rekonstrukcija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, 614 p.

⁴ Arvydas Valionis, „Latvijos kultūros kanonas“, *lrytas.lt*, 2009-07-09, interneto prieiga: <https://kultura.lrytas.lt/meno-pulsas/2009/07/09/news/latvijos-kulturos-kanonas-5789412/> (žiūrėta 2025-11-28).

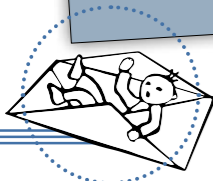

Linos Žutautės atvirukas

Gimiau 1973 m. Šiauliuose, gyvenu gimtajame mieste. Baigiau Šiaulių universiteto Dailės fakultete grafikos magistro studijas. Išleistas jau aštuoniolika autorinių knygų iš serijos apie Kakę Makę, dvi knygos apie katiną Ferdinandą ir šuniuką Pū, knyga paaugliams *Kniūkiai, arba dingusių kojinių paslaptis*, romanas suaugusiems skaitytojams *9 apgamėliai*, iliustruota daugybė knygų Lietuvoje ir užsienyje.

Apdovanojimai: 2010 m. knyga *Kakė Makė ir Netvarkos nykštukas* laimėjo IBBY Lietuvos skyriaus premiją kaip geriausia knyga mažiausiems skaitytojams. 2013 m. geriausia metų vaikų bei paauglių knyga pripažinta *Ferdinandas ir Pū*. 2014 m. gauta Švietimo ir mokslo ministerijos Vaikų literatūros premija.

Kad vaikas džiaugtųsi

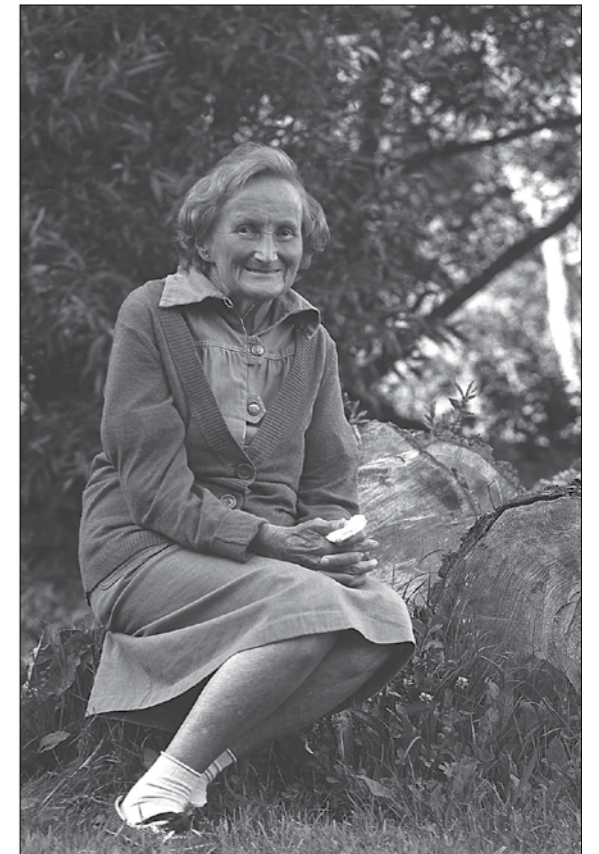
(dailininkės Taidos Balčiūnienės 100-mečiui)

DOC. DR. DALIA KARATAJIENĖ
(Vilniaus dailės akademija)

Šiomet lapkričio 3 d. minėjome dailininkės, vaikų knygų iliustruotojos Taidos Balčiūnienės (1925–2018) šimtmetį. Pokariu studijavusi architektūrą ir grafiką, beveik dešimtmetį Balčiūnienė dirbo architektė inžiniere. Ir galbūt šiandien, prisimindami menininkę, kalbėtume apie jos pastatytus namus, jei 1959 m. menininkės bičiulė muzikos pedagogė Vida Krakauskaitė nebūtų pasiūliusi Taidai iliustruoti jos parengto *Jaunojo pianisto*. Leidinį iliustruodama Taida, matyt, patenkino savo dar vaikystėje pasireiškusį polinkį piešti. Taip nuo septintojo dešimtmečio iliustracijos tapo pagrindiniu Balčiūnienės kūrybinės veiklos lauku. Menininkės kūrybiniame bagaže – apie 50 iliustruotų knygų vaikams, vadovėlių, daugybė iliustracijų kas mėnesį mažuosius lankiusiam *Genio* žurnale, atvirukai vaikams, vaikų žaidimai, mokymo priemonės, plakatai, diafilmai, ekslibrisai, estampų ciklai.

Tačiau net ir priminus, kad dailininkės iliustruotos knygos buvo nesiek perleistos, o užsienio kalbomis išleistas knygas skaitėme ir nuo Balčiūnienės iliustracijų negalėjome atplėšti akių ne tik mes, bet ir užsienio vaikai, pasakyti apie dailininkę tik tiek – reikštų nepasakyti nieko. Tokia darbų apimtis byloja apie dailininkės darbštumą, bet nieko nepasako apie dailininkės vaizdinės kalbos ypatumus, lėmusius jos atpažįstamumą ir didžiulį populiarumą. Jos kūrybinę reikšmę ypač sustiprino laikmetis, kada knygos išvydo pasaulį. Septintojo, aštuntojo dešimtmečio sovietmečio vaikų gyvenime kultūrinį, meninį poreikį tenkinančių pasiūlų nebuvo daug. Nors į vaikus anuomet buvo žiūrima kaip į labai svarbią komunistinės ateities vizijos konstravimo jėgą, deklaruojami pedagoginiai užmojai anaiptol ne visada sutapo su realybe. Kolektyvinio gyvenimo, ankstyvų darbo įgūdžių, ideologinių ir estetinių pagrindų židiniai – darže-

Taida Balčiūnienė Sibirkos rožyne. Aurimo Šandario nuotr.

liai – buvo veikiau prabanga nei vaikus auginančių šeimų kasdienybė. Dėl griežto tėvų darbo grafiko didžiąją laiko dalį vaikai leisdavo kiemuose žaisdami su beveik vienodais žaislais. Vienintelė vaikams skirta televizijos laida

„Labanakt, vaikučiai“, kurioje po Tetos Betos pokalbio su nykštukais buvo rodomas animacinis filmukas, pradėta rodyti tik 1975 metais. Vaikai jos laukdavo su tokiu pat nekantrumu kaip ir vienintelio ikimokyklinio ir jaunesniajam mokykliniam amžiui skirto mėnesinio žurnalo *Genys*. Šiame skurdžiame fone naujos iliustruotos knygos pasirodymas buvo didžiulis įvykis, kuris mažiesiems skaitytojams buvo nesunkiai prieinamas, nes vaikų knygų tiražai buvo dideli – apytikriai 20–50 tūkst. egzempliorių. Neabejoju, kad net ir tie, kurie minimais laikais neturėjo išsiugdę įpročio perskaityti ir įsidėmėti knygos kūrėjų pavardžių, šiandien, pamatę Balčiūnienės iliustruotas abėcėles, iš kurių mokėsi pažinti raides, tikrai prisimins tą džiugų ir malonų jausmą, kurį kėlė dailininkės piešiniai. Jie buvo daugybės vaikų piešiamų darbų siekiami idealai, pavyzdžiai ir kelrodžiai.

Nepaisant to, kad septintajame dešimtmetyje vaikų knygų iliustracijoje ėmė ryškėti modernėjimo kryptis, kurią dar iš tarpukario atsinešė Domicelė Tarabildienė, o naujai ėmė brėžti Algirdo Steponavičiaus, Birutės Žilytės, Albinos Makūnaitės darbai, pasižymintys sąlygišku, tikrovės iliuzija nedisponuojančiu arba menkai disponuojančiu dekoratyviu vaizdu, Balčiūnienės vaizdų pasaulis išliko beveik nepakitęs – aiškus, suprantamas ir savaip tikroviškas. Dailininkė iliustravo daug knygų, kurių tekstai buvo nesudėtingi: tai liaudies dainelių (*Bėgs pelytė vandenėlio*, 1966; *Ganau ganau avelės*, 1967), vaikų žaidimų knygutės (*Eime grybauti – baravykų rauti*, 1960; Kosto Kubilinsko *Darbininkai: ratelis-žaidimas*, 1964; *Bitė Ritė Baltaragė*, 1981), abėcėlės (*ABC*, 1961, kurios autorystė priklauso tik Balčiūnienei; *Iliustruota abėcėlė*, 1966; Kazio Jakubėno *Abėcėlė*, 1979). Todėl nenuostabu, kad iliustracijos taip pat yra aiškios, kompozicijos požiūriu nesudėtingos, nors ir tvirtai suręstos. Jose vaizduojamas vaikui artimas ir pažįstamas pasaulis, jo aplinka, labai dažnai – ir pats vaikas. Vertinant iliustracijas psichologiniu aspektu, tai yra labai svarbu. Ikimokyklinio ir ankstyvojo mokyklinio amžiaus vaikas pasaulį suvokia kaip vietą, kurios centre yra jis pats, o aplinkui jį egzistuoja jam pažįstami objektai. Juos stebėdamas vaikas nuolat tikrinasi, kurios tų objektų savybės yra esminės, o kurios – atsitiktinės. Balčiūnienės iliustracijos šį vaiko poreikį patenkina: vaikai, kaip ir pats knygos skaitytojas, yra jaudrūs, linksmi, o juos supantys daiktai, gyvūnėliai, sakytume, tipiški, įprastų proporcijų ir spalvų, atliekantys jiems charakteringus veiksmus ir funkcijas. Viščiukai ir ančiukai – geltoni, liuoksinčios voverytės – oranžinės, po medžius laipiojančios meškos – rudos. Vaikų psichologijos tyrėjai teigia, kad „vaikai mąsto ne kaip

Taidos Balčiūnienės piešinyss

maži suaugusieji; jie mąsto taip, kaip suaugusieji jau nebeatsimena“.

Matyt, nuolat jausti šiuos iš suaugusiojo atminties dylančius mąstymo pėdsakus dailininkei padėjo jos pačios vaikai. Taida Balčiūnienė su vyru architektu Vaclovu Balčiūnu jų užaugino devynis. Nors specialiai savo vaikams dailininkė nieko nepiešė, tačiau jie visada buvo jos iliustracijų kūrimo proceso stebėtojai. Iliustravimo impulsas dailininkės dukrai Taidai Balčiūnaitei tapo pretekstu pasirinkti iliustruotojos kelią. Šį impulsą „paveldėjo“ ir Balčiūnienės anūkė Sigutė Chlebinskaitė – dailininkė, kurios iliustracijos ne mažiau įdomios ir vaikų mylimos nei jos mamos ir močiutės. Kalbant apie psichologinę iliustracijų vertę dera prisiminti, kad mažiesiems vaikams labai svarbu knygoje matyti jiems patrauklų personažą – dažniausiai tai būna pagrindinis veikėjas, keliaujantis iš puslapio į puslapį ir darantis ką nors naujo. Klausydamas jam skaitoma teksto arba pats skaitydamas, vaikas nekantriai laukia, koks piešinys bus kitame puslapyje: kaip elgsis, į kokias situacijas pateks dailininko išryškintas veikėjas. Balčiūnienės iliustracijoje toks veikėjas dažniausiai yra vaikas, kurį mažasis skaitytojas atpažįsta ne tik versdamas vienos knygos puslapius, bet ir kitų dailininkės iliustruotų knygų puslapius. Apskritaveidžiai, rausvaskruosčiai, apvaliomis it

taškiukai akutėmis ir riestomis nosytėmis berniukai ir mergytės tarytum keliauja iš knygos į knygą. Todėl vaikas, sykį juos pamatęs, kaskart paimdamas naują knygą į rankas jaučiasi taip, lyg būtų sutikęs gerai pažįstamą draugą. Sulig pirmąją pažintimi vaiko skaitytoje knygoje užsimezgęs emocinis ryšys su Balčiūnienės nupieštais veikėjais kitose knygose mažąjį skaitytoją lydi kaip jausmas, panašus į tą, kai su patikimu ir nemažai nuotykių drauge išgyvenusiu bičiuliu leidiesi į naujus išgyvenimus žadančią kelionę. Kitaip tariant – į naujos knygos patirtį. O pozityvų emocinį ryšį lemia iliustracijų dėmenys. Visų pirma – jų koloritas. Balčiūnienės iliustracijose dominuoja švarios, skaisčios spalvos, jose nerasime jokio „užmurzinto“ kampelio. Tiek vaikai, tiek kiti iliustracijų veikėjai skaitytojui atrodo įkvepiantys: visų vaizduojamų vaikų darbai ar veiksmai regisi labai lengvi. Nors veikėjus apibrėžiantis siluetas leidžia aiškiai suvokti formos ypatumus, tas siluetas yra lengvas. Jis nestabdo ir neapsunkina nei piešinyje rodomo veiksmo, nei judesio. Šiuo požiūriu Balčiūnienės piešiniai gerokai skyrėsi nuo daugelio kitų iliustruotojų raiškos, kurioje vyravo sąlygiškesnis ir dekoratyvesnis vaizdas. Grafinės raiškos galimybės prioritetai dailininkė teikė ir iliustruodama vadovėlius, mokymo priemones. Grafikos dominavimas akivaizdus, pavyzdžiui, Joanos Levickienės, Petrės Mintaučienės knygos *Skaitiniai: vadovėlis kurčiųjų mokyklų 3 kl.* (1973), Aldonos Raugelienės knygos *Kortelės rišliai kalbai ugdyti: 4kl.* (1969) iliustracijose. Ir tai suprantama: ryški linija visada riboja, stabdo arba, vaizdžiai tariant, disciplinuoja. Didaktinei literatūrai kaip tik to ir reikia.

Nors dažnai dailininkės kuriami vaizdai turi kelis erdvinis planus, figūros atrodo lyg turinčios apimtį, iš tikrųjų jų forma labai kukli, o apimties įspūdis kuriamas ne tiek trimatėje forma, kiek figūrų rakursais erdvėje. Kitaip tariant, iliustracijų veikėjai yra „pagauti“ veiksmo įkarštyje, siekiantys ko nors gilumoje, kryptantys į priekį. Taigi – judantys trimatėje erdvėje. Ir kaip tik dėl iliustracijoje vykstančio veiksmo vaizdas visada yra intriguojantis, koncentruojantis dėmesį ir itin gyvas. Darsyk prisimindami septintąjį, aštuntąjį ir devintąjį dešimtmečius turime pripažinti, kad Balčiūnienės iliustracijos pirmiausia tęsė lietuviškos iliustracijos tradiciją, vaikų vaizdavimas gamtos apsuptyje perteikė tautodailei būdingą pasaulėjautą. Nors Balčiūnienės iliustruotų autorių (Mato Grigonio, Prano Mašiot, Aldonos Puišytės, Nijolės Morkunaitės, Vinco Giedros, Kosto Kubilinsko, Kazio Binkio ir kt.) tekstai nepanašūs vieni į kitus, iliustracijose jaučiamas šiltas santykis tarp vaiko, gamtos, naminių gyvūnėlių, žvėrelių. Tą šilumą, jausmą kuria ir dažnai pasitaikanti

gyvūnėlių personifikacija: paukšteliai ir gyvūnėliai išgyvena žmogiškus jausmus, vilki drabužius, atlieka žmonėms būdingus veiksmus. Verta prisiminti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai ne tik gyvūnus, bet neretai ir daiktus suvokia kaip gyvus ir jaučiančius taip pat, kaip jaučia vaikai. Todėl net ir gyvūnėlius dailininkė piešia panašius į vaikus. Užtenka pažvelgti į 1969 m. pasaulį išvydusio Elenos Spurgaitės jūreivio Baltruuko „portretą“. Visiškai išvengti ideologinių ženklų knygose buvo beveik neįmanoma, bet Balčiūnienės piešiniuose tie ideologiniai ženklai niekada nebuvo esminiai elementai – jie iliustracijose atrodo kaip atsitiktinė ir nelabai svarbi detalė. 1980 m. „Vagos“ išleistas Salomėjos Kaknevičienės eilėraščių knygutės *Spindi Nemuno akys* viršelyje vaizduojami du upėn įsibridę vaikai. Upės ir saulės peizažas, nuostaba, smalsumas, apėmę upėje stovinčią mergaitę ir berniuką, yra tokie įtaigūs, kad iš karto pastebėti, jog berniukas ryši raudoną kaklaraistį, nelabai įmanoma.

Neminint Lietuvoje surengtų dailininkės kūrybos parodų, Taidos Balčiūnienės iliustracijos 2011 m. buvo rodomos Bolonijos knygų mugėje menotyrininkų Giedrės Jankevičiūtės ir Jolitos Liškevičienės kuruotoje parodoje „Sovietų Lietuvos vaikų knygų iliustracijos“. Paroda suteikė iliustracijoms tarptautinę sklaidą, kurios Balčiūnienės kūryba neabejotinai nusipelnė. Tačiau mus labiausiai džiugina tai, kad Lietuvos vaikams, nestokojantiems nei pramogų, nei gausybės iliustruotų knygų, Balčiūnienės iliustruotos knygos tebedaro didžiulį įspūdį ir suteikia stebuklingą knygos atradimo džiaugsmą. Tas nuoširdus vaiko džiaugsmas ir buvo Taidos Balčiūnienės iliustracijų tikslas.

¹ Nathaniel Lees Gage, David Charles Berliner, *Pedagoginė psichologija*, Vilnius: Alna litera, 1994, p. 105.

Taidos Balčiūnienės atvirukų rinkinys „Maži vaikai – dideli darbai“, Vilnius: Mintis, 1973 m.

Anos Saksės Pasakos apie gėles: gėlė kaip kūrinio semantikos ašis

(rašytojos 120-osios gimimo metinėms)

DOC. DR. REGINA KVAŠYTĖ
(Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

PROF. DR. DŽIULJETA MASKULIŪNIENĖ
(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Latvių literatūros klasikės Anos Saksės (*Anna Sakse*, 1905–1981) svarbią kūrybos dalį sudaro pasakų knygos. Latvijoje išleistos pasakų knygos *Pasakas / Pasakos*¹ (1946), *Laimės kalējs / Laimės kalvis* (1960), *Pasakas ma-zajiem / Pasakos mažiesiems* (1960), *Piķa kunga stāsts / Piķu karalius* (1962), *Kalējdēls Kaspars / Kalvio sūnus Kaspars* (1964), *Pasakas par ziediem / Pasakos apie gėles* (1966), *Varavīksne / Vaivorykštė* (1968), *Puķu zirnītis / Kvapusis žirnelis* (1969), po autorės mirties pasirodė *Kā zaķis brauca uz Rīgu pēc skābu kāpostu sēklām / Kaip zuikis raugintų kopūstų sėklų į Rygą važiavo* (1986) ir išsamiausias rinkinys *Zāles stiebrs / Žolės stiebas* (1987), į kurį sudėtos ir *Pasakos apie gėles*². Latvijoje jos ne kartą išleistos atskiromis knygomis, o kai kurios įtrauktos ir į kitus rinkinius, be to, mėgstamos versti į įvairias užsienio kalbas. Lietuvių kalba išleisti rinkiniai *Laimės kalvis* (1964), *Pasakos apie gėles* (1969, 2005 ir 2014³), pasakų

rinktinė *Milžino šauksmas* (1993)⁴. Lietuvoje daugiausia dėmesio sulaukė *Pasakos apie gėles*, jos ir šiandien mie-lai skaitomos. 2010 m. knyga išleista garsiniu pavidalu⁵. 2017 m. Vilniaus teatre „Lėlė“ pastatytas spektaklis vai-kams „Gėlių istorijos“⁶. Atskiros pasakos įgarsintos LRT „Vakaro pasakų“ cikle, pavyzdžiui, „Raganiukė“. Pasakų turinys ir raiška tinkama vaikams, jos sudomina ir paaug-lius, nors kai kurių kūrinų semantika gana sudėtinga, reikalaujanti skaitytojo su didesne gyvenimo patirtimi. Tai ypač pasakytina apie pasakas meilės tema.

Šiame straipsnyje nagrinėjama gėlių vaizdinio įtaka pasakų semantikai, tiksliau tariant, kaip gėlė (konkre-tus augalas su savo savybėmis) ir jos vardas (sykiu ir to vardo vertimas į lietuvių kalbą) lemia pasakos prasmę, kaip rašytoja (ir vertėja) pasinaudoja gamtos pasaulio ir kalbos išgalėmis. Pasakos primena etiologines sakmes apie augalų kilmę. Tokia paralelė gali būti aktuali moky-

Ana Saksė su krankliukais Ansyčiu ir Grietinia. 1959 m. Fotografas nežinomas. Latvijos nacionalinio raštijos ir muzikos muziejaus nuotr. RTMM_N5403

tojams, rengiantiems pamokas apie tautosakos ir lite-ratūros sąsajas, tarpdalykinėms literatūros ir biologijos pamokoms, įvairiems projektams.

Pasakos Anos Saksės gyvenime

Anos Saksės kūrybinis palikimas yra įvairus: trys romanai, keli apysakų rinkiniai ir knygos vaikams, eilė-raščiai, pasakos ir humoreskos, tačiau reikšmingiausias rašytojos indėlis į literatūrą iki šių dienų yra pasakos apie gėles. Didžioji jo dalis sudėta į septynis *Rinktinių raštų* to-mus (1962–1965)⁷. Rašytojos kūryboje pradedant XX a. šeštuoju dešimtmečiu pagrindiniu žanru tapo literatūri-nės pasakos. Latvių literatūrologė Ingrida Kiršentalė (*In-grīda Kiršentāle*), parašiusi esė apie Anos Saksės pasakas, pavadino ją *Dzīve un pasaka / Gyvenimas ir pasaka*⁸.

Saksės šimtmečio minėjimo apžvalgoje spaudoje pri-menama, kad literatūrologė Saulcerytė Viesė (*Saulcerī-te Viese*) antrojo leidimo (1970) pratarinėje yra rašiusi, jog šių pasakų istorija skamba kaip pasaka⁹. Pavyzdžiui, pagrindas parašyti pirmąjį ciklo apie gėles pasaką pro-

za – „Naksvijole“ – buvo asmeninė patirtis, kai kartą pasiklydusi miške autorė pajutusi, tarsi vis gilyn į mišką vilioja išskirtinis gėlių kvapas – žydėjo blandys¹⁰ (plačiau apie šią pasaką žr. toliau).

Rašyti pasakas apie kitas gėles pastūmėjo puikios lat-vių dailininko Karlio Sūninio (*Kārlis Sūniņš*) akvarelės, kurias rašytojai pasiūlė leidykla. Iliustracijos buvo skir-tos kinų poeto eilėraščių rinkiniui, tačiau dėl kultūros revoliucijos Kinijoje atsisakyta sumanytą rinkinį leisti ir Latvijoje. Kaip rašo menotyrininkė Inara Nefedova (*Ināra Nefedova*), Saksės ir Sūninio draugystę rengiant pasakų apie gėles leidinį nulėmė keistų aplinkybių sutapimas. Gėlės rašytojai tapo itin artimos ir svarbios, kai dėl ligos ji turėjo atsisakyti aktyvaus visuomeninio gy-venimo ir leisti laiką namuose Mežaparke, kur ją supo gėlės. O dailininkas turėjo sukaupęs nepanaudotų akva-relių, vaizduojančių gėles. Leidyklos „Liesma“ vyresnysis redaktorius parodė rašytojai šiuos piešinius, ir ji nutarė, jog būtina reikia juos išspausdinti. Pati yra pripažinusi, kad dailininkas turėjo būti paminėtas kaip knygos ben-draautoris¹¹. Vėlesni pasakų leidiniai būdavo iliustruojami

Viršelio dail. Karlis Sūniniš, 2014 m.

įvairiai arba leidžiami neilustruoti. 2014 m. leidykla „Zvaigzne ABC“ pakartotinai išleido pasakų knygą su Karlio Sūninio akvarelėmis.

Gėlės vaizdinio svarba

Rinkinį sudaro 33 pasakos. Vienos pavadintos tradicinių, gerai žinomų tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje gėlių ar žydinčių krūmų ir medžių vardais („Pienė“, „Jazminas“, „Vyšnia“), nemažai esama pasakų apie egzotinius augalus („Kamelija“, „Lotosas“, „Orchidėjos“ ir kt.). Autorės akiratin patenka tiek laukiniai, tiek darželiuose žydyntys augalai (plg. „Zuikio kopūstai“, „Kardeliai“). Yra ir išgalvotų augalų arba išgalvotais vardais pavadintų pasakų („Czi Czina“, „Raganiukė“, „Kvaputė“). Jau rinkinio pavadinimas akcentuoja gėlės vaizdinio svarbą. Nors juo ir pasakoma, kad tai pasakos apie gėles, iš tiesų tai pasakos apie žmones ir jų santykius, tačiau tuos santykius įprasmina būtent gėlės ar kito žydinčio augalo (medžio, krūmo) vaizdinys. Daugumos ciklo pasakų esminė mintis: niekas iš žmogaus gyvenimo nedingsta be pėdsako – nei laimė, nei kančia, nei geri, nei pikti darbai¹². Ypač gausi meilės tematikos pasakų grupė („Raganiukė“, „Snieguolė“, „Erškėtrožė ir Ryto Vėjas“ ir kt.). Nedaugelyje pasakų iškyla vaiko tema („Kiaulausiukas“, „Žirniukas“), kur kas dažniau, pasitelkiant gėlių vaizdinius, perteikiamas vaikino, merginos likimas. Apibūdinama Anos Saksės literatūrinės pasakas, ypač ciklą apie gėles, Ingrýda Kiršentalė pabrėžia, kad tai stebuklinės pasakos, tačiau ne dėl to, kad jose veiktų antgamtiniai liaudies pasakoms būdingi personažai (tokių yra vos keli), o dėl jų pabaigose įvykstančio stebuklo – žmogaus mirties / žūties vietoje išaugančios gėlės ar augalo, dėl to, kad augalai turi savybę susikalbėti, įgyti žmogiškų savybių. Tai etiologinės pasakos¹³.

Kodėl Ana Saksė vaizduoti renkasi gėles? Vienas iš galimų atsakymų – gėlės žmogui daro didelį poveikį. Stulbina jų grožis ir įvairovė. Autorė remiasi tiek savo krašto, tiek svetimų tolimų kraštų augalijos tradiciniais vaizdiniais, neprieštaraujančiais gyvenimiškai tikrovei¹⁴, o siužetus pasakoms neretai sukuria pats gyvenimas. Šie ypatingi, įstabūs gamtos objektai turi galią sužadinti visas žmogaus jusles – regą (žiūrintįjį veikia žiedų formos ir spalvos), uoslę, skonį – jaučiami visokiausi kvapai, skoniai. Gali veikti net ir klausą (girdimi garsai arba tyla). Todėl nagrinėjant pasakas bus kreipiamas dėmesys į tai, kokią juslę sužadina viena ar kita gėlė ir kaip tuo pasinaudojama konkrečioje pasakoje.

Vertimo peripetijos

Pasakos apie gėles lietuviškai pasirodė ir atskiromis knygomis (1969; 2005; 2014), o rinkinyje *Milžino šaukimas* (1993) jos sudaro antrąją dalį. Be to, dvi pasakos iš gėlių ciklo paskelbtos knygoje *Laimės kalvis: pasakos jaunimui* (1964). Ši knyga yra pirmasis lietuvių kalba pasirodęs Saksės pasakų rinkinys, kurį sudaro septynios pasakos. Vertėjas joje nenurodytas, tik redaktorius Aleksandras Žirgulyš, bet Audrius Musteikis rašo, kad „[j]ą išvertė Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto Latvių kalbos būrelis, vadovaujamas aspiranto Reinio Bertulio. Panaudotos nedidelės originalo leidimo nespaltvotos iliustracijos, įspūdingų spalvotųjų atsiskyta. Jų autorius – talentingas dailininkas, kurio likimą sudarkė tremtis – Kurtas Fridrichsonas“¹⁵.

Vienos pasakos pavadinimas studentų vertime kitoks nei Renatos Zajančauskaitės išverstos („Gegutės drobelė. Joninių nakties pasaka“ vietoje „Raganiukė“), o kitas tik struktūriškai kiek pakitęs, panašesnis į latvių („Erškėtrožė ir Rytvėjis“ vietoje „Erškėtrožė ir Ryto vėjas“).

Zajančauskaitei – pagrindinei *Pasakų apie gėles* vertėjai į lietuvių kalbą – tai buvo pirmoji vertimų knyga (1969) ir ją ji įvardija tarp savo svarbiausių vertimų¹⁶.

Paskelbtas Saksės 1968 m. spalio 23 d. laiško vertėjai fragmentas, kuriame rašytoja atsako į klausimą dėl kai kurių kliūčių verčiant pasakas, kai skiriasi tam tikros gėlės (augalo) pavadinimai latvių ir vertimo kalba, kai kartais neatitinka augalams priskirti vaizdiniai tam tikrose kultūrose, ir plačiau apžvelgia šį aspektą. Tačiau pirmiausia pasidžiaugia, kad jos „žiedai“ pražysta ir Lietuvos žemėje¹⁷.

Vis dėlto iš pasakų vertimų matyti, jog vertėja kartais pakeičia pagrindinį veikėją, kad personažas atitiktų gramatinę giminės kategoriją, pavyzdžiui, pasakoje „Vyšnia“

vietoje sūnaus (latvių kalba žodis *ķirsis* yra vyriškosios giminės) pasakoja apie dukrą (plačiau žr. toliau), dėl augalų pavadinimų skirtumų pakeičia vieną augalą kitu (plg. pasakos „Ūdensroze“ veikėja Roze 'rožė' vertime virsta *Lelija*, nes augalo pavadinimas lietuvių kalba yra *vandens lelija*) arba pavadina pasaką ne tikru, o išgalvotu augalo vardu („Raganiukė“, „Kvaputė“). Apie tam tikrus vertimo niuansus ir pastebėtus skirtumus bus kalbama aptariant konkrečias pasakas, o kai kurių, ypač svetimų šalių augalams skirtų pasakų analizės šįkart atsiskyta dėl ribotos straipsnio apimties.

Gėlės spalva

Dalies pasakų semantikai labai svarbi aprašomų gėlių spalva („Snieguolė“, „Vyšnia“, „Aguona“, „Jazminas“, „Pienė“ ir kt.). Pasakoje „Snieguolė“ sekama liūdna meilės istorija. Sniego Motei ir Sniego Tėvui gimsta dukrytė Snieguolytė, kuri „buvo skaisti baltaplaukė mergytė, gulėjo baltoji lovelėj, apsiklojusi baltais debesų patalėliais“ (p. 5). Užaugusi ji pamilsta vėją Pietį, bet Sniego Tėvas dukrą tekina už nemylimo vyriausio Vėjo sūnaus Šiaurio. Vaizdingai aprašomas baltosios nuotakos kraičio ruošimas: „Linksma Sniego Motė taisė dukrai kraitį. Patalus pripylė minkštų sniego pūkų, raižė ir siūlėjo baltas debesų marškas, vėrė ant siūlelių tviskančius ledo karolius“ (p. 6). Visame kūrinyje eina baltos spalvos leitmotyvas. Besikeičiančių sniego, šalčio, ledo pavidalų kulminacija – merginos Snieguolytės pavirtimas į rasos lašelį, o vėliau į baltą gėlę Snieguolę. Ją pavydus Šiaurys užvožia ledo dangčiu. Pavasarį, kai Snieguolė pajunta mylimojo Piečio artumą, „kvapu prasitirpdo ledo dangtyje mažą plyšelį ir kyšteli galvutę, norėdama pažvelgti į mėlynas mylimojo akis“ (p. 13). Žmonės apsidžiaugia pavasarį pamatę prasiskleidusią baltgalviukę, šį įvykį vieni kitiems praneša kaip didžiausią naujieną. Pasakos veikėjos vardas *Pārslīņa – Pārsla*¹⁸ deminutyvas – susijęs su žodžiu *sniegpārsla* 'snaigė', o augalo pavadinimas latviškai yra *sniegpulkstenīte* (taip ir pavadinta pasaka)¹⁹, liaudyje vadinamas ir kitokiomis formomis, tarp jų ir vyriškosios giminės *sniegpulkstenītis* (gali būti, kad tarminės formos). Lietuviškas mergaitės vardas *Snieguolė* – iš pasakos „Snieguolė ir septyni nykštukai“ herojės vardo, kuris yra priesagos *-volē* vedinys iš liet. *sniegas*²⁰ – sutampa su augalo pavadinimu. Panašaus minorinio skambesio yra pasaka „Vyšnia“, kur įžeidus piktasis Šiaurys sušaldo Vyšnaitę. Tėvas sodininkas „liejo graudžias ašaras. Ten, kur tos ašaros nukrito, išdygo medelis“ (p. 33). Tačiau Šiaurys nesiliauja keršyti ir nori jauną medelį sušaldyti.

Todėl tėvas slapsto Vyšnią ją aprensdamas vis kitokios spalvos apdarais: pilka, vėliau balta, žalia, vėliau žalia su raudonomis sagutėmis, tada geltona ir vėl pilka. Vyšnios medelio spalvų kaita kalba apie amžiną gamtos rato ciklą ir tėvo meilę dukrai. Tačiau originale kalbama apie tėvo meilę sūnui ir rūpestį juo, nes latviškai vyšnia vadinama vyriškosios giminės žodžiu *ķirsis*. Pasakodama apie darbą prie šio vertimo vertėja prisipažįsta, kad dėl to ji „parašė laišką autorei prašydamą leisti vertime pakeisti keletą dalykėlių. Rašytoja maloniai sutiko. Pavyzdžiui, latvių kalbos žodis „ķirsis“ – vyriškosios giminės. O kadangi mūsų „vyšnia“ yra moteriškosios giminės, pasakoje „Vyšnia“ atsirado mergytė, sodininko dukrytė“²¹. Vis dėlto vertėjos pasirinkta transformacija – pasakoti apie mergaitę – neprisidėjo prie pasakos suvokimo, nes yra susiformavęs stereotipas, kad pasakoje aprašyti veiksmai būdingi berniukų elgesiui. Sunku sujungti lietuvišką personažą su šioje pasakoje aprašytais įvykiais. Turbūt būtų buvę geriau pasinaudoti lietuvių kalbos žodžių darybos išgalėmis ir iš pavadinimo *vyšnia* su deminutyvine priesaga *-ukas* padaryti vyriškosios giminės mažiavinį daiktavardį *Vyšniukas* (tai atitiktų latvių formą *ķirsītis*). Negalima nepastebėti vertime vartojamų deminutyvų formų įvairovės – ji atspindi lietuvių kalbos žodžių darybos potencialą: *Vyšnia – Vyšnelė – Vyšnaitė*. Įdomu, kad deminutyvas nė karto nėra pavartotas originale, nors potenciali galimybė pavadinti medelį deminutyvu *ķirsītis* yra ir latvių kalboje. Tai galėtų būti susiję su neklaužados vaiko elgesio vertinimu. Skaitydami šią pasaką latvių ir lietuvių vaikai pažįsta skirtingų lyčių veikėjus ir jų elgesį. Čia reikėtų atsižvelgti į pasakų parašymo laikotarpiui, t. y. maždaug XX a. viduriui (latvių kalba pirmas leidimas pasirodė, kaip minėta anksčiau, 1966 m.), būdingą požiūrį į lyčių santykį, kuris skiriasi nuo pastaruoju metu įsigalėjusio požiūrio į tai, kas yra berniukiška, o kas mergaitiška.

Pasakoje „Aguona“ svarbi raudona spalva, perteikianti pikčiurnos viliokės Aguonos būdą. Besipykdama su vyru Vilkdalgium, iš piktumo ji net parausta. Drignė Aguoną pamoko, kaip vyrui atsigeri šio gėrimo, pasistai-pyk prieš jį, ir jis pasidarys švelnutėlis, nors prie žaizdos dėk!“ (p. 88). Vis dėlto Vilkdalgis pergudrauja žmoną, o nedoroji Aguona sprunka į krūmus: „Vilkdalgis įpykęs nusivedė jai iš paskos ir sijoną, bet šis užkliuvo už mieto ir liko ten plevėsuoti“ (p. 89). Akivaizdu, kad rašytoja čia aktualizuoja paplitusias raudonos spalvos reikšmes: meilę ir neapykantą, erotiką ir aistrą, netgi agresiją. Itin svarbios spalvos ir pasakoje „Jazminas“. Kitąsyk visos gėlės buvusios baltos. Į sodą atklydus dailininkui su

didele dažų dėže, vyksta tikra konkurencijos drama – visos gėlės svajoja būti nuspalvintos norima spalva. Arčiausiai dailininko stovėjęs Jazminas paprašo išsvajotos geltonos spalvos, tačiau pasipūtęs dailininkas už nekantrumą ir išdidumą Jazminą nubaudžia: „Itūžo ir tēškė geltonais dažais apkibusiu teptuku tiesiai į Jazminą“ (p. 70). Todėl ir liko jazminas baltas, tik su užtėkštu geltonu žiedo viduriu²². Spalva čia ne tik parodo, kaip atrodo žiedas, ja motyvuojamas ir kuriamo personažo būdas, stiprinamas emocinis pasakos turinys.

Gėlės forma

Žmogaus akį traukia ne tik gėlės spalva, bet ir žiedo ar lapų forma. Pasakose „Kiaulausiukas“, „Lapių uodegos“, „Kurpelės“, „Širdelės“, „Kardeliai“ akcentuojama augalo forma – tai vykusiai integruota į pasakų meninį pasaulį. Pasakoje „Kiaulausiukas“ aprašomas liūdnas našlaičio Janyčio likimas. Čia aptinkame archetipinį siužetą apie tėvą, parvedusį į namus blogąją pamotę, ir dėl jos piktadarybių pražudytą vaiką. Janytis praminamas Kiaulausiuku, nes sykj jis, bevarydamas kiaules iš purvyno, ir pats išsivoliuoja purve: „Išlipus iš purvo, tiek kiaulei, tiek Janyčiui balta liko tik viena ausis“ (p. 39). Pamotė vaikui gaili net šilto vandens nusiprausti. Ilgainiui „vaikai nebeprėmė suskretusio, apsmurgusio kiauliaganio“ (ibid.) kartu žaisti. Atomazga tragiška – sykj paršeliui patekus į akivarą pamotė nutempia Janytį už ausies prie klastingos vietos ir liepia tą paršelj ištraukti. „Vargšas berniukas šoko akivaran ir stvėrė paršiuką už baltos ausies, kuri tik viena bekyšojo. Bet ir jis pats tuoj nugrimzdo šaltone ežero gelmėn. Ant vandens liko tik kiauulės ausis ir jo kumštelis. (...) Kitą dieną jau buvo išdžiūvęs ir akivaras, tik toje vietoje žydėjo gėlė, panaši į kiauulės ausį ir vaiko kumštelį“ (p. 41). Pasakoje aprašomas augalas – pelkinis žinginyš, žiedo forma panašus į kitą augalą – kaliją. Įdomų pastebėjimą apie šią pasaką pateikia rašytojas ir gamtininkas Selemonas Paltanavičius: „(...) pelkinį žinginį turi prisiminti visi, kam vaikystėje (o gal ir dabar) teko skaityti latvių rašytojos Anos Saksės knygą – *Pasakos apie gėles*. Viena pasaka skirta piemenukui, kurio ganoma kiauulė nuskendo liūne, o ją gelbėdamas žuvo ir vaikas. Virš pelkės liko tik piemenuko Kiaulausiuko kumštukas ir kiauulės ausis. Pažiūrėkite į pelkinio žinginio žiedą: ko gero, rašytoja Ana Saksė buvo teisi. O jei ir ne visai teisi, tai – labai pastabi.“²³ Rašytojos pastabumas, gėlių pasaulio išmanymanas, dėmesys detalėms lemia ir pasakų įtaigą.

Kūrinys „Lapių uodegos“ primena animalistinę pasaką. Kirstukų šeimyna džiaugiasi, kad jų sūnus Ilgauode-

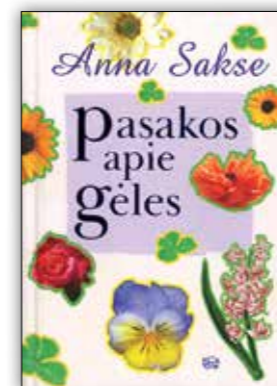
gis ves Striukauodegę iš turtingesnių, pranašesnių naminių pelių giminės (gerai žinomos pasakos apie miesto ir kaimo pelę motyvas). Tik senoji naminė pelė pareikalauja Ilgauodegio buveinę vestuvėms išpuošti kačių uodegomis. Kirstukų motina sumano apgauti būsimus giminaičius ir pasiprašo, kad Lapė ant dilgėlių laikinai pakabintų savo uodegą. Sužinojusi klastą Striukauodegę pririša lapių uodegas prie dilgėlių visam laikui: „Žmonės, eidami pro šalį, pastebėjo gražiąsias dilgėles, išsikasė ir pasodino daržely“ (p. 95). Taip pasaka paaiškinama lapių (kačių) uodegų, arba amarantų (burnočių), kilmė. Kaip matyti, pailga, pūsta šios gėlės žiedo forma, primenanti katės arba lapės uodegą, nulemia pasakos įvykius, siužetą. Pasakoje „Kurpelės“ irgi labai svarbi aprašomos gėlės žiedo forma, primenanti batelius. Pasak Rasos Žumbakienės, liaudyje yra ir kitų šio augalo pavadinimo variantų, besiremiančių žiedo panašumu į batus – bateliai, bačiukai, batukai, čebačiukai, čebatėliai, čeverykėliai mėlynieji²⁴. Saksės pasaka skaitytoją nukelia į paslaptinę girią, kurios viduryje gyvena kurpius Krišius. Jis taiso nykštukų kurpes, juk „[n]ykštukų pilnas miškas, tik spėk taisyti jiems kurpeles“ (p. 97). Tik Krišiu nepasiseka, nes jam pasitaikė gauti tinginę pačią, tad visi darbai tenka jam vienam. Žmona nė nesugeba deramai užlopyti prakiurusio maišo, todėl nešamos kurpelės iš jo išbyra... Jas susirenka patys nykštukai, bet vargšui Krišiu to nepasako, tad ir pinigų už darbą nesumoka. Visas pasakojimas sukasi apie kurpių Krišių ir jo taisomas kurpeles, o pabaiga ir pamokoma – nedori nykštukai lieka be batų, sykiu ir paaiškinama augalo kilmė: „Šventadienio rytą nykštukai norėjo apsiauti, bet – stebuklas! – kurpelės priaugusios prie krūmų ir trauk netraukęs – nebeatplėši. Paliko žmogeliai basi, bet užtat nuo to laiko auga gėlės, kurių žiedeliai it kurpaitės. Žmonės jas taip ir vadina – kurpelėmis“ (p. 102). Pasakytina ir tai, kad ryškinant gėlės žiedo formą neretai sykiu pabrėžiama ir jo spalva. Antai minėtoje pasakoje „Kiaulausiukas“ svarbi ir balta pelkinio žinginio spalva. Pasakoje „Širdelės“ iš Majos ašarų išdygę rausvi gėlės žiedai primena Kupriuko dėl beprotiškos meilės „perpus perskilusią širdį“ (p. 164).

Gėlės kvapas

Viena iš žmogaus juslių – uoslė – itin svarbi suvokiant gėlės fenomeną. Gėlės aromatas yra viena ryškiausių ją apibrėžiančių, išskiriančių savybių. Todėl savaime suprantama, kad dalis Saksės pasakų remiasi vienos ar kitos gėlės kvapu ir tas kvapas kūrinyje atlieka svarbų

Viršelio dail. Konstantinas Dockus, 1969 m.

Viršelio dail. Deimantė Rybakovienė, 2005 m.

Dail. Eglė Rulbytė, panaudojant nuotr. Oksana 2010 / Shutterstock, 2014 m.

semantinį vaidmenį. Aptarsime dvi pasakas – „Kvaputė“ ir „Raganiukė“. Abi jos pasakoja apie nelaimingą meilę. Kvaputė, arba dar kitaip vadinama kvapioji našlaitė, yra nedidelis, kuklus, bet labai kvapus augalas. Pasakojama apie mergaitę, kuri „atsirado anksti pavasarį – mažutė, smulki mergytė su mėlynu smuikeliu po pažastim“ (p. 78). Kuriant personažą pasinaudojama gėlės savybėmis – jos mažumu, mėlyna žiedo spalva, ankstyvumu. Iš šių savybių kyla ir pagrindinė mergelės Kvaputės būdo savybė – kuklumas, ji – ne puošėiva, jai pakanka tik vienos žalios suknelės (aliuzija į augalo lapus). Vilkdalgis įsimyli kukliąją Kvaputę, grožisi jos muzika, tačiau nesupranta, kad Kvaputės smuiko garsai yra jos meilės daina, skirta jam: „Pradžioje melodija skambėjo lyg skausmingas maldavimas, atsižadėjimo liūdesys, o paskui staiga virto aistringų šnabždesiu, kuris viliojo, kvietė ir šaukte šaukėsi laimės“ (p. 82). Tačiau Vilkdalgui galvą susuka aistringoji Aguona: „Vilkdalgui prie veido sunkiai alsavo Aguona. Jos kvėpavimas svaigino kaip vynas. Vilkdalgis nebesižinojo ką daręs“ (ibid.). Vėliau Kvaputė pakviečiama groti į Aguonos ir Vilkdalgio vestuves. Iš vestuvių ji kukliai dingsta palinkėjusi Vilkdalgui laimės... Įdomu tai, kad šioje pasakoje niekur kitur nėra minimas kvapas, tik kūrinio pavadinime ir pagrindinio personažo varde. Logika čia kita. Kvapas nematomas, bet plinta ore lygiai taip, kaip ir nematomi muzikos garsai. Juk miške, kai dar nematai mažų gėlyčių, ore jau gali pajusti paslaptinę ir kerintį šią pavasario gėlių kvapą. Lietuviškame verime išryškėjusi semantika kiek skiriasi nuo originalo. Latvių kalba pasakos pavadinimas „Vijolite“ pirmiausia akcentuoja sąsajas su mergaitės grojamu muzikos instrumentu – smuiku (latviškai *vijole*). Tradicinis su šia gėle siejamas vaizdinys kaip apie nepastebimą, kuklų augalą paryškina muzikos sąvokomis, leidžiančiomis sukurti gražią pasaką – užburiančią dainą apie muzikos

grožį, kurį paryškina mėlynos spalvos smuiko garsai (latviškai *zilās vijoles skaņas*)²⁵. Visai kitaip, daug ryškiau, labiau išplėtotai kvapo motyvas skleidžiamas pasakoje „Raganiukė“²⁶. Tai liūdna istorija apie Janio ir Zanės meilę. Svarbus čia Joninių laikas, kai pati gamta kviečia pasigrožėti jos kuplumu, sodrumu. Galima numanyti, kad autorė pasiremia paslaptinę dvilapę blandimi, kuri kvepia tik apsiniaukusiomis dienomis ir naktį. Originalo pavadinimas „Naktsvijole“ (pažodžiui išvertus latviško dūrinio dėmenis: *nakts* 'naktis', *vijole* 'smuikas') kelia asociacijas ir su garsu, ir su paros metu, siejama su latviams itin svarbios saulėgrįžos šventės – Joninių – semantika. Vertėja suteikia pasakai (ir gėlei) išgalvotą pavadinimą remdamasi jos savybe užburti kvapu. Tačiau verta prisiminti, kad šią pasaką anksčiau išvertę studentai ją pavadino „Gegutės drobele“ (išspausdinta 1964 m. knygoje *Laimės kalvis*). Ypatingai kvepiančią gėlę Raganiukę sukūrė Miškinis, norėdamas prisivilioti Zanę į mišką, ir Zanė šiam kvapui atsispirti negali, ji sako mylimajam: „Jani, miško gilumoj pražydo keista gėlė. Kai vėjas pučia kvapą, aš svaigstu labiau nei nuo tavo bučinių. Noriu šiandakt tau tą gėlę parnešti. Lauk manęs pareinant“ (p. 130). Zanė iš miško taip ir negrįžta. Trisdešimt metų Janis ieško savo mylimosios, kurią Raganiuke pavertė Miškinis už nesutikimą jam pasižadėti. Vaikinas eina į Juodąjį šilą, kur jį nugalimai traukia nuostabių gėlių kvepėjimas: „Apie Jonines, kai sužydi raganiukės, Janį pagauna keistas nerimas. Kas naktį nemigos nukamuotas jis klaidžioja po šilą, o aptikęs raganiukių gulasi netoliese ir traukia traukia jaudulingo jų kvapo, kol apsvaigsta“ (p. 127). Stebuklingas gėlės kvapas siejamas su meile ir aistra, o jos pavadinimas kalba apie meilės burtų jėgą, jų „raganiškumą“. Žolynų žinovė Zanė puikiai išmano gėlių kvapo savybes ir moka tuo pasinaudoti meilės kerams: „Zanė žinojo, ką sapnuosi, tų ar kitų gėlių prisiuostęs. Vakaris ji atneša Janio kambarin

kokių žiedų, o rytą erzina jį, kad tokį sapną bus sapnavęs“ (p. 129). Neatsitiktinai būtent kvapų migloje Zanė Janiui pasirodo paskutinį kartą. Įsimylėjėliui rankose lieka „tik trapi balta gėlė, kurios kvapas dvelkė jam į veidą“ (p. 135).

Gėlės skonis

Kai kurios gėlės (arba atskiros jų dalys) gali būti ir valgomos. Tik ragaujant, valgant pajuntamas skonis. Pasakoje „Zuikio kopūstai“ žaidžiama šio įdomaus augalo savybėmis, pavadinimais ir jų kontekstais. Išoriškai zuikio kopūstai visai neprimena įprastų kopūstų. Vienintelė jungtis (ji akcentuojama ir pasakoje) – zuikio kopūstų (kiškiakopūščių) ir raugintų kopūstų rūgštumas. Gali kilti klausimas, kodėl kiškiakopūstis Anos Saksės laikomas gėle? Ogi todėl, kad jis gražiai žydi – kukliais baltais žiedeliais, nors apie juos ir nerašoma. Nuotaikingoje, humoro nestokojančioje pasakoje pasiremiama tradiciniu tautosakiniu siužetu apie gyvūną, įlendantį į žmogaus daržą prisišveisti gėrybių. Laukininkas užtinka zuikį, įnikusį į kopūstus, ir pažada jam žiemą duoti skanesnių – raugintų kopūstų, kad tik šis dabar nenugrauztų visų daigų. Visa bėda, kad zuikis neturi saiko ir apie Kalėdas ištuština kone visas laukininko raugintų kopūstų atsargas. Labai originalus siužeto posūkis – kaip zuikis, žmogaus patartas, traukiniu važiuoja į Rygą kopūstų sėklų pirkti. Tenka važiuoti zuikiu – be bilieta, ant vagono laiptelių. Grįžęs zuikis sėklas pasėja drėgnam miško liekne ir jau vidurvasarį drauge su šeima gali gardžiuotis kopūstų rūgštele. „Nuo to laiko rūgščius miško žolynėlius žmonės ir vadina zuikio kopūstais, o keleivius be bilieta – zuikiais“ (p. 64). Saksės *Pasakų apie gėles* motyvais šiaulietė dailininkė Vita Žabarauskaitė (1962–2021) sukūrė visą pastelių ciklą, iš viso penkiolika. Viena jų skirta pasakai „Zuikio kopūstai“. Čia pavaizduotas ir už ausų sučiuptas gudrusis zuikis, ir laukininkas su konduktoriumi, ir traukinys („Maži dailūs nameliai su ratukais“), ir Rygos bažnyčių bokštai, ir sėklų parduotuvė. Dekoratyvią kompoziciją gražiai sujungia baltažiedžiai zuikio kopūstai. Dailininkei puikiai pavyko perteikti šmaikščią šios pasakos atmosferą, labai besiskiriančią nuo daugelio šio rinkinio pasakų (žr. pav.).

Gėlės vidinė savybė, arba augalo „būdas“

Visos gėlės turi savo nuotaiką, perteikia tam tikrą pasakojimo atmosferą. Vis dėlto kai kuriose pasakose labiau išryškinti ne išoriniai, o vidiniai gėlės „bruožai“,

nors jie ir susiję su gėlės išoriniais duomenimis. Neretai motyvaciniai mechanizmai iš dalies sutampa ar net dubliuojasi. Augalo „būdu“ iškalbingos pasakos „Vijoklis“, „Sausažiedis“. Pasakoje „Vijoklis“ sukurtas įtaigus Vijoklio portretas. Tai prisitaikėlio tipažas, pasinaudojančio visais, kad tik pasiektų savo tikslą. To pamoko Sraigė: „Yra galingesnių dalykų nei pinigai. Tai meilikavimas. Pasakyk Tvoros Mietui, kad jis gražiausias medis sode, ir galėsi apie jį apsiraitęs šliaužti aukštyn“ (p. 179). Taip Vijoklis, neturėdamas „stangrios nugaros“, lankstėsi, saldžiu balsu kalbėjo levai, apsuko ir, atrodytų, pagyroms atsparaus Tvoros Mieto galvą. Sykį po žiemos sniegu Tvoros Mietas sugriuvo, bet „vijoklis neliūdėjo dėl draugo mirties, tik susimąstė, prie ko čia dabar prisisukus“ (p. 183). Ir ima Vijoklis vyniotis apie storiausią ažuolą! Kūrinys akivaizdžiai didaktinis, bet didaktika gražiai „paslėpta“ po bestuburio Vijoklio paveikslu ir įtaigiu siužetu, subtilia autorės ironija. Rašytojai puikiai pavyko prigimtinę augalo savybę paversti personažo pagrindiniu charakterio bruožu. Pasakoje „Sausažiedis“ pasakojama apie tai, kaip visa augalija ruošiasi saulėgrąžos karnavalui, tik vienas Sausažiedis „nesitaisė šventei, nesipuošė ir nesidėjo prie orkestro samdymo“ (p. 185). Kitoms gėlėms jis priekaištuoja: „Jei-gu tas vertybes, kurias jūs ištaškėt pašvitams, paverstume mitybos vienetais...“ (ibid.). Sausažiedis – nuobodus, perdėm racionalus, viską apskaičiuojantis, nevertinantis laisvės ir kūrybiškumo. Obelį jis nori vesti tik dėl pelno, kurį bus galima gauti iš obuolių, parduotų turguje. Realios augalo savybės – sausas, šiaudus primenantis žiedas ir stiebas – leidžia taikliai išreikšti „sausulišką“ kuriamo personažo charakterį. Jis „surukęs ir pasišiaušęs“, niurzga, kad ryškios spalvos bado jam akis, o jo „balsas čežėjo kaip šiaudai“ (p. 185), net švogždė. Apskritai rašytojai šioje ir kitose pasakose gerai pavyksta užčiuopti ir vos keliais potėpiais išreikšti skirtingų augalų „būdą“: „Aguona siūdinosi raudoną kuplų čigoniską sijoną, leva baudėsi pasidabinti baltu nuotakos šydu, Kaštonas taikėsi vaidinti daugiašakę žvakidę, o drovioji Ramunėlė rikiavo savo lapelius porom ir ne porom – ji bus būrėja, į kurią kreipiasi žmonės. (...) Net kibioji Varnalėša, ir ta prie žalios savo sunkelės prisisiuvo pilkšvas sagas“ (p. 184–185). Lakoniškais štrichais autorė nupiešia augalų paveikslus, gerai atspindinčius ir tam tikrus žmonių bruožus.

Keli pabaigos žodžiai

Anos Saksės *Pasakos apie gėles* – klasikinės latvių literatūros kūrinys, kurį kiekviena karta gali perskaityti naujai, atrasti jaudinančių puslapių. Pasakose gėlės

Vitos Žabarauskaitės paveikslas „Zuikio kopūstai“

pavidalais skleidžiasi žmogaus svajonės, viltys, meilės troškimai. Kūriniais kviečiama įsižiūrėti į gėlę, jos spalvą ir formą, užuosti aromatą, tačiau svarbiausia – pajusti vaizduojamo personažo sielą, charakterį. Būtų labai prasminga išleisti Saksės *Pasakas apie gėles* su originaliomis dailininkės Vitos Žabarauskaitės iliustracijomis. Ta pačia proga norisi paminėti ir garbingą vertėjos Renatos Zajančauskaitės jubiliejų. Šiomet rugpjūčio mėnesį jai sukako 85-eri. Kaip minėta, būtent Anos Saksės *Pasakomis apie gėles* prasidėjo vertėjos iš latvių kalbos kūrybinis kelias.

¹ Pavadinimų, kurių nėra lietuvių kalba, vertimai pateikti po pasivirojo brūkšnio (remiamasi VLE tradicija). Juos, kaip ir kitą informaciją iš latviškų šaltinių, vertė Regina Kvašytė.

² Inguna Daukste-Silasproģe, „Anna Sakse (1905–1981)“, *Latviešu rakstnieku portreti, Laikmeta krustpunktos*, [sudarė Benita Smilkītiņa], Rīga: Zinātne, 2001, p. 184.

³ Anna Sakse, *Pasakas apie gėles*, [iš latvių kalbos vertė Renata Zajančauskaitė], Vilnius: Alma littera, 2014. Straipsnyje pasakos cituojamos iš šio, trečiojo, leidimo, skliaustuose nurodomas puslapis ar puslapiai.

⁴ Svarbiausios Anos Saksės knygos minimos: Silvestras Gaižiūnas, „Anna Sakse“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, interneto prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/anna-sakse/> (žiūrėta 2025-10-30).

⁵ Tai nurodoma knygoje *Garsinių knygų lietuvių kalba katalogas*, Vilnius: Lietuvos aklųjų biblioteka, 2011, p. 147, interneto prieiga: <https://labiblioteka.lt/doclib/irqh4vg2wzn3pkhtwrv9d3u5k3s1ha32> (žiūrėta 2025-10-30).

⁶ 2017 m. Vilniaus teatre „Lėlė“ ramos šviesą išvydo spektaklis vaikams „Gėlių istorijos“ (rež. Nijolė Indriūnaitė, dail. Aušra Bagočiūnaitė-Paukštienė). Plačiau žr. interneto prieiga: <https://menufaktura.lt/anonsai/leles-premjera-vaikams-teatrinės-geles-skleidžia-ziedus/> (žiūrėta 2025-11-05).

⁷ Inguna Daukste-Silasproģe, op. cit., p. 148.

⁸ Ingrida Kiršentāle, *Dzīve un pasaka*: eseja par Annas Saksės pasakām, Rīga: Liesma, 1975.

⁹ Aina Rozeniece, „Izjust, kā dvēsele zied“, *Latvijas Vēstnesis*, nr. 16, 2005-01-28.

¹⁰ Ingrida Kiršentāle, op. cit., p. 28.

¹¹ Ināra Nefedova, *Kārlis Sūniņš: ainavas, ziedi, grāmatu ilustrācijas*, Rīga: Liesma, 1986, p. 78–80.

¹² Ingrida Kiršentāle, op. cit., p. 32.

¹³ Ibid., p. 66–67.

¹⁴ Ibid., p. 39.

¹⁵ Audrius Musteikis, „Saksės testas: kokia tu gėlė?“, *Lietuvos žinios*, nr. 220 (13933), 2014-11-13, p. 12.

¹⁶ Rūta Kanopkaitė, „Latvių kalba lydėjo nuo lopšio“, *Šeimininkė*, 2009-10-16, interneto prieiga: <http://gyvenimas.delfi.lt/archive/article.php?id=24699681> (žiūrėta 2025-11-10).

¹⁷ Anna Sakse, *Atziņas un pārdomas*, Rīga: Liesma, 1985, p. 161–162.

¹⁸ Klāvs Siliņš, *Latviešu personvārdu vārdnīca*, Rīga: Zinātne, 1990, p. 259.

¹⁹ Inese Eđelmane, Ārija Ozola, *Latviešu valodas augu nosaukumi*, Rīga: Augsburgas institūts, 2003, p. 363.

²⁰ Kazys Kuzavinis, Bronys Savukynas, *Lietuvių vardų kilmės žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 334.

²¹ Audrius Musteikis, op. cit., p. 12. Citatos kalba netaisyta.

²² Pasakos populiarumą liudija internete arti 2 000 kartų peržiūrėta skaidrių pateiktis: Vilma Marušauskienė, „Anna Sakse. „Pasakos apie gėles. Jazminas“, interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=3uA4C3kh5qI> (žiūrėta 2025-10-30).

²³ Selemonas Paltanavičius, „Pelkėse rausta nuodingieji žinginiai“, *Delfi.lt*, 2012, interneto prieiga: <https://www.delfi.lt/grynas/gamta/pelkese-rausta-nuodingieji-zinginiai-58989983> (žiūrėta 2025-10-30).

²⁴ „Kurpelė: dailūs, bet nuodingi batukai“: Jolanta Tamašauskienė kalbina Rasą Žumbakienę, *Ūkininko patarėjas*, 2023, interneto prieiga: <https://ukininkopatarejas.lt/naujienos/kurpele-dailus-bet-nuodingi-batukai/> (žiūrėta 2025-10-30).

²⁵ Ingrida Kiršentāle, op. cit., p. 37–38. Be to, spalvos, latvių kalba pavadintos žodžiu *zils*, pavadinimas lietuviškai gali būti verčiamas dviem skirtingais žodžiais – *mėlynas* ir *žydras*, bet vertėja pasirinko žodį *mėlynas*: „mažutė, smulki mergytė su mėlynu smuikeliu po pažastim“ (p. 78).

²⁶ Įgarsinta LRT „Vakaro pasakų“ cikle, interneto prieiga: <https://www.lrt.lt/radioteka/irasas/2000347156/anna-sakse-raganiuke?srsId=AfmBOor2hCwPkismFztoPplnO1j3dNlWqjVFSYKBihbMmOUssekPPtwk> (klausyta 2025-11-10).

Vaikai vis dar skaito Anykščių balades

(Bronėi Buivydaitei – 130)

Bronė Buivydaitė-Tyrų Duktė (1895–1984) – pirmoji lyrikė Lietuvoje, išleidusi eilėraščių rinkinį (*Vasaros šnekos*, 1921). Ir dar daug kur ji buvo pirmoji: ir pirmojo moterų kūrybos almanacho *Aukštyn* (1930) sudarytoja, ir pirmoji moterų kūrybos tyrinėtoja, ir pirmoji romano mokykline tematika *Atversti lapai* (1934) autorė, ir pirmoji į vaikų literatūrą pažvelgusi kaip į atskirą literatūrinės kūrybos sritį.

Buivydaitė vaikams rašė daug: išleido eilėraščių knygas *Skudučiai* (1933), *Po žilvičiais* (1939), *Karklo švilpa*, liaudies pasakas eilėmis *Pagiry maža trobelė* (1940), pjeses-pasakas *Mėlynasis drugelis* (1927), *Stebuklingoji radasta* (1933), *Lapė gudragalvė* (1935), apysakas *Auksinis batelis* (1936), *Trys bičiuliai* (1937).

1930 m. buvo išleistas eiliuotų padavimų rinkinys *Anykščių baladės*, antroji jaunos poetės knyga. Tai iš mamos Karolinos Buivydienės ir bobutės Marijos Matelienės, iš senųjų anykštėnų dar vaikystėje girdėti padavimai apie tolimą Lietuvos praeitį, apie garsiausius Anykščių apylinkių vietas – Būdragaidžio ežerėlį ir Karalienės liūną, Piestupį ir Marčiupio upelį, Smėliakalnius ir Aruodėlius, apie drąsius karžygius ir apie visas kliūtis įveikiančią meilę... Šiuos padavimus Buivydaitė įvilko į tuo metu reto žanro – baladžių – rūbą.

Baladėse, kurių Lietuvoje pradėjo rasti XX a. pradžioje, paprastai vaizduojamos ryžtingos, drąsios asmenybės, kuriamos išskirtinės situacijos, daug ryškių fantastinių elementų (Mikalojaus Šeišio-Dagilėlio, Motiejaus Gustaičio, Vinco Mykoliaičio-Putino, Maironio baladės)¹. Tęsdama klasikinių baladžių tradiciją, Buivydaitė senuosius pasakojimus pavertė savitais ir meniškai įtaigiais poezijos kūriniais.

Skaitytojams siūlome vieną gražiausių Buivydaitės baladžių, paaiškinančią upelio, smagiai čiurlenančio šalia rašytojos namelio Anykščiuose, vardą – Šaltupys.

Bronė Buivydaitė 1930 m. J. Pauros nuotr.

VELNORIAISTIS²

*Sulinkęs net dvilinkas velnias, –
Čia kalnas, čia miškas, vanduo, –
Tik švilpia, tik lekia, dvėsuoja,
Ant kupros kaip kalnas akmuo.*

*Net pirštai susmego į uolą,
Ir trykšta ugnis iš akių...
Jam liepta sugriauti žinyčių,
Sugriaut lig pačių pamatų.*

*Jau mato – vingiuoja Šventoji,
Žinyčia čia pat netoli...
Ir unkščia iš džiaugsmo juodasis –
Tik mesti, kiek vieko turi!*

*Štai smilksta ugnis. Ir kvatoja:
– Neilgai čia dūmai skraidys! –
Tik kas čia? Ūmai: „Kakariekū!“
– Prakeiktas, prakeiktas gaidys!*

*Akmuo prie žinyčios nukrito,
Net sukėsi smėlio stulpai.
Vaidilos Perkūnui dėkojo,
Kol rauda ir švito rytai.*

*Vyresnis ant velnio įpyko:
Sučiupo už kuokšto plaukų
Ir sviedė į liulantį lauką:
– Lindėki tarp molio, dumblių!*

*Ir velnias raiste tebgvyvena.
Ir naktį čia esti baugu:
Juodasis vaitoja ir klykia,
Tai krato dumblius nuo ragų.*

*O ašarų tyras upelis
Vis bėga ir bėga iš čia.
Kai šiltas pūkšnoja vėjelis –
Pavasaris bėga risčia,*

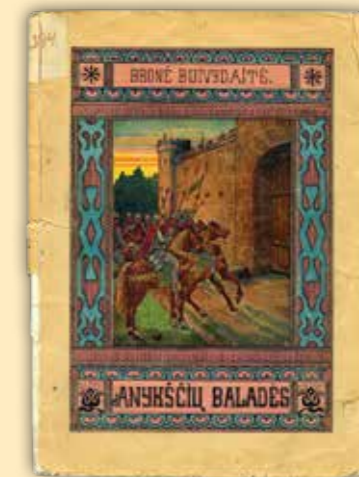
*Velnioraistis užia-padūksta,
Ir kriokia smarkus šaltupys –
Tiek velnias peržiem priraudoją,
Daug tiltų, tvorų swardys.*

*Nes, sako, piktajam paskirta
Sugriaut, išnaikint Anykščiai.
Pavyksią – kaltė dovanota,
Jį sveikins džiaugsmingi velniai,*

*Galės vėl gyvent kaip gyvenęs,
Vėl žmones į piktą viliot.
Vis teka ir teka upelis,
Tai velnias neliauja raudot.*

Po daugelio metų rašytoja tas pačias legendas papasakojo beletrizuotų atsiminimų knygų *Pro vaikystės langą* (1969) ir *Vargai vartus kilnoja* (1982) veikėjų lūpomis. Štai tas pats senųjų Anykščių padavimas:

– Na, gerai, – atsidūsta Zabarauskaitė, – papasakosiu, kodėl Šaltupys neišdžiūsta. Šlavė per karščius vasarą išdžiūsta, Marčiupys, kartais ir Piestupys išsenka, o Šaltupys visada teka. Genutė pasiėmusi pasipila prieš save saujelę plunksnų ir, po vieną imliodama, ima plėšyti.

1930 m. išleistas Anykščių baladės

– Prie lango tamstai pūs vėjas, bus šalta sėdėti, – sako ji senutei.

– Ale tikrai pučia, – reikšmingai nusišypsojusi, keliasi Zabarauskaitė ir, nuėjusi užustalėn, atsisėda ant suolo.

Genutė labai patenkinta, kad Zabarauskaitė nuėjo užustalėn, dabar jai niekas nebeužstos lango ir ji matys, kas eina ar važiuoja iš Jurdiko arba į Jurdiką.

– Ar matei Puntuką? – klausia Zabarauskaitė.

– Mačiau, net velnio pirštų žymes akmenų mačiau.

– Taigi buvo taip, – pradeda pasakoti. – Belzebubas, velnių karalius, susirūpino, kad mažai dūšių beateina peklon, mat bažnyčia žmones prie Dievo traukia. Tada jis, pasišaukęs vieną vyresnįjį, sako: „Reikia bažnyčių sudaužyti. Surink pulką velnių, tegul skrenda, kur yra didelių akmenų, ir, didžiausių akmenį atnešę, tenumeta ant bažnyčios.“ Vyresnysis tuoj surinko pulką velnių, ir visi nužė didžiausio akmens. Skristi reikėjo toli, nes mūsų krašte nėra tokių didelių akmenų, kad galėtų bažnyčių sutrupinti. Nuskrido velniai už jūrų marių, kur, sako, akmenų kalnai dangų remia. Išsirinko didelę uolą, užsikėlė ant pečių ir lekia, net oras švilpia ir medžių viršūnės linksta. Kai jau užskrido viršum Anykščių šilelio ir pamatė bažnyčių, visi stabtelėjo ir iš džiaugsmo nusikvatojo, bet tuo metu staiga gaidys kakariekū!

Uola slyst iš nagų, bumbt į šilėlį prie kelio, kad net visas šilas sudrebėjo. Baisiai supyko Belzebubas ant velnių, kad nespėjo sudaužyti bažnyčios, ir visus sugrūdo į raistą. Ta vieta yra toliau už Piliakalnio, šalia Storių kalnų, ir vadinasi Velnioraistis. Velniai mirksta dumble ir rauda, kratydami dumblius nuo ragų. Čiurklėmis jų ašaros liejasi, ir iš ten prasideda Šaltupys. Kai lyja, upely vanduo pakyla, nes vanduo subėga nuo visų aplinkinių kalnelių. Tada Šaltupys kunkuliuoja, vanduo veržiasi pirmyn į Šventąją. Kai sausa, visi upeliai išdžiūsta, o Šaltupys zirzena pamažu, bet neišsenka, mat čia velnių ašaros teka.

– Ė kolei tie velniai verks? – domisi Genutė.

– Ėgi visą amžių. Taip, kaip dūšios niekada negali iš peklos išėiti, taip ir nubausti velniai amžinai turi tūnoti dumble ir raudoti... Ir upelis vadinasi Šaltupys, nes velnių ašaros šaltos.

– Ė kodėl velnių ašaros šaltos?

Rašytoja Bronė Buivydaitė (kairėje) su vyru mokytoju Juozu Mičiuliu prie Puntuko akmens 1931 m. Fotografas nežinomas. Istorinės nuotr. iš Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus fondo

– Mat taip Dievo surėdyta. Velniai visą laiką dirba pekloj, kūrena katilus, kur susodinti griešnikai, tai nors šaltos ašaros truputį atvėsina jų veidus³.

Įdomu tai, kad jau pirmajame rinkinyje *Vasaros šnekos* kai kurie eilėraščiai persmeltki baladiškos nuotaikos, o poetė apie save kalba kaip apie užiančios, besiblaškančios jūros stichijos, įniršusių bangų išaugintą, vėtrų nebijančią, šėlstančią audrai prilygstančią mergelę. Jaunoji poetė ryžtingai ištaria: „Kas laisvu / negali būti / ir padangėmis / klajoti... / mano siela nemylės!“⁴

Turbūt todėl ji taip mylėjo Anykščius – šis gražios gamtos, apipintos paslaptimis pasakojimais, supamas miestelis labai tiko jos nepriklausomai, romantiškai, į aukštybes besiveržiančiai sielai, nuolat trokštančiai kažko nežemiško. Apie Anykščius ji rašė, apie juos mieliai ir pasakodavo. 1907 m. rugpjūčio 10 d. laikraštyje *XX amžius* apybraižoje „Trys dienos Anykščiuose“ skaitome Manės Daubos (Kotrynos Matuzaitės-Laukaitienės) įspūdžius iš pasivaikščiojimų su Buivydaite:

...Šventoji blizguliuoja išsirangius per Anykščių Šilėlį. Jame – vedžiojančios mane rašytojos Anykščių baladėse apdainuotas Karalienės Liūnas, už Šilėlio vėl nauji toliai ir tolimų bažnyčių bokštai.

Žemai, prie Puntuko, Šventosios krante, senovėje buvusi Perkūno žinyčia ir krivių būstinės, o anapus Šventosios, prie Karalienės Liūno – vaidelučiai.

Pasakoja man rašytoja apie matomų vietų praeitį, padavimus, o didelis šiltas vėjas maudo mudvi ir šniokščia aplink girioje, ir aš matau visa, ką pasakoja, gyvai, baladiškai... Net velnių žvaigždėtu dangumi skrendantį su kalvos didumo akmeniu Puntuku ant kupros šventyklai ištaškyti...

Lipdamos nuo kalno matova: vėl ekskursija prie Puntuko fotografuojasi. Dėl to kalta ir p. rašytoja. Nemažai jaunuomenės, ypač mokyklinės, veržias į čia Anykščių baladžių suvilioti...⁵

130-aisiais Bronės Buivydaitės metais Anykščių vaikai vis dar skaito *Anykščių balades*.

Parengė **Rasa Bražėnaitė**
(Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus)

³ Aleksandras Žalys, „Baladė“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, interneto prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/balade-4/> (žiūrėta 2025-11-18).

⁴ Bronė Buivydaitė, „Velniarastis“, *Anykščių baladės*, Anykščiai: Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, Vilnius: Petro ofsetas, 2014, p. 43–45.

⁵ Bronė Buivydaitė, *Vargai vartus kilnoja*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 67–68.

⁶ Tyrų Duktė, „Savo skambančia daina...“, *Vasaros šnekos: eilėraščiai*, Vilnius: „Švyturio“ b-vė, 1921.

⁷ Manė Dauba, „Trys dienos Anykščiuose“, *XX amžius*, Nr. 179, 1937 09 10, p. 5.

Bronės Buivydaitės memorialinis kambarys, kuriame buvo parašytos beletrizuotų atsiminimų knygos *Pro vaikystės langą* ir *Vargai vartus kilnoja*. 2010 m. Rasos Bražėnaitės nuotr.

Japonų vaikų literatūra: praeitis ir dabartis

EIKO SAKURAI

(Tokijo užsienio studijų universitetas / JBBY)

Įvadas

Japonų vaikų literatūra pradėjo formuotis drauge su moderniosios literatūros atsiradimu XIX a. antroje pusėje. Vakarų idėjų ir švietimo sistemos diegimas Japonijoje tuo laiku tapo paskata iš naujo apibrėžti vaiko sampratą – iš ugdytinios būtybės į asmenybę, kuriai būdingas savitas jautrumas ir vaizduotė. Nuo to laiko vaikų literatūra, atspindėdama visuomenės pokyčius, įvairiai rutuliojosi edukaciniu, literatūriniu ir meniniu požiūriais.

Šiame straipsnyje apžvelgiamas japonų vaikų literatūros raidos procesas nuo jos užuomazgų XIX a. antroje pusėje iki dabartinės įvairovės ir internacionalizacijos, ypatingas dėmesys skiriamas pokario vaikų literatūros ypatybėms aptarti.

Japonų vaikų literatūros užuomazgų laikotarpis

Japonų vaikų literatūra pradėjo formuotis XIX a. antroje pusėje drauge su modernios valstybės vystymusi ir švietimo sistemos kūrimu. 1872 m. paskelbus „Gakusei“ – teisės aktą, kuriuo buvo įvesta moderni mokyklų sistema visoje šalyje, atsirado mokomųjų priemonių ir skaitymo knygų, skirtų vaikams ugdyti. Pasirodė ir vaikams skirtų pasakų.

Sazanami Iwaya tapo šios srities pradininku – knygoje *Šuniukas Koganemaru* (Koganemaru, 1891) ir *Senovės japonų liaudies pasakos* (Nihon mukashi banashi, 1894) jis paprasčiau perpasakojo senąsias pasakas, siekdamas tokiais tekstais ugdyti vaikų jausmus ir moralinius principus. Tuo laikotarpiu kūrinuose vyravo stiprūs edukaciniai ir mokomieji motyvai, tačiau ilgainiui išryškėjo

Sazanami Iwaya (1870–1933)

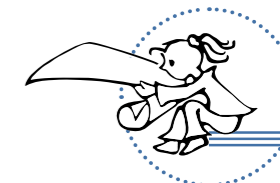
Koganemaru, Tokijas: Hakubunkan, 1891 m.

kryptis, pabrėžianti literatūrinę kūrinį vertę. Tai tapo atspirties tašku XX a. pradžioje atsirasti „dowa bungaku“ – vaikų pasakų literatūrai.

Japonų vaikų literatūros savarankiškumas

Su Mimei Ogawa'os atsiradimu XX a. pradžioje japonų vaikų literatūra įgavo savarankiškumo. Mimei dažnai vadinamas japonų vaikų literatūros tėvu. Jo knyga *Raudonasis laivas* (Akai Fune, 1910) poetiškai vaizdavo tikrovę, analizavo vaiko emocinį pasaulį, jo vienvėgę ir viltį. Mimei buvo novatoriškas, nes siekė meninės raiškos, kuri buvo svarbesnė už kūrinio moralinius ir šviečiamuosius aspektus. Panašus kūrybos stilius būdingas ir Kenji Miyazawa'ui, parašiusiam tokius šedevrus kaip *Restoranai su daugybe užsakymų* (Chumon no ooi ryoriten, 1924) ir *Naktis Galaktikos geležinkelio* (Ginga tetsudo no yoru, 1934). Jis suformavo vieną iš japonų vaikų pasakų tradicijų, siejančią fantaziją ir žmogaus pažinimą.

1918 m. Miekichi Suzuki įkūrė žurnalą *Raudonasis paukštis* (Akai Tori), kuris tapo reikšmingu įvykiu japonų

Kenji Miyazawa (1896–1933)

Chumon no ooi ryūriten, Morioka Toryo Shuppanbu, 1924 m.
Nuotr. iš Tokijas: The Museum of Modern Japanese Literature, 1969 m.

vaikų literatūros istorijoje. Kadangi buvo vadovojamasi principu „Tikrą meną vaikams“, žurnale dirbo tuo metu žinomiausi japonų rašytojai, palikę pėdsaką japonų literatūros istorijoje – Ryunosuke Akutagawa, Takeo Arishima, Hakushu Kitahara, Ogai Mori ir kiti, prisidėję prie vaikų literatūros kaip meno formos įtvirtinimo. Žurnalas

Žurnalo Akai Tori pirmasis numeris, Tokijas: Akaitorisha, 1918 m.

skatino vaikų literatūros sklaidą ir plėtrą, ugdė naujus autorius. Akutagawa'os *Voro siūlas* (*Kumo no ito*, 1918) ir Arishima'os *Vynuogių kekė* (*Hitofusa no budou*, 1920), nors buvo skirtos vaikams, turėjo stiprų etinį pagrindą ir literatūrinę vertę, patraukiančią ir suaugusius skaitytojus. *Raudonasis paukštis* prisidėjo prie vaikų dainelių plėtros: per Hakushu Kitahara'os ir Yaso Saijo kūrinis buvo užtikrintas vaikų dainelių kaip poezijos atsiradimas. Šį judėjimą vėliau parėmė Nankichi Niimi ir Hirosuke Hamada, siekę, kad vaikų literatūra persiorientuotų nuo ugdymo prie meno.

Nankichi Niimi, *Gon, mažasis lapukas* (*Gongitsune*), publikuota žurnale Akai Tori, 1932 m. Nuotr. iš pakartotinio leidimo 3 tomo, 1 numerio, Tokijas: The Museum of Modern Japanese Literature, 1968 m.

Karo laikotarpis: kontrolė ir represijos

Remiantis nacionalinės mobilizacijos nustatyta tvarka, nuo ketvirtąjo dešimtmečio pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos japonų vaikų literatūra buvo griežtai kontroliuojama. Dėl leidybos cenzūros atsirado daug kūrinių, skatinančių karo siekius, lojalumą imperatoriui, aukštinančių kovojančius vaikus ir vaikus aukojančias motinas. Prieškarinėje Japonijoje populiarūs vaikų žurnalai *Berniukų klubas* (*Shonen Kurabu*) ir *Mergaičių klubas* (*Shojo Kurabu*) taip pat rinkosi karinę tematiką, propagavo valstybinius interesus, todėl kūrybos laisvė buvo smarkiai apribota. Iliustruotose knygelėse dažnai būdavo vaizduojami kariai, karo laivai, išvykimas į frontą, o vaikų literatūra atliko švietimo funkciją.

Karo metais vaikų literatūra buvo paversta karo propagandos priemone. Ji neteko savo tikrojo vaidmens – būti vaikų skaitiniais. Kita vertus, tuo metu buvo ir žmogiškumo kupinų kūrinių, pavyzdžiui, Joji Tsubota'os knyga *Vaikas vėjyje* (*Kaze no naka no kodomo*, 1937). Tokie kūriniai net ir karo sąlygomis kalbėjo apie žmogaus orumą, vaiko jausmus.

Po pralaimėjimo kare – nauja pradžia

Po Antrojo pasaulinio karo japonų vaikų literatūra pradėjo naują raidos etapą – gerokai demokratiškesnį. Karo patirtis pasiūlė literatūrai naujų temų: taika, laisvė, žmogaus orumo puoselėjimas. Momoko Ishii knygoje *Non-chan skrieja debesimis* (*Non-chan kumo ni noru*, angl. *Non-chan rides the clouds*, 1947) simboliškai vaizdavo viltį ir atgimimą per mergaitės vaizduotės pasaulį. Sakae Tsuboi knyga *Dvidešimt keturios akys* (*Nijushi no hitomi*, 1952), turėjusi didelį emocinį poveikį, nagrinėjo karo poveikį švietimui ir vaikų ateičiai. Daugelis vaikų literatūros autorių tuo metu apmąstė savo karo metų kūrybą ir ieškojo naujos kūrybinės krypties.

Momoko Ishii (1907–2008)

Non-chan kumo ni noru, Tokijas: Kobunsha, 1947 m. Nuotr. 1951 m.

Tuo laikotarpiu ėję demokratinės pakraipos vaikų literatūros žurnalai dėl ekonominių sunkumų ir ideologinių nesutarimų dažnai būdavo trumpalaikiai. Nors tokie žurnalai greitai nustodavo eiti, jų ieškojimai ir pastangos leido nuo penktojo dešimtmečio vaikų literatūrai atsinaujinti.

Naujoji vaikų literatūra

Naujosios vaikų literatūros paieška XX a. šeštajame dešimtmetyje leido susiformuoti šiuolaikinei japonų vaikų literatūrai. Vaikų literatūros rašytojai siekė ne tik deklaruoti pokario demokratines idėjas, bet ir kurti pasakojimus, glaudžiai susijusius su vaikų kasdiena ir socialine realybe. Šio judėjimo centre atsидūrė 1958 m. atkurta Japonijos vaikų literatūros rašytojų asociacija. Asociacija suvienijo karo metais militaristinius kūrinius rašiusius autorius ir tuos, kurie savo kūriniuose siekė pristatyti naujas vertybes, suteikė galimybę kurti vaikams literatūrą, nepriklausančią nuo ugdomyjų ar moralinių tikslų. Rašytojai Hatoju Muku, Tomiko Inui ir Miyoko Matsutani dalyvavo kūrybinėse diskusijose, skelbė kūrinius, atspindinčius karo patirtį ir socialines problemas. Žurnale *Japonijos vaikų literatūra* (*Nihon jido bungaku*), kaip ir kituose žurnaluose, būdavo plačiai pristatomi naujosios literatūros bandymai – taip buvo formuojama nauja pokario vaikų literatūros kryptis.

Momoko Ishii į japonų kalbą išvertė reikšmingų anglų ir amerikiečių vaikų literatūros kūrinių: Alano Aleksandro Milne'o *Mikę Pūkuotuką* (*Kuma no Pū-san*, angl. *Winnie-the-Pooh*), Beatrix Potter *Pasaką apie triušį Petriuką* (*Pitā Rabbito no ohanashi*, angl. *The Tale of Peter Rabbit*). Taip ji pristatė Japonijai pasaulinio lygio vaikų literatūrą. 1950 m. jos iniciatyva pradėta leisti serija „Iwanami vaikų biblioteka“ („Iwanami Shonen Bunko“) pristatė ne tik klasika tapusius užsienio kūrinius, bet ir šiuolaikinius vertimus, sužavėjusius jaunuosius skaitytojus ir pakeitusius japonų originaliosios vaikų literatūros raidą. Vėliau esė *Kelionė po vaikų literatūrą* (*Jido Bungaku no Tabi*, 1981) Ishii papasakojo apie savo keliones į Europos ir Amerikos bibliotekas, leidyklas, švietimo institucijas, paaiškino, ką ji ten sužinojo apie užsienio vaikų literatūrą ir kaip šias žinias pritaikė Japonijoje.

Vaikų literatūros proziniai bandymai

Šeštojo dešimtmečio viduryje – aštuntojo dešimtmečio pradžioje Japonija išgyveno ekonominio augimo pe-

riodą, o tai smarkiai paveikė ir vaikų gyvenimo sąlygas. Vaikų literatūra atspindėjo šias socialines permainas, trumputes pasakas keitė ilgesni kūriniai, atsirado daugiau prozos kūriniai. Tomiko Inui knyga *Ilgai ilga pingvinų istorija* (*Nagai nagai pengin no hanashi*, 1957) buvo pirmasis didelės apimties prozos kūrinys mažiesiems skaitytojams, pasiūlęs naują kelių pokario vaikų literatūrai, atvėręs dar nežinomus vaikų literatūros horizontus. Šio kūrinio sėkmė paskatino ir kitus rašytojus kurti ilgesnius kūrinius. Satoru Sato fantastinis pasakojimas *Niekam nežinoma maža šalis* (*Daremo shiranai chiisana kuni*, 1959)

Satoru Sato (1928–2017)

Daremo shiranai chiisana kuni, Tokijas: Kodansha, 1959 m.

pradėjo „Korobokkuru pasakų“ („Korobokkuru monogatari“) seriją. Tomiko Inui knygoje *Nykštukai name medžių pavėsyje* (*Kokage no ie no kobitotachi*, 1959), ilgame fantastiniame kūrinyje, nykštukų pasakojimais atskleidžiama karo patirtis. Šie kūriniai buvo reikšmingi ne tik dėl meninių formų – jie simbolizavo šiuolaikinės japonų vaikų literatūros atsiradimą.

Nuo idealizmo link įvairovės

Pokario Japonijos vaikų literatūroje, iš dalies ir dėl karo laikotarpio kontrolės, pradžioje daugiausia buvo rašoma idealistinėmis temomis, pabrėžiančiomis žmogaus augimą ir visuomenės permainas. Ši tendencija ypač ryški 1960 m. išleistuose kūriniuose: Hisashi Yamanaka'os socialistinio realizmo dvasia parašytoje knygoje *Raudonplaukis šuo Pochi* (*Akage no Pochi*), Miyoko Matsutani perpasakotoje liaudies pasakoje *Drakono*

Miyoko Matsutani (1926–2015)

Tatsunoko Taro, Tokijas: Kodansha, 1960 m.

vaikas Taro (*Tatsunoko Taro*), Yoshitomo Imae sukurtoje istorijoje apie berniuko augimą *Už kalno buvo mėlyna jūra* (*Yama no muko wa aoi umi datta*). Šie kūriniai, nors ir stilistiškai skirtingi, atspindėjo pokario vaikų literatūros idealus ir vertybes.

Kai pradėjo rasti laisvesnių kūrinių, nesuvaržytų minties, kad vaikų literatūra turi pasakoti idealistines istorijas, skatinančias vaikų augimą ir savarankiškumą, Japonijos vaikų literatūra tapo įvairesnė. Teruo Teramura knygoje *Aš esu karalius* (*Boku wa osama*, 1961), humoristiškai vaizduodamas neįmanomus, absurdiškus įvykius, kelia klausimą, kas iš tikrųjų yra įmanoma. Rašytojas laikomas japoniškosios nonsenso vaikų literatūros pradininku. Vėliau pasirodė Katsuhiko Funazaki ir Yasuko Funazaki knygos *Plaktukas ir gėlių generolas* (*Tonkachi to hana shogun*, 1971), Nobuyuki Mitamura'os *Tiek daug tėčių* (*Otosan ga lppai*, 1975), tęsusios nonsenso vaikų literatūros tradiciją ir pelniusios daugybės skaitytojų simpatijas.

Paveikslėlių knygų aukso laikotarpis

1953 m. reikšmingi tuo, kad literatūros pažinimo srityje Japonijoje buvo pradėtas leisti naujas leidinių ciklas – serija „Iwanami vaikų knygos“ („Iwanami no kodomo no hon“), kurią inicijavo ir redagavo Momoko Ishii ir Natsuya Mitsuyoshi. Serijoje buvo publikuojamos išverstos Vakarų paveikslėlių knygos, japoniškos pasakos, perpasakojami liaudies pasakojimai – tai buvo itin įvairaus turinio leidiniai, o prieinamos jų kainos padėjo šiai serijai greitai tapti mėgstamai visos šalies skaitytojų. 1956 m. „Fukuinkan Shoten“ leidykla pradėjo leisti mėnesinę paveikslėlių knygų seriją „Vaikų draugai“ („Kodomo no tomo“). Čia daugiausia publikuoti japonų autorių originalūs kūriniai ir perpasakotos liaudies pasakos. Serija išugdė daugelį žinomų paveikslėlių knygų autorių. Būtent šios dvi serijos buvo kertinės Japonijoje, padėjusios pasakojimo paveikslėlių knygoms tapti įprasta ir plačiai paplitusia pasakojimo forma.

Japonijoje septintasis ir aštuntasis dešimtmečiai vadinami paveikslėlių knygų aukso laikotarpiu. Tuo metu išleistos knygos *Guri ir Gura* (Rieko Nakagawa'os tekstas, Yuriko Omura'os iliustracijos; *Guri to Gura*, 1963) ir *Paslepiu, pasirodysiu!* (Miyoko Matsutani tekstas, Yasuo Segawa'os iliustracijos; *Inai inai ba*, angl. *Peek-a-boo*, 1967) iki šiol yra vaikų skaitomos ir mėgstamos.

Iliustruotoja Chihiro Iwasaki įtvirtino literatūrą, skaitomą per paveikslus, – savitą raiškos formą. Skirtingai

Inai inai ba, Tokijas: Doshinsha, 1967 m.

nei anksnesnėse paveikslėlių knygose, žodžių jose buvo labai nedaug. Suekichi Akaba ir Mitsumasa Anno pridedė prie japonų paveikslėlių knygų meninės vertės didinimo susiedami iliustracijas ir pasakojimą. Takashi Yanase knyga *Anpanmanas* (*Anpanman*, 1969), pradžioje skirta jaunimui, virto ilgalaikė vaikų paveikslėlių knygų serija, o po animacinės adaptacijos (1988) tapo nacionaliniu personažu – vaikų herojumi, teisingumo gynėju, įkūnijančiu gėrio ir meilės filosofiją.

Pramogos ir naujos kryptys

Nuo devintojo dešimtmečio Japonijos vaikų literatūra patyrė reikšmingų pokyčių atsiliepdama į atsiradusią visuomenės įvairovę ir sparčiai kintančią žiniasklaidos

Soreike zukkoke sannin-gumi, Tokijas: Poplar Publishing, 1978 m.

aplinką. Masamoto Nasu knyga *Juokingoji trijulė* (*Soreike zukkoke sannin-gumi*, 1978) tapo vienu iš ryškiausių vaikų pramoginės literatūros pavyzdžių. Įsimintini personažai ir įmantrūs pasakojimo stiliai padėjo sukurti naują linksmo, tačiau socialiai atsakingo pasakojimo formą. Iki 2004 m. išleista net 50 šios serijos knygų, kurių trys pagrindiniai veikėjai keliauja praeityje ir ateityje – taip buvo atspindimos įvairios to meto visuomenės problemos.

Shiro Yadama'os knyga *Giedra, protarpiais su kiaulėmis* (*Hare tokidoki buta*, angl. *Fair, then Partly Piggy*, 1980) po kurio laiko buvo ekranizuota. Tai žymėjo vaikų literatūros perėjimo į pramogų sferą pradžią: taip kūriniai pasiekė platesnę auditoriją, įgijo daugiau medijų formų.

Įžengus į dešimtąjį dešimtmetį Japonijos vaikų literatūros ir ypač paveikslėlių knygų rinka dar labiau išsiplėtė. Nauji leidiniai buvo skiriami vis jaunesniems skaitytojams – net kūdikiams ir dvejų metų vaikams. Atsirado kūrinių, nagrinėjančių sudėtingas temas – stichinių nelaimių ar asmeninių traumų pasekmes. Tokiu būdu, išlaikydama pramoginį aspektą, vaikų literatūra išsirutuliojo į daugiabalsį lauką, apimantį įvairaus amžiaus skaitytojus ir platų temų spektrą.

Maginė fantastika Japonijoje

Kita svarbi šiuolaikinės Japonijos vaikų literatūros kryptis – maginė fantastika – įgijo savitą formą, besiskiriančią nuo jos ištakų anglakalbėje literatūroje. Ypač reikšmingos šioje srityje yra dvi Japonijos rašytojos, pelniusios tarptautinę Hanso Christiano Anderseno premiją. Eiko Kadono *Kikės siuntų tarnyba* (*Majo no Takkyubin*, 1985), šiuolaikinė maginės fantastikos knyga, pasakoja apie mergaitės augimo ir savarankiškumo kelionę. Nahoko Uehashi, remdamasi kultūrinės antropologijos žinio-

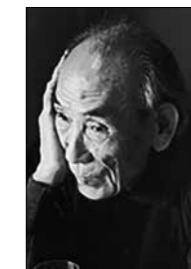
Majo no Takkyubin, Tokijas: Fukuinkan, 1985 m.

mis, sukūrė monumentalias, detalai aprašytas pasaulių vizijas knygų serijose „Sargė“ (Moribito, 1996–2018) ir „Žvėrių tramdytoja“ (*Kemono no soja*, angl. *The Beast Player*, 2006–2009), kurios buvo išverstos ir ekranizuotos, išgarsėjo tarptautiniu mastu.

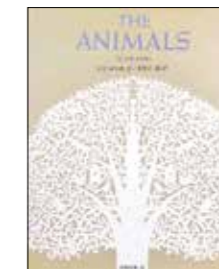
Tarptautinis pripažinimas

Šiuolaikinė japonų vaikų literatūra įgavo tarptautinį pripažinimą – tai patvirtina Hanso Christiano Anderseno premijų skyrimai. Ši premija 1956 m. įsteigta Tarptautinės vaikų knygų tarybos (IBBY) ir dažnai vadinama vaikų literatūros Nobelio premija. Premiją iki šiol yra gavę penki japonai: Suekichi Akaba (1980), Mitsumasa Anno (1984), Michio Mado (1994), Nahoko Uehashi (2014) ir Eiko Kadono (2018). Apdovanojimai įrodo, kad japonų vaikų literatūra yra ne tik svarbi savo šalies kultūros da-

lis, bet pripažinta ir kaip turinti tarptautinę vertę. Ypač reikšmingas buvo poeto Michio Mado apdovanojimas, parodęs, kad poezija gali perteikti universalias idėjas, atskleisti japonų vaikų literatūros įtaką pasauliui.

Michio Mado (1909–2014)

Michio Mado, *Gyvūnai* (*Dobutsutachi / The Animals*), Tokijas: Suemori Books, 1992 m.

Japonijos IBBY skyrius JBBY, įkurtas 1974 m., remdamasis IBBY principu „Per vaikų knygas skatinti tarptautinį supratimą“, įvairias veiklas vykdo ne tik Japonijoje, – per knygas jis pasiekia ir kitų šalių vaikus. Pasinaudodama tarptautiniu tinklu ir gausia informacija, JBBY skatina skirtingų, įvairių aplinkų žmonių tarpusavio supratimą, jos veikla ir ateityje bus svarbi Japonijos vaikų literatūros plėtrai ir sklaidai.

Išvados

Japonų vaikų literatūra išgyveno įvairius etapus (XIX a. pabaigos edukacinių knygų skaitymą, „Akai tori“ judėjimo literatūrinį įsitvirtinimą, karo laikotarpio represijas, pokario atgimimą), kol galiausiai susiformavo šiuolaikinė vaikų literatūra, vėliau įžengusi į įvairovės ir internacionalizacijos erą. Šis kelias glaudžiai susijęs su Japonijos visuomenės vertybių ir švietimo sampratos kaita, nuolat keliamais klausimais apie žmogaus esmę, jos suvokimą vaiko akimis. Kaip rodo Hanso Christiano Anderseno premijos laureatų kūryba, japonų vaikų literatūra neapsiriboja tik Japonija, bet yra užsitikrinusi svarbią vietą pasaulinėje vaikų literatūroje. Japonijoje, palyginti su Vakarais, vaikų knygų rinka sparčiai mažėja ne tik dėl mažėjančio gimstamumo, bet ir dėl komiksų (*manga*), animacijos ir vaikų žaidimų industrijos augimo. Nepaisant to, vaikų literatūros kūrėjai, reaguodami į visuomenės pokyčius, ir toliau ieško naujų raiškos formų.

Pastaba. Daugiau informacijos šia tema galima rasti apsilankius Tarptautinės vaikų bibliotekos elektroninėje parodoje „Japonijos vaikų literatūra – kelias, matomas per Tarptautinės vaikų bibliotekos rinkinius“ Japonijos nacionalinės parlamento bibliotekos svetainėje. Straipsnio iliustracijos taip pat paimtos iš ten (žr. interneto prieiga: <https://www.kodomo.go.jp/jcl/index.html>, žiūrėta 2025-10-31).

Jų Vilnius jų

(grožinės knygos apie Vilnių vaikams ir paaugliams)

ASTA PLECHAVIČIŪTĖ

(Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka)

Šio straipsnio imuosi su lengvu liūdesiu, nes tai turbūt paskutinis mano tekstas apie Vilnių lietuvių vaikų literatūroje ir mano, Vilniuje gimusios, dovana savo miestui. Kai 2022 m. ėmiausi Vilniaus temos vaikų literatūroje, atrodė, kad ji bus verta vieno išsamesnio straipsnio. Tačiau keliauti teko per daugiau nei 50 (iš esmės kokybiškų, nors tarp jų būta ir visiškai menkaverčių) kūrinių, kuriuose vienaip ar kitaip figūravo Vilnius. Didžioji analizuojamų kūrinių sąrašo dalis (padedant kolegoms bibliotekininkams) susiformavo iš karto, kita pildėsi po truputį. Buvo knygų, kurios apstulbino: vienos savo kruopštumu, atida detalėms, išradingu miesto istorijos pateikimu, o kitos atvirkščiai – atsainumu, beviltišku siužetu ar net paminėjimo nevertomis iliustracijomis.

Taigi, besirišiant per šį knygų srautą, išryškėjo kelios aiškios kryptys: Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos leidžiamoje trumpų metodinių leidinių serijoje tam skirtas pirmasis tekstas „Susapnuotas Vilnius. Padavimai, legendos ir pasakos apie Vilnių“, kuriame apžvelgtos legendos, pasakos ir mitai, susiję su šiuo mies-

tu. Po kurio laiko žurnale *Rubinaitis* pasirodė straipsnis, skirtas kūriniams, išsamiau supažindintiems skaitytojus (ir miesto gyventojus bei svečius) su Vilniumi, ir pri skirtas pažintinei literatūrai apie Vilnių².

Taigi liko paskutinė tema – grožinės knygos vaikams ir paaugliams, kurių veiksmo vieta yra Vilnius. Rašant straipsnį „Pasivaikščiojimai po Vilnių (pažintinės knygos apie Vilnių vaikams ir paaugliams)“ knygos pačios man sudėliojo galimus maršrutus po miestą. Grožinės knygos skaitytojams siūlo kelias perskaitymo kryptis: analizuojant knygas taikyti kartografinį būdą, t. y. aptarti literatūros kūrinius atsižvelgiant į jų veiksmo vietos geografinį kontekstą ir siekiant suprasti, kaip tam tikra erdvė veikia kūrinio prasmę, dėmesingiau įsižiūrėti, kokie Vilniaus miesto elementai dažniausiai pasitelkiami kuriant pasakojimus vaikams ir paaugliams, kaip jie formuoja kūrinio atmosferą, lemia tiek nuotykinį kūrinių pradą, tiek vidinio pasaulio raidą. Tai bandžiau aptarti straipsnyje „Vilniaus žemėlapiai XXI amžiaus pradžios lietuviškoje vaikų ir paauglių literatūroje“³.

Šiame straipsnyje laikysiuosi chronologinio principo – aptariami kūriniai bus sudėlioti ne pagal geografinius požymius, ne pagal parašymo datą, o pagal tai, kokie laikai vaizduojami kūriniuose, kaip keičiasi miestas ir jame gyvenantys knygų veikėjai.

Atrodytų, kad keli autoriai rado bendrą raktą, kaip įtraukiau ir patraukliau pristatyti jaunajam skaitytojui pačius seniausius laikus – net keliose knygose pagrindiniai veikėjai keliauja pirmyn ir atgal tarp šių dienų ir senojo Vilniaus. Tai leidžia išlaikyti įtampą, nesusipratimų sukeltą komizmą, bet drauge ir patraukliai skaitytojui pateikti senųjų laikų miesto istorijas, detales ir taip įtraukti į kūrinių šių dienų veikėją (lyg leidžiant skaitytojui įsivaizduoti save konkrečiau laikotarpio Vilniuje).

Bene išsamiausia ir svarbiausia šiame sąrašė būtų Justino Žilinsko knyga *Mano Vilnius mano* (2015) ir 2020 m. pagal ją nupieštas komiksas *Atgal į Vilnių* (šiek tiek aptartas kaip pažintinė knyga ankstesniame straipsnyje). Veikėjai Simas ir Aistė, padedami Žiniūnio, per apleistą pastatą Antakalnyje patenka į skirtingus istorinius laikotarpius: nuo Vilniaus įkūrimo laikų persikeliami į karalienės Bonos laikus, tada išgyvenamos Baroko negandos, dalyvaujama Sausio 13-osios įvykiuose, o baigiama susitikimais su Ričardo Gavelio ir Jurgos Ivanauskaitės vaiduokliais. Labai sveikintina pastanga pamatyti Vilniaus istorijos visumą, nors milžiniškas informacijos kiekis kartais gali būti skaitytojui sunkiau suvokiamas.

Kristinos Gudonytės knygos *Jie grįžta per pilnatį* veikėjai – penkiolikmečiai paaugliai Augustas, Berta ir Žygis. Žygis, kurio vardas, matyt, parinktas neatsitiktinai, patekęs į renesansinį Žygimanto Augusto laikų dvarą, jame sutinka savo bendraamžį Žygimantą Augustą. Autorė nesiblaško per kelis laikotarpius, pasirenka tik vieną – Renesanso. Žilinsko knygoje kelionėje po Vilnių veikėjus lydėjo Vilniaus Metraštininkas, o Gudonytės knygoje – Tvardauskio šmėkla. Knygoje nemažai vietos skiriama Vilniaus legendoms, jų interpretacijoms, legendomis paremtiems stebuklams aprašyti – tai atsispindi ir veikėjų kalboje: „Man dabar Vilnius panašus

į fantastišką sapną. (...) Bet juk Vilnius ir prasidėjo nuo sapno! (...) Sapnų, iliuzijų, vaiduoklių miestas.“⁴

Scenaristės ir režisierės patirties turinti rašytoja sėkmingai ja naudojosi kurdama kinematografišką, įtempto veiksmo intriguojantį knygos siužetą: italų kūrybinei grupei Vilniuje kuriant filmą apie karalienę Boną, ima dėtis keisti dalykai – veikėjai nukeliauja į Renesanso Vilnių, grįžta atgal ir pan. Taigi Vilnius – ne tik miestas, kuriame gyvenama. Tai nuotykių, mistikos erdvė⁵.

Jeigu ne jau minėtoji Žilinsko knyga *Mano Vilnius mano*, net keturi amžiai – nuo XVI a. iki XX a. pradžios – skendėtų visiškoje tamsoje. Ją kiek prasklaido nedidelė Živilės Miežytės knygelė *Vilniaus Vilnius* – skaitytojas su pagrindiniu veikėju pusdienį praleidžia tarpukario Vilniuje. Kaip ir anksčiau aptartose knygose, vaikėjas čia taip pat perkeliamas į kitą laikotarpį: besivydamas pabėgusį šunelį trečiokas Gediminas supranta patekęs į senąjį Vilnių vieną 1930 metų dieną. Autorė nėra labai svarbu perteikti istorinius įvykius – jai svarbu pavaizduoti Vilniaus atmosferą, to meto miesto nuotaiką. Todėl ir veiksmo erdvė nėra didelė – apsiribojama tik keliais objektais, esančiais Senamiesčio teritorijoje: vaiką po Vilnių vedžiuojantis žydas Abraomas supažindina jį su žydų bendruomenės gyvenimu (veiksmas vyksta tų laikų Žydų gatvėje), Gediminas užsuka į Šlapelių knygyną, į fotografo Bulhako studiją – parodoma, kaip gana taikiai sugyveno skirtingos to meto Vilniaus bendruomenės, atskleidžiamas miesto įvairiapusiškumas, jo ir šių dienų Vilniaus skirtumai. Tai tarsi pasivaikščiojimas po jau išnykusį tarpukario Vilnių. Vis dėlto tai nėra vaiko, gyvenusio tuo mažiau mums žinomu laikotarpiu, istorija – tai Vilnius į jį užklydusio XXI a. berniuko akimis, labiau stebimas, negu jame gyvenamas.

Antrojo pasaulinio karo laikotarpis, Holokaustas Vilniuje tebėra balta dėmė vaikų literatūroje, tačiau ją su tam tikromis išlygomis bando užtušuoti Mariaus Marcinkevičiaus ir Ingos Dagilės knyga *Akmenėlis*. Šioje knygoje neminimos konkrečios Vilniaus vietos, bet autoriai neslepia: nors tai yra istorija, galėjusi įvykti bet kuriame Europos mieste, ji skaitoma ir kaip istorija, nutikusi Vilniuje.

Dail. Agnė Dautartaitė-Krutulė, 2015 m.

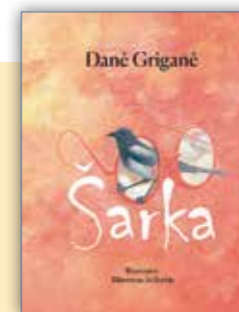
Dail. Ilona Kukenytė, 2015 m.

Dail. Živilė Miežytė, 2018 m.

Dail. Inga Dagilė, 2020 m.

Dail. Rimantas Juškaitis, 2022 m.

Dail. Jurga Šarmavičiūtė, 2015 m.

Juolab kad vizualioji knygos dalis yra labai vilnietiška. Pažintinio lygmens, kitaip nei knygoje *Vilniaus Vilnius*, čia nebėra – pasakojama autentiška, jautri istorija apie vaikų gyvenimą gete, nepaliekamos nuošalyje tragedijos, mirties, vilties temos.

Danės Griganės knyga *Šarka* – bene vienintelė knyga, supažindinanti vaikus ir paauglius su sudėtingu pokario Vilniumi. Galima būtų sakyti, kad tai pasakojimas apie miestą prieš didįjį sprogamą – pagrindinės knygos veikėjos vaikystė ir ankstyvoji paauglystė bėga Vilniaus pokario griuvėsiuose, dar neprasidėjusios naujos statybos, miesto plėtra, mieste dar nėra naujų gyventojų, o senieji žuvę arba išvykę. Veikėjos šeima (tėvas ištremtas, brolis dalyvauja pasipriešinimo okupacijai veikloje, motina bando kurti naują gyvenimą su kitu vyru – saugumiečiu) gyvena senųjų universiteto pastatų palėpėje, kurioje džiūsta šio universiteto dėstytojų skalbiniai: „Stefanija persikreipusi neša šlapius skalbinius, kuriuos džiausime ant aukšto virš auditorijų. Ten, pastogėje, laisvai laksto vėjas ir gerai džiovina, ten ištempta labai daug virvių, kad viso kiemo moterims užtektų, kad skalbiniai kieme neplevėsuotų prieš auditorijų langus. Tokią tvarką įvedė Čepskis – visos kelnės ir apatiniai į palėpę!“⁶

Tai Vilnius, kurio šiuolaikinis paauglys nepažins, o ir iš prosenelių ar senelių pasakojimų apie jį nesužinos, nes retas dabartinis Vilniuje gimęs jaunuolis gali pasigirti, kad šiame mieste gyveno dvi ar trys jo šeimos kartos. Turbūt ir dažnas suaugęs skaitytojas nebežino keistų gatvių, objektų pavadinimų (Pionierių rūmai dabartinių Valdovų rūmų teritorijoje, buvusi M. Gorkio gatvė, M. Kutuzovo aikštė, „Spalio“ kino teatras – tai šiuolaikiniam skaitytojui geografiškai sunkiai suprantamas miestas). Galima diskutuoti dėl šios knygos adresato. Gal ji labiau skirta miesto raidos tyrėjams? O gal tiems, kurie gimė, augo ir turi sentimentų, susijusių su pokario Vilniumi? Gal tiems, kurie ieško autentiškų duomenų apie tokį Vilnių?

Nesinori aptarinėti propagandiškai angažuotų sovietmečio kūrinių, galima tik pastebėti, kad tokio Vilniaus detales įdomiai vizualiai atskleidžia pastarąjį dešimtmetį išleisti grafiniai romanai arba komiksai: jaunesniems

skaitytoms skirta Giedrė knyga *Skardinė žirnelių* ir Akvilės Magicdust vyresniems paaugliams ir suaugusiems skaitytojams skirtas grafinis romanas apie moterų roko grupę *Bitės*.

Paaugliams skirtame Akvilinos Cicėnaitės romane *Niujorko respublika* veiksmai prasideda nepriklausomybės priesaušrio Vilniuje. Miestas nėra tik besirutuliojančios trapios keturiolikmečių Beatričės ir Oskaro meilės istorijos fonas. Atsiranda sudėtingo ryšio su miestu linija: tai vieta, kuri įkalina, vieta, kuri priiriša. Pagaliau miestas tampa tarsi vienu iš pagrindinių knygos veikėjų. Įdomu, kad čia aprašomi ir 1991 m. sausio 13-osios įvykiai – labai aiški istorinė detalė, bene pirmą ir vienintelį kartą vaikų literatūroje (tai nedažna ir suaugusiems skaitytojams skirtuose tekstuose) leidžianti pamatyti kitokį Vilnių – miestą, niekada nebuvusį nepriklausomos Lietuvos sostine, bet tampantį tikrąja nepriklausomos Lietuvos sostine. Knygoje į istorinį kismą sklandžiai įkomponuota veikėjų vidinio augimo, brandos, pirmosios meilės ir ilgesio istorija.

Ankstyvieji Vilniaus ir visos Lietuvos nepriklausomybės metai vaizduojami suaugusiųjų literatūrai priskirtoje, bet ir vyresnio amžiaus paaugliams tinkamoje mistinio detektyvinio siužeto Justino Žilinsko knygoje *KGB vaikai*. Tiksliai atkurta Vilniaus topografija: žemėlapis, pasaulėjauta, kavinės, viešbučiai, kiti objektai. Knyga verta skaitymo ne tik dėl intriguojančio, įtempto siužeto, bet ir dėl labai tiksliai bei subtiliai rekonstruotos pirmuosius nepriklausomybės žingsnius žengiančios Lietuvos sostinės atmosferos, kurios nerasia jokia kitoje vaikams ar paaugliams skirtoje knygoje.

Unės Kaunaitės knygoje *Sudie, rytojau* vaizduojamas sudėtingas Vilniaus ir pagrindinės pirmaisiais nepriklausomybės metais gimusios veikėjos Vytautės santykis su gimtuoju miestu. Miestas vaizduojamas labai organiškai, jautriai. Tai ne tik Vytautės gyvenamoji vieta – Vilnius tarsi formuoja jos poetinę atmintį. Miestas auga ir vystosi kartu su pagrindine veikėja, todėl chronologiškai galima apžvelgti sąlygiškai ilgą Vilniaus laikotarpį – daugiau nei dvidešimt metų. Būtent tai, kad stebimas

kelis dešimtmečius vykstantis veikėjos augimas nuo jos pirmųjų dienų, sutapusių su nepriklausomybės paskelbimu, lemia, jog kartu sekamas ir miesto augimas, keitimasis, kurį dažnas vilnietis yra išgyvenęs, bet jau spėjęs primiršti: „Išlipo prie „Lietuvos“. Po poros metų direktorė paskelbs jį uždarantį. (...) Štai kaip tai skambės: pardavė Lietuvą.“⁷

Vytautei augant, po miestą klajojant su šunimi, miesto geografija labai natūraliai išsiplečia. Tai bene pirmoji knyga, kurios veikėja vaikštineja po beveik visą Vilniaus centrą – daugiausia Senamiestį, Užupį, Naujamiestį. Maršrutų yra labai daug, jie keičiasi priklausomai nuo pagrindinės veikėjos gyvenimo etapo, mylimų žmonių, net šuns buvimo (gyvas ar jau nebe). Čia atskleidžiamas sudėtingas ne tik istorinis laikotarpis, apimantis pirmuosius dvidešimt nepriklausomybės metų, – pavaizduotas veiksmo vietų žemėlapis yra bene pats plačiausias ir sudėtingiausias.

Vytautė dar vaikystėje su tėvais iš Fabijoniškių persikrausto gyventi į Užupį. Taip nauji, beveidžiai rajonai supriešinami su Senamiesčiu, o veikėjos apgyvendinimas įdomesnėje, daugiau istorinių ir kultūrinių kontekstų turinčioje erdvėje į kūrinių leidžia įtraukti ir intertekstualumą: „Katedroje įsėdo į vienuoliktąjį. Žvėrynas–Užupis. Amžinas maršrutas.“⁸

Įdomus sutapimas, kad Fabijoniškės yra bene vienintelis rajonas iš naujųjų, „tolimųjų“ rajonų, dažnai šmėkštelintis vaikams ir paaugliams skirtose literatūroje: trumpai aprašytas Unės Kaunaitės knygoje, žymiai plačiau – Vilės Vėl kūriniuose. Dviejų apsakymų – „Goda“ ir „Kaip mes išgarsėjome“ – iš Vilės Vėl knygos *Kaip mes išgarsėjome* (pirmasis leidimas pasirodė 2012 m.) veiksmai vyksta Fabijoniškėse, netgi galima sakyti, kad taip tarsi perimama chronologinė estafetė iš Unės Kaunaitės ir veiksmai perkeliama į pirmąjį XXI a. dešimtmetį.

Anksčiau aptartų knygų veiksmai telkėsi daugiausia miesto centre, buvo susietas su istoriniais sostinės įvykiais, mitais, legendomis, o gyvenimas Fabijoniškėse vyksta lyg atskiroje, nuo visko nutolusioje respublikoje. Gyvenimas ne koks išskirtinis – jis su savais rūpesčiais,

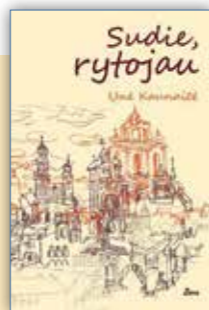
džiaugsmiais, aktualijomis: tai ir nepilnos šeimos, vaikai, kurių tėvai emigravę, o jie pasilikę vieni ar su artimaisiais, meilės trūkumas, suaugusiųjų nuovargis, sudėtinga buitis, patyčios mokykloje... Tai ir vaikas, ieškantis kintančiame pasaulyje savo tapatybės, vietos (gražus psichologinis santykis su miestu), bijantis jį, nors ir neypatingą, prarasti. Taip jaučiasi apysakos „Goda“ veikėja: „Goda apsižvalgo: skardis, sodai, upė – močiutės? O kas yra jos, Godos? Fabijoniškių kiemai? Ko jie verti? Staiga užplūsta kaltės jausmas – kam ji taip apie savo kiemus? Argi užmiršo, kokią trąši pavasarį juose žolė, kaip kvėpia sužydusios pienės, vyšnaitės ir alyvos? Kaip smagu lėkti dviračiu nuo autobuso žiedo iki pat „Jovarelio“, o paskui sugrįžti palei Salomėjos Nėries gatvę – ten įkalnė žemesnė. Ir dar jos yra Verkių parkas (...)“⁹ Tai pasaulis, iš kurio tave gyvenimo srovė gali netikėtai išplėsti ir perkelti visai kiton šalin, nutraukti visus ryšius su miestu.

Nors Fabijoniškės santykinai naujas ir iš pirmo žvilgsnio beveidis rajonas, tačiau geriau įsižiūrėjus galima suprasti, kad jis veikėjams labai artimas, turintis tik jam būdingų detalių ar objektų, pagal kuriuos knygą skaitantieji gyvenamąją vietą gali identifikuoti kaip savą: „Šunynas“, „Bigas“, „Mandarinas“. Kad gyvenama pagal savas taisykles, galima suprasti iš antrojo apsakymo pradžios, kur veiksmai taip pat vyksta Fabijoniškėse: „Jei gyveni Fabijoniškėse, mergaitėms nelabai tinka leisti laiką kieme. Bet mūsų kiemas ypatingas – tai tik mūsų kiemas – aptvertas tinkline tvora ir apsodintas tujomis.“¹⁰ Baugiam rajone tai gana idiliška, saugi, rami darniai sutariančios šeimos vieta. Gal tas perdėtas saugumas ir paskatina apsakymo veikėjas Živilę ir Dieną leisti ieškoti nuotykių už Vilniaus ribų.

Antrasis, jau kiek šviesesnis XXI a. dešimtmetis vaizduojamas ir populiariausio šių dienų vaikų rašytojo Tomo Dirgėlos kūryboje. Dviejų iš vienuolikos serijos apie Domą ir Tomą nuotykinio pobūdžio knygelių veiksmai vyksta Vilniuje. 2019 m. išleistame kūrinyje *Dingusios knygos mįslė* autorius nuotykinį siužetą įspraudžia į labai paprastą maršrutą po miestą: Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, tada „McDonald’s“ restoranas, tada

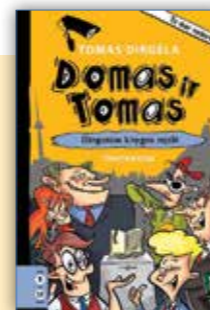
Dail. Agnė Dautraitė.
Krutulė, 2013 m.

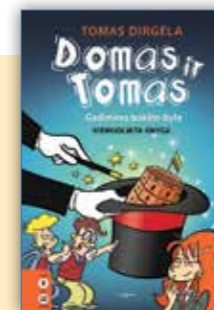
Dail. Romualda Petryšaitė,
2011 m.

Dail. Agnė Kananaitė, 2012 m.

Dail. Rytis Daukantas, 2019 m.

Dail. Rytis Daukantas, 2019 m.

Dail. Greta Alice, 2020 m.

Vilniaus universiteto biblioteka – tai tarsi tipinė mokinių išvyka į Vilnių su klase. Paskutinėje 2023 m. išleistoje ir (autorius nė kiek to neslepia) specialiai Vilniaus jubiliejui dedikuotoje knygoje *Gedimino bokšto byla* tie patys veikėjai veikia ir patiria nuotykių kiek platesnėje geografinėje erdvėje, kuri papildoma itin konkrečiais kultūriniais (ir ne tik) objektais: MO muziejumi, Energetikos ir technikos muziejumi, kavine „Raštinė“ ir kt. Tikėtina, kad šios vietos knygoje aprašomos neatsitiktinai: čia Dirgėla veikia kaip nuomonės formuotojas, kviečiantis jubiliejiniais miesto įkūrimo metais aplankyti Vilnių ir labai konkrečius jo objektus.

2020 m. išleistoje kiek kitokios stilištos Tomo Dirgėlos knygoje *Užkeiktoji pono Kuko knyga* pagrindinė veiksmo vieta – dvaras – nesukonkretinama. Daug stebuklų, nepaprastų įvykių nutinka bibliotekoje, kuri tiesiogiai neįvardijama, tačiau ir knygos viršelis, ir interjero aprašymai sufleruoja, kad veiksmo vieta – Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Pagal tai, kad biblioteka jau renovuota, galima numanyti, jog knygos veiksmo laikas prasideda po 2015 metų. Tačiau svarbiausia, matyt, yra jaunojo skaitytojo supratimas, kad stebuklas gali vykti čia pat, už kampo, vietoje, kurioje gal ir jam dažnai tenka lankytis. Šį faktą tarsi patvirtina Kotrynos Zylės kūryba. Jos knygoje *Sukeistas, Didžioji būtybių knyga* chtoniniam, mitologiniam pasauliui atstovaujanti šios būtybės veikia ne kokiam bevardžiam kaime, o šių dienų Vilniuje.

Kai kuriose knygoje Vilnius minimas arba tik nuspėjamas, todėl negalima konstatuoti konkretaus laiko. Miesto architektūros, gyvenimo, atmosferos detales, elementus galima pažinti iš aprašymų, bet labiausiai – iš iliustracijų (Kęstučio Kasparavičiaus knygos *Žvaigždžių paukštis, Kaimynė už kampo*). Iš gana konkrečių užuominų perskaitoma, kad Ilonos Ežerintės knygos apie žvirbliuką (knyga *Gė*) veiksmas vyksta viename iš Vilniaus prekybos centrų, o Aušros Kiudulaitės knygoje *Maksas ir 92 musės* atsiranda vietos M. K. Čiurlionio gatvei, nors ji tiesiogiai neminima. Dianos Ganc knygoje *Troleibusu* kai kas atpažino ne tik Vilnių, bet ir troleibuso parko radinių biurą. Štai ką apie šią paveikslėlių knygą rašo Giedrė Kazlauskaitė: „Bene pirmoji knyga vaikams, poetizuojanti Vilniaus troleibusų parką ir jo mazge esantį radinių biurą. Mažas berniukas pasiklysta troleibusų maršrutuose, pameta piešinių aplanką, bet randa dingusį katiną. Jautriai kalbama vaikams apie mirtį ir gedulą.“¹¹ Toks „belaikiškumas“ yra savotiškai parankus. Knygos nepraranda aktualumo, nėra pririšamos prie tam tikro laikotarpio, nereikalauja papildomų aiškinimų ar pa(s)-

aiškinimų, tačiau taip tarsi užkonservuojamas Vilniaus akimirkos jausmas, šviesos blykstelėjimas, vaizdas, dvasia, nuotaika.

Tiek šiame straipsnyje aptartose knygose, tiek ir anksčiau pasirodžiusiame straipsnyje apie pažintines knygas Vilnius – ne tik veiksmo vieta, bet ir svarbus beveik lygiavertis veikėjas, kartais be šio veikėjo kūrinys nė neįsivaizduojamas. Jis tarsi viso teksto variklis. Senas, naujas, mitologinio, šių dienų, kintančio ar kiek nusistovėjusio laiko miestas, dažnai atramos vis dar ieškantis Vilniaus legendose ir mituose.

Vaikų ir paauglių literatūroje Vilnius vis dar neatskleidžiamas kaip kultūriškai daugiasluoksnis, daugiakalbis, sudėtingų, tamsių istorijų kupinas miestas. Net ir geografiškai žvelgiant vis dar yra nemažai literatūriškai neparašytų atokesnių rajonų. Savo eilės dar laukia sudėtingos XXI a. temos: pandemija, Ukrainos karo fonas, pabėgėliai, protestai ir kt. Atrodo, kad rašytojai sustojo ties 2015 metais ir laukia, kas bus toliau.

¹ Asta Plechavičiūtė, *Susapnuotas Vilnius. Padavimai, legendos ir pasakos apie Vilnių*, interneto prieiga: https://www.lnb.lt/media/public/vaikams/T%4%97vams_ir_specialistams/Susapnuotas_Vilnius_internetinis.pdf (žiūrėta 2025-10-31).

² Asta Plechavičiūtė, „Pasivaikščiojimai po Vilnių (pažintinės knygos apie Vilnių vaikams ir paaugliams)“, *Rubinaitis*, 2023, Nr. 2, interneto prieiga: <https://www.ibylietuva.lt/rubinaitis/2023-nr-2-106/pasivaiksciojimai-po-vilniu-pazintines-knygos-apie-vilniu-vaikams-ir-paaugliams/> (žiūrėta 2025-10-31).

³ Asta Plechavičiūtė, „Vilniaus žemėlapias XXI amžiaus pradžios lietuviškoje vaikų ir paauglių literatūroje“, in *Aktualu rytoj*, 2023, 3(23–24), p. 158–204, interneto prieiga: <https://doi.org/10.51740/RT.3.23.24.9> (žiūrėta 2025-10-31).

⁴ Kristina Gudonytė, *Jie grįžta per pilnatį*, Vilnius: Tyto alba, 2015, p. 248.

⁵ Vienintelė knyga, kurioje veiksmas vyksta taip pat Renesanso laikotarpiu, tik autorė nesiblaško tarp praeities ir dabarties, yra Ginos Viliūnės nuotykinė knyga *Išgelbėti mešką. Nuotykiškai Renesanso Vilniuje*. Jos pasakojimo ašis – nuotykinis, įtemptas siužetas Renesanso laikų Vilniuje. Knygoje gausu pažintinių elementų: to laikotarpio detalių, maisto receptų, kalbų, tuo metu skambėjusių Vilniuje. Ši knyga jau aptarta straipsnyje apie pažintines knygas.

⁶ Danė Griganė, *Šarka*, Vilnius: Labdaros ir paramos fondas „Švieskime vaikus“, 2022, p. 68.

⁷ Unė Kaunaitė, *Sudie, rytojau*, Vilnius: Žara, 2011, p. 90.

⁸ Ibid.

⁹ Vilė Vėl, *Kaip mes išgarsėjome*, Vilnius: Metodika, 2012, p. 32–33.

¹⁰ Ibid., p. 47.

¹¹ Giedrė Kazlauskaitė, „Senienos ir naujienos“, *Šiaurės Atėnai*, 2025-05-09, interneto prieiga: <https://www.satennai.lt/2025/05/09/senienos-ir-naujienos-12/> (žiūrėta 2025-10-31).

Ryga šiuolaikinėje latvių vaikų prozoje*

DOC. DR. RUDYTĖ RINKEVIČA
(Daugpilio universitetas, Latvija)

RUDYTĖ RINKEVIČA (*Rudite Rinkeviča*) yra filologijos mokslų daktarė, Daugpilio universiteto Humanitarinių ir socialinių mokslų fakulteto Kalbų ir literatūros katedros docentė, IBBY Latvijos skyriaus narė. Tyrinėja vaikų ir paauglių literatūrą, etninės ir nacionalinės tapatybės aspektus literatūroje, yra dviejų mokslinių monografijų, daugelio mokslo straipsnių autorė.

Straipsnyje aptariami autoriai:

JURIS ZVIRGZDINIS (*Juris Zvirgzdiņš*, 1941–2023) vienas populiariausių ir produktyviausių šiuolaikinių latvių vaikų rašytojų. Vaikams išleido 33 knygas, sukūrė įsimintiną personažą – meškiuką Tobijų (į lietuvių k. išversta viena serijos knyga – *Tobijo paistalai* (*Tobiasa blēņu stāsti*, 2003), vertė Vilma Kaladytė, išleido leidykla „Niekorimto“, 2006). Rašytojo kūryba apdovanota įvairiomis vaikų literatūros premijomis (tarp jų ir tarptautine Janio Baltvilko premija), Metų literatūrine premija už vaikų literatūrą, 2012 m. rašytojas nominuotas Astridos Lindgren premijai. Zvirgzdinio darbuose vaikams svarstomi rimti socialiniai, ekologiniai, net politiniai klausimai, bet netrūksta ir žaismingų, pažintinio turinio knygų. Jazepo Danovskio (*Jāzeps Danovskis*) nuotr.

LUĪZĒ PASTURĒ (*Luīze Pastore*, 1986) – daugiau nei penkiolikos knygų vaikams autorė. Itin didelio pasisekimo sulaukė jos ir dailininkės Elinos Braslinios (*Elina Brasliņa*) sukurta detektyvinių nuotykių serija vaikams „Meno detektyvai“ („Mākslas detektīvi“, 2015–2018). Rašytojos knygos ne kartą buvo įvertintos tarptautine Janio Baltvilko vaikų literatūros ir knygos meno premija, Latvijos literatūros premija už literatūrą vaikams. Minėtos serijos knyga *Nematomas žmogus* (*Neredzāmais cilvēks*, 2015) įtraukta į prestižinį vaikų ir jaunimo literatūros katalogą *The White Raven* 2016. Rutos Kurpniecės (*Ruta Kurpniece*) nuotr.

Latvių rašytojai XXI a. vaikų prozoje tęsia literatūroje jau įsišaknijusią tradiciją: Ryga kaip vienijanti vaikystės erdvė ir centrinė veiksmo vieta nėra vientisa, jos kartografiškai reprezentuoja dvi skirtingos erdvės – centras ir kuris nors iš priemiesčių (Juglos, Latgalos, Uždauguvio ir kt.). Šių erdvių skirtumus nusako tiek konkrečios vietos gyventojų socialinis statusas (pavyzdžiui, Gryzinkalno apylinkės Latgalos priemiestyje nuo seno įsitvirtino kaip darbininkų vaikų gyvenamoji vieta), tiek jos istorinis ar mentalinis kontekstas (latviai – kitataučiai).

Ankstesnei latvių literatūrai ir vaikystės atsiminimų naratyvams buvo būdinga vaizduoti pirmąjį vaiko su-

sidūrimą su miesto centru, kiek rečiau – susidūrimą su priemiesčiu. Šiuolaikinėje literatūroje miestas jau vaizduojamas kaip natūrali vaiko gyvenamoji aplinka. Nors erdvės ženklai, charakterizuojantys miestą, išliko tie patys, tačiau jų vertinimas skiriasi – tai priklauso nuo pasakotojo pasaulėžiūros. Esminiai miesto erdvės komponentai literatūroje santykinai sudaro dvi grupes: 1) tie, kurie mieste ženklina civilizacijos pasiekimus: gatvė, parkas (kaip žmogaus noras turėti pagerintą gamtinę aplinką), kino teatras, tramvajus, parduotuvė, turgus, daugiabučiai; 2) tie, kurie bendrąja prasme būdingi tiek miestui, tiek kaimui: kiemas, sodas.

* Straipsnis išverstas ir parengtas pagal vieną mokslinės monografijos skyrių: Rudite Rinkeviča, „Rīga mūsdieniu latviešu bērnu prozā“, *Rīga – Latvija – Europa mūsdieniu latviešu bērnu prozā*, Daugavpils: Daugavpils universitātes akadēmiskais apgāds „Saulē“, 2017, p. 17–50.

Istorinis ir kultūrinis kontekstas

Rygos vaizdinį literatūroje sudaro keli semantiniai komponentai: istoriniai objektai ir ženklai, simboliai, turintys valstybinę reikšmę, šiandienos miesto aplinkos objektai, formuojantys savitą mentalinį vaizdinių žemėlapi. Miesto semantiniai komponentai dažnai lemia ir siužeto eigą.

Rygos kultūrinio ir istorinio konteksto vaizdavimas yra neatskiriama Jurio Zvirgzdinio prozos vaikams sudėtinė dalis. Chronologiškai ankstyviausią Rygos istorijos periodą rašytojas pristato knygoje *Pirmoji Kalėdų eglutė*¹ (2011), kurioje vaikus supažindina su legenda apie 1510 m. Rygoje pirmą kartą pasaulio istorijoje gimusią tradiciją puošti Kalėdų eglę. XVI a. pradžios Ryga pristatoma kaip garsus, turtingas prekybinis miestas, apie kurį žino ir artimos, ir tolimos šalys. Rygos kartografiją formuoja klasikinės ir atpažįstamos architektoninės ir istorinės vertybės: aukšti namai, dar aukštesni bažnyčių bokštai („smailus kaip adata Jokūbas, milžiniškas Duomas, Petras, kurio viršūnėje auksinis gaidys rodė laivininkams, iš kurios pusės pučia vėjas“)², Rotušės aikštė ir toje vietoje, kur budelis baudavo prasikaltėlius, stovintis gėdos stulpas, Rygos vartai, naktį atskiriantys miestą nuo išorinio pasaulio, ir, žinoma, „plačioji Dauguva, kurioje burių stiebais šmėkščiojo tolimų žemių laivai, skambėjo negirdėtos kalbos“³. Eglutės puošimo tradicija gimsta kaip pokštas, kai vieną žiemos naktį pagrindinis knygos veikėjas Matisas – garsaus kaminkrėčio Johaneso mokinys – Rotušės aikštėje netikėtai susiduria su Juodagalviais⁴. Šie ištraukia iš Matiso rankų kaminams valyti skirtą eglutę, įsmeigia ją į sniego pusnį ir, susikibę rankomis, ima šokti aplink ją rateliu. Linksmybes įsiūbuoja nežinia iš kur atsiradę muzikantai, ant eglės šakelių kažkas užmeta šilkinę skrybėlės juostą, pakabina obuolį, prie besilinksmančiųjų prisijungia ir iš Šv. Petro bažnyčios atbėgęs kunigas. „Taip Rygoje, kaip pasakojama, pirmą kartą pasaulio istorijoje užgimusi tradicija puošti Kalėdų eglutę. Kaip rašoma vieno liudininko rašte, tai nutikę 1510 m. po Viešpaties gimimo. (...) Vieta, kurioje stovėjusi pirmoji Rygoje papuošta eglutė, pažymėta atminimo plokšte Rotušės aikštės grindinyje“⁵.

Pasakoje *Kai muziejų nušviečia Mėnulis, arba Tobijas su draugais saugo Rygos istoriją*⁶ (2012) su Rygos istorija susipažįsta ir ją saugo meškiukas Tobijas ir jo draugai – žaislinis meškiukas Eliotas ir pliušinis šuniukas Fufū. Kaip ypatinga sostinės vertybė pristatomas Rygos senamiesčio Palasto ('rūmų') gatvėje įsikūręs Rygos istorijos ir laivininkystės muziejus. Tiesa, jame Rygos istorinius

Dail. Ingrida Pičukanė (Ingrida Pičukanė), 2012 m.

faktus trijulė prabėga greitai, o jų nežinančiam skaitytojui – gal ir pernelyg fragmentiškai: „Pirmosios gyvenvietės, vokiečių riteriai, kuršių įsiveržimas į Rygą, lenkų laikai, Karolio dvyliktojo batas. Rusų laikai, burlaiviai, švyturiai...“⁷ Fragmentiškumas – būdinga kai kurių to laikotarpio Zvirgzdinio knygų ypatybė, plati autoriaus erudicija demonstruojama pasitelkiant patirties ir žinių stokojančius personifikuotus veikėjus – tai išplečia knygos adresatų ratą, tačiau kai kada jam trūksta apibūtinumo.

Susidomėjusį skaitytoją rašytojas dažnai užkalbina kaip gidas, paaiškinantis kelią į muziejų, pakomentuojantis numatytame maršrute pasitaikančius objektus: „Išlipę upės krantinėje, draugai nėrė į senamiestį ir muziejų rado gana lengvai – reikėjo tik žiūrėti, kur yra DUOMO BAŽNYČIA. Ji yra labai didelė, iš toli matoma, o bokšto smailę puošia išdidus gaidys! Apėję aplink bažnyčią, nupėdinę per skverą, kuriame stovi garsaus vokiečių rašytojo Herderio paminklas, jie rado Palasto gatvę ir išvydo įėjimą į muziejų.“⁸

Detalus muziejaus ekspozicijos ir eksponatų aprašas reikalauja kantraus, susidomėjusio skaitytojo – sutelkti dėmesį tokiam skaitytojui padeda dailininkės Ingridos Pičukanės (Ingrida Pičukanė) iliustracijos. Tolesni įvykiai muziejuje vyksta kaip detektyve, kaskart paminima ar į pasakojimą įtraukiama kokia nors muziejinė vertybė. Postmodernistine maniera į kūrinių integruojami egzotiški personažai – muziejuje draugai susitinka nindzes (persirengę vagys, kurių ieško Interpolas), blogąjį Budą (vagių bendrą poną Budėvičą), Didįjį Kristupą⁹, Rusijos carą Petrą Pirmąjį, „liežuvius iškišusius liūtus iš Rygos herbo“¹⁰.

Zvirgzdinis savo knygoje vaikams sukūrė neįprastą Latvijos fauną ir tipinių *Rygos teksto* veikėjų. Šie veikėjai – bebrai, katinai, krankliai, zylės – save suvokia kaip tikruosius Rygos šeiminkus. Dažniausiai rašytojo veikėjų dėmesį patraukia Rygos senamiestis ir jo apylinkės, t. y. istorinis Rygos centras – jame ar greta jo pasirodo

ir patys veikėjai, ten vyksta reikšmingiausi Rygos ir visos Latvijos istoriniai ir dabarties įvykiai. Ryškus pavyzdys yra pažintinė knyga *Mūsų Latvija*¹¹ (2008), kurioje personifikuoti veikėjai – krankliukas ir jo senelis – kalbasi apie nuo Šv. Petro bažnyčios bokšto matomą aplinką, dėmesį atkreipdami tik į Latvijos valstybinius simbolius, į su Latvijos istorija susijusius pastatus, paminklus, asmenybes. Pasakotojai paaiškina, kas yra himnas ir kas yra jo autorius, kas gyvena Rygos pilyje, kas yra Laisvės paminklas ir jo autorius Karlis Zalė (*Kārlis Zāle*), kokia yra valstybinė ir kokia prezidento vėliava, kas yra Konstitucija ir herbas, kokį vaidmenį Latvijos ir Rygos gyvenime suvaidino Nacionalinis dramos teatras. Rašytojo knyga yra puiki pagalbinė mokymo priemonė, sėkmingai liudijanti, jog poetiškumą galima susieti su faktologija: „Taip, BROLIŲ KAPAI yra Latvijos Šventovė. Ten palaidoti kariai, kritę už laisvę! Pirmieji žuvusieji čia amžinąjį poilsį surado jau 1915 metais, o didysis paminklas buvo atidengtas 1924 m. lapkričio 18 d., per valstybinę šventę.“¹² Zvirgzdinio tekstams būdingi šrifto išryškinimai atkreipia dėmesį į svarbiausius akcentus, suteikia tekstui aiškumo, konstruktyvumo. Personifikuoti kūrinių veikėjai neleidžia suvokti knygos kaip pamokymų rinkinio ar enciklopedijos, o rašytojas išvengia moralizavimo ir tiesioginės didaktikos.

Zvirgzdinio ir Ingunos Cepytės (*Inguna Cepīte*) knygoje *Kuoduotoji zylė gieda... Pasakojimai apie Rygos istoriją*¹³ (2015) pasakotojo vaidmenį atlieka paukščiai.

Dail. Ilze Ramanė (Ilze Ramanė), 2015 m.

Kartojasi tas pats pasakotojų modelis, tik anūko ir senelio pora pakeičiama moteriškosios giminės paukščiais – anūkele zyle ir močiute zyle. Iš jų pokalbio ryškėja jau anksčiau minėti ir nauji Rygos kultūrinės ir istorinės panoramos ženklai, daugiau dėmesio skiriama senajai miesto istorijai: Šv. Petro bažnyčia, kuri pirmąsyk paminėta 1209 m., bažnyčios bokšto Gaidžiui (jis esą pakuotas dėl savo išminties), Dauguvai, Rygos herbui ir vėliavai, Didžiojo Kristupo medinei skulptūrai ir kt.

Pagrindžiant knygos pavadinimą aprašytos ir kitos trys zylės, gyvenančios prie kurio nors Rygai reikšmingo objekto – ant Latvijos universiteto pagrindinio pastato stogo, esplanadoje prie poeto Rainio paminklo, prekybiniuose turgaus angaruose. Pakartojamas siužetas apie Rygoje papuoštą pirmąją Kalėdų eglutę. Knygos autoriai pagerbia ir liaudies kūrybos paveldą, pavyzdžiui, pasakojama, jog Rygą nuo pavojų yra išgelbėjusios keturios burtininkės: Kielė, Lakštingala, Šarka ir Zylė; prisimenama sakmė apie Dauguvos kasimą ir milžinišką žuvį, kartą per šimtą metų atplaukiančią į Dauguvą pasižiūrėti, ar Ryga jau pastatyta¹⁴.

Tarp nuotykinės ir pažintinės apysakos-pasakos žanro balansuoja knyga *Ahoi! Potvyniai Rygoje*¹⁵ (2013). Į kelionę Dauguva plaukdamis ant ledo lyties leidžiasi šuo

Dail. Aleksejus Naumovas (Aleksejus Naumovas), 2013 m.

Rudis (*Kārvs*), katinas Muris ir gaidys Petras (*Pēcis*). Veikėjų akimis skaitytojams atsiveria Rygos panorama iš Dauguvos pusės: Duolės sala, naujieji Kengarago gyvenamieji kvartalai ir promenada, prekybos centras „Dole“, Pietinis tiltas, Zuikių sala (*Zaķusala*) ir televizijos bokštas, Geležinkelio tiltas, Centrinio turgaus paviljonai, Akmeninis tiltas ir Šviesos pilimi vadinamas naujasis Nacionalinės bibliotekos pastatas (latvių literatūroje paminėtas bene pirmą kartą), Vantų tiltas (*Vanšu tilts*) ir galiausiai – uostas. Žinoma, pastebėtas ir Rygos senamiestis su gaidžiais, tupinčiais ant bažnyčių (Duomo, Petro, Jokūbo) bokštų, Dauguvos pakrantės panoramoje atkreipiamas dėmesys į Rygos simbolį – medinę Rygos globėjo Didžiojo Kristupo skulptūrą, Rygos pilį.

Ryga kaip dėsningas ir organiškasis Europos miestų, išsidėsčiusių prie Baltijos jūros, diskurso elementas dominuoja ir knygoje *Nuo Rygos iki Rygos. Tobijas ir Tama Didžiojoje Europos bibliotekų kelionėje*¹⁶ (2014). Pagrindiniai veikėjai – meškiukas Tobijas ir japonų katinas Tamo aplanko vaikų bibliotekas Rygoje, Taline, Sankt Peterburge,

Gdanske, Klaipėdoje, sutinka įvairių personažų iš ryškiausių apkeliautų šalių vaikų literatūros kūriniių¹⁷. Kaip naujas Rygos kraštovaizdžio objektas šioje knygoje pasirodo Uždauguvio rajone (Dauguvos kairiajame krante) duris atverianti Nacionalinė biblioteka. Ji atvira visoms Europos ir viso pasaulio kultūroms ir tokiu būdu nacionalinėje tapatybėje organiškai sintezuoja Europos (ir ne tik) tapatybės kodus – šįsyk per vaikų literatūrą: bibliotekoje pasirodo Pinokis iš Italijos, Mikė Pūkuotukas ir Meškiukas Pedingtonas iš Anglijos, Snusmumrikas iš Tovės Jansson knygų apie Trolj Mumj ir kt.

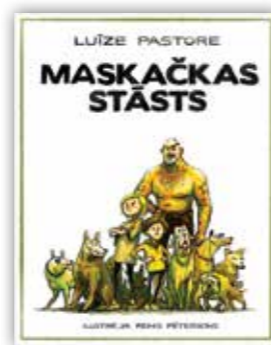
Vienas iš knygos atvartų skirtas informacijai apie Rygą – žinios vizualiai pateikiamos kaip katinėlio Tamo internete rasta informacija: skelbiami faktai apie miesto įkūrimą, gyventojų skaičių, nurodomos turistų labiausiai mėgstamos vietos: senamiestis, Rygos Duomas ir jo vargonai, jugendo stiliaus pastatai, Laisvės paminklas, zoologijos sodas, centrinis turgus, Šv. Petro bažnyčia ir nuo jos bokšto matoma Latvijos nacionalinė biblioteka, Rygos parkai, Rygos operos teatras ir kt.

Kad ir kaip sėkmingai ar nesėkmingai Zvirgzdinis vienoje ar kitoje knygoje išplėtoja siužetines linijas, kad ir kokie personifikuoti veikėjai įtraukiami, Rygos vaizdavimas yra gana pastovus ir nesikeičiantis – tai miestas, turintis atpažįstamą panoramą, reikšmingų kultūrinių ir istorinių vertybių, susijusių su šalies sostinės statusu. Visa tai atliepia vaikų literatūros pažintinę funkciją. Kaip teigia vaikų literatūros tyrinėtoja Ilzė Stikanė (*Ilzė Stikāne*), „pažinimas, žadinant vaikų susidomėjimą ir fantaziją, pratina suvokti ryšius tarp skirtingų pasaulio elementų, sisteminti informaciją, kurti pasaulio modelį“¹⁸.

Centras ir periferija: miestas mieste

Centro ir periferijos sąveika vaikų prozoje ir jį ją įrašyta ženklų sistema priklauso nuo kiekvieno rašytojo individualios patirties, meninės savimonės ir yra reikšmingas pasaulio modelio elementas, atskleidžiantis šiuolaikinės visuomenės gyvenimą ir dominuojančią vertybių sistemą.

Vienas ryškiausių miesto centro ir periferijos vaizdavimo šiuolaikinėje latvių vaikų literatūroje reprezentantų yra Luizės Pastuorės apysaka-pasaka *Maskačkos istorija*¹⁹ (2013). Sukurti šią knygą jauną autorę įkvėpė pažintis su savitu Rygos rajonu, esančiu Latgalos priemiestyje, pavadintu buvusios Maskvos gatvės vardu²⁰, o

Dail. Reinis Pētersons (Reinis Pētersons), 2013 m.

šnekamojoje kalboje vadinamu Maskačka. Šiame rajone įsikūrusi Latvijos kultūros akademija, kurioje rašytoja studijavo.

Maskačka neabejotinai yra įdomiausia ir mažiausiai pažįstama miesto dalis, kurioje modernūs prekybos centrai stovi greta XIX a. medinukų akmenimis grįstose gatvėse, rajone nuolat girdimas traukinių triukšmas ir čia pat – paukščių čiulbėjimas. Šiame rajone gausu mokyklų, bet ne mažiau yra griuvėsių, kitų su miesto aplinka kontrastuojančių objektų. Tai seniausias Rygos priemiestis, susiformavęs iš nedidelės pramoninės gyvenvietės, anksčiau vadintos Lastadija (vok. *die Last 'kroviny's*). Istoriskai senieji šio rajono gyventojai – žydų ir rusų prekeiviai, kuriems buvo draudžiama apsistoti mieste. Šio priemiesčio kasdienybė kupina įvykių ir spalvingų asmenybių. Tai vienintelis Rygos priemiestis, kuriame stovi penkių skirtingų konfesijų bažnyčios, į jį įsiterpia centrinis Rygos turgus, architektūriškai iš aplinkos itin išsiskiria sovietmečiu pastatytas Latvijos mokslų akademijos dangoraižis. Antrojo pasaulinio karo metu dalyje šio priemiesčio buvo įrengtas getas, kurio likvidavimas 1941 m. lapkritį buvo vienas žiauriausių ir masiškiausių Baltijos šalių regione. Pokariu priemiestis liko „užmirštas“ ir vis dar toks tebėra: nameliai sensta, tik nedaugelis jų yra restauruoti. Iš XX a. pabaigoje šiame rajone atsiradusių statinių minėtinas pagrindinis poilsio centro „Lido“ pastatas – vienas didžiausių rąstinių pastatų Europoje. Tik XXI a. pradėti priemiesčio kultūrinio ir istorinio paveldo tyrimai, tolesnio teritorijos vystymo vizijos.

Pastuorės knygos personažų nuotykius Maskačkoje supa vaikystės kontekstas – taip ne tik sukuriamas meninis miesto vaizdas, bet ir dokumentuojamas savas laikas, analizuojamos socialinės problemos, siūlomas kitoks požiūris į jas. Rašytoja apysakoje griaua visus stereotipus – aprašo dvi šeimas, kuriose vaikais rūpinasi vien tėčiai, o Maskačka – nesaugiausiu laikomas Rygos

rajonas – paskelbiama saugiausia Rygos vieta. Ar gali būti kitaip, jei, anot kritikės levos Naglės (*leva Nagle*), „čia gyvena kalbantys šunys, kurie saugo savo teritoriją. (...) Blogis apysakoje užgimsta siekiant turty, todėl kuklūs vietiniai nuo jo yra apsaugoti: „Mums niekas nepriklauso, tad mes neturime ko prarasti! Todėl Maskačkos gatvės yra saugios, nes žmonės čia vienas kitam yra ne pavojus, o draugas.“²¹

Kūrinio pradžia atskleidžia tipiską miesto vaiko vienišumo problemą tiek literatūroje, tiek realiame gyvenime – pagrindinis kūrinio veikėjas, berniukas Jokūbas Paukštis (*Jēkabs Putns*), nuobodžiauja miesto centro bute, stebi, kas vyksta lauke, ir ilgisi suaugusiųjų dėmesio. Iš kaimo kilusios rašytojos vaikystė buvo visiškai kitokia, tad ją domina, koks yra miesto vaikų gyvenimas? Kaip jie užauga? Rašytoja įsitikinusi, jog vaikai nemoka nuobodžiauti, nes nuobodžiavimas yra kūrybinis procesas. Todėl ir Jokūbas, likęs vienas namuose, fantazuoja: jam atrodo, jog ištarti magiškieji latvių sakmės žodžiai „Ryga baigta“ gali išsipildyti – miestą užlies vanduo ir pro buto langus staiga ims plaukti pasakiški laivai, dydžiu sulig devynaukščiu namu. Fantazija padeda vaikams išplėsti ir kitas ribas – šiuolaikinio miesto vaiko gyvenimas, palyginti su XX a. pradžios realijomis, yra kupinas įvairiausių draudimų – draudžiama būti miesto gatvėse be suaugusiųjų priežiūros, kalbėtis su nepažįstamais dėdėmis, sėsti į nepažįstamųjų mašinas, pereiti gatvę degant raudonam šviesoforo signalui, žaisti kamuoliu ant šaligatvių ir kiemuose.

Intriga užsimezga, kai Jokūbo tėvas nutaria sūnų nušūsti pas gimines į Maskačką (beveik taip pat, kaip savo metu klasikų darbuose vaikai būdavo siunčiami į kaimą), kur vienišumą pakeičia nauji draugai ir prasideda įspūdingi nuotykių kartai kartu su dėde Ojaru, pravarde Erelis (*Ērglis*) – buvusiu jūreiviu, o dabar bedarbiu, ir jo dukra – nepakenčiama pussesere Marija, vadinama Mimi.

Iš pradžių priverstinis išvykimas iš namų Jokūbui yra nemaloni patirtis – nors tai yra persikėlimas tos pačios Rygos erdvėje, tačiau berniukui rajonai už centro yra visiškai svetimi, jų nėra jo susidarytoje Rygos kartografijoje. Į Maskačką einama pėsčiomis, tokiu būdu fiksuojama miesto aplinkos kaita, formuojamas suvokimas, kad būnant viename mieste galima patekti ir į kitą miestą. Pastuorė Laisvės gatvės (*Brīvības iela*) architektoninius ir istorinius ženklus pristato dvejopai – per vaiko prizmę ir per vadinamuosius paaiškinimus už brūkšnio: Jokūbas su tėčiu praeina pro Filosofų rūmus, *kur dėdės daug galvoja ir nieko nedaro* (Latvijos universiteto Istorijos ir filosofijos fakultetas), praeina pro Pilkųjų vyrų rūmus,

kuriuose vyrai nieko negalvoja ir nieko nedaro (Latvijos Vyriausybės rūmai), pro Observatoriją (Kristaus gimimo stačiatikių katedra), pro kelis Namus, *kuriuose kartu Gyvena Žmonės, Kiekvienas Kalbantis Savo Kalba* (viešbučiai). Centrą nuo kito rajono skiria turgus, už kurio miestas įgyja priemiesčio bruožų: „Pastatai tapo žemesni, o gatvės – siauresnės ir tylesnės. Žemus medinius namus suklypusiomis verandomis apglėbė užžėlę obelų sodai, kuriuos saugojo senos, nuo drėgmės nujuodusios tvoros su atsikišusiais pilvais (...)“²²

Iš pradžių Jokūbas akcentuoja nuobodų Maskačkos vienodumą, kas paryškina pirmąjį įspūdį – miestas mieste: priešais dėdės namą stovi pilkas ir neišraiškinas daugiabutis su savotišku piešiniu ant sienos, vieniša tramvajaus stotelė be suoliuko, dulkėmis ir purvu pasidengę tramvajaus bėgiai, gatvėse šmirinėja gauvuoti Maskačkos šunys, šiukšliadėžės „aptarnaujantys“ benamiai. Ir tik įsitraukus į įvykius Jokūbui atsiveria kita Maskačka: „Palei jos šoną driekėsi plati Dauguva (...), kvėpavo erdvūs parkai ir užžėlę obelų sodai. Tylių gatvelių grindinio akmenys saulėje juodai nudegusiomis nugarėlėmis lietingomis naktimis šviestuvų šviesoje spindėjo kaip angies oda, o dabar tarškėjo kaip pianino klavišai (...). Žemų nuosavų medinukų languose vartėsi tingūs katinai, o langų stikluose vietoje Jokūbui įprastų priešais stovinčių namų mūrų atspindžių ir mirksinčių neoninių šviesų plaukiojo dangaus skliauto gabalėliai ir debesų jaunuolynai. Vaikščiodamas galėjai klausytis savo minčių žingsnių.“²³

Pagal XX a. tarpukario latvių rašytojo Janio Gryzinio (*Jānis Grīziņš*) apysakos *Varnų gatvės respublika* (1929)²⁴ pavyzdį Maskačka Pastuorės versijoje pavadinama Vaikų ir klaidžiojančių šunų respublika. Skirtingai nei realistinėje literatūros klasiko apysakoje, autorė savo kūrinyje panaudoja personifikaciją – Maskačkos šunys kalba. Personifikuoti veikėjai atspindi ne tik socialinį, bet ir etninį Maskačkos kontekstą: dauguma šunų kalba rusiškai, kaip ir daugelis šio rajono gyventojų. Kūrinyje vaikai susidraugauja su Maskačkos bosu – kalbančiu šunimi ir jo komanda ir, suvieniję jėgas, sugriauna vertelgos Didponio Imanto Rausio (*Dižkungis Imants Rausis*), vaikų prvardžiuojamo Didžiapilviu Mantrausiu (*Dižkuņģis Mantrausis*), planą „užgrobti“ vietinių priemiesčio gyventojų sklypus ir vietoj senų suklypusių medinukų, užžėlusių obelų sodų ir parkų pastatyti aukščiausius pasaulyje dangoraižius – įkurti modernų „Daugiaaukščių sodą“. Hiperbolizuotuose verslininko planuose, žinoma, esama nemažai realaus gyvenimo atspindžių – ambicingi rajono užstatymo planai, gyventojų interesų nepaisymas,

savanaudiškumas. Autorė kritikuoja šiuos urbanistinio laikotarpio ženklus – miestų industrializaciją ir globalizaciją, siekį viską unifikuoti ir apsiriboti vien merkantiliniais interesais.

Dėsninga, jog Jokūbai, Mimi ir šunims pavyksta ne tik sužlugdyti Mantrausio planus, bet ir pateikti siūlymus dėl rajono aplinkos pagerinimo (kas greičiausiai reprezentuoja ir dabartinių rygiečių norus, ir vaikų svajones): reikėtų įrengti suoliukų suaugusiems, sporto aikštelių vaikams, užtaisyti gatvių duobes, užlopyti varančius stogus, perdažyti senas tvoras, nušienauti vejas, apgenėti liepų šakas, paaukuoti bažnyčios bokšto gaidelį, pastatyti modernią mokyklą šunims, Dauguvos pakrantėje įrengti smėlėtą paplūdimį, pastatyti baseiną ir t. t. Laiminga įvykių atomazga, kai Jokūbas kartu su tėčiu ir dviem šuniukais grįžta į butą Laisvės gatvėje, baigiasi viltingu tėčio pažadu, išskiriančiu Maskačką iš likusios Rygos, bet vis dar išlaikančiu anksčiau pasiūlytą priešpriešą *miestą mieste*: „Tu kiekvieną dieną galėsi išvesti šuniukus pasivaikščioti (...). O kai jie paūgės, jie tave ves pasivaikščioti – ir mes visi kartu aplankysime Maskačką. Maskačka niekur nepradings, nes ji, taip pat kaip ir Ryga, niekada nebus baigta!“²⁵

Straipsnį vertė ir parengė **Kristina Vaisvalavičienė**

¹ Juris Zvirgzdiņš, *Pirmā Ziemassvētku eglīte*, il. Evija Stukle-Zuitiņa, Rīga: Pētergailis, 2011. Tekstas knygoje pateikiamas latvių, anglų ir vokiečių (kituose variantuose – rusų ar suomių) kalbomis. Kūrinių, kurie nėra išversti į lietuvių kalbą, pavadinimai, veikėjų vardai, gatvių pavadinimai ir kitos latviškos realijos yra šio straipsnio vertėjos interpretacijos. Kūrinių originalieji pavadinimai pateikiami išnašose ar skliaustuose (vert. komentaras).

² Ibid., p. 11.

³ Ibid., p. 12.

⁴ Juodagalviai – Livonijos miestų pilyse veikusi brolija, kuriai priklausė pasiturintys nekilmingi piliių prižiūrėtojai, dvarininkai, kanceliarijos, virtuvės darbuotojai ir pan. Vėliau brolija jungė viengungius svetimšalius pirkliaus. XIV a. brolijos globėju pasirinktas šventasis Mauricijus – juodaodis ankstyvųjų krikščionių kankinys iš Egipto. Viena iš tradicinių brolijos švenčių – Užgavėnių karnavalai ir linksmybės, kurių pabaigoje buvo švenčiama eglutės šventė (vert. komentaras).

⁵ Juris Zvirgzdiņš, op. cit., p. 46.

⁶ Juris Zvirgzdiņš, *Kad muzejā iespīd Mēness, jeb, Tobiass un draugi sargā Rīgas vēsturi*, il. Ingrīda Pičukāne, Rīga: Valters un Rapa, 2012.

⁷ Ibid., p. 9.

⁸ Ibid., p. 10.

⁹ La. *Lielais Kristaps* – Rygos miesto globėjas, nacionalinis šv. Kristoforo atitiktuo. Anot šaltinių, medinė Didžiojo Kristupo

skulptūra dešiniajame Dauguvos krante stovėjusi jau nuo XVI a. Skulptūros originalas saugomas Rygos istorijos ir laivininkystės muziejuje (vert. komentaras).

¹⁰ Ibid., p. 49.

¹¹ Juris Zvirgzdiņš, *Mūsu Latvija*, il. Ilze Ramane, Rīga: Pētergailis, 2008.

¹² Ibid., p. 23.

¹³ Juris Zvirgzdiņš, Inguna Cepīte, *Cekulaina zīle dzied... Stāsti par Rīgas vēsturi*, il. Ilze Ramane, Rīga: Pētergailis, 2015. Knygos pavadinimui ir siužetui panaudotas motyvas iš latvių liaudies dainos „Kuoduotoji zylē (lakštingala) gieda Rygos bokštų viršūnėje“ (vert. komentaras).

¹⁴ Anot sakmės, jei į klausimą, ar Ryga jau baigta (pastatyta), būtų atsakoma teigiamai, Ryga nuskęstų vandenyje (vert. komentaras).

¹⁵ Juris Zvirgzdiņš, *Ahoi! Plūdi Daugavā*, il. Aleksejs Naumovs, Rīga: Zvaigzne ABC, 2013.

¹⁶ Juris Zvirgzdiņš, *No Rīgas līdz Rīgai. Tobiass un Tama lielajā Eiropas bibliotēku ceļojumā*, il. Elīna Brasliņa, Rīga: Pētergailis, 2014.

¹⁷ Pristatant Lietuvą pasitelkiamos aliuozijos į Vytauto V. Landsbergio kūrinius *Tinginių pasakos* ir *Arklis Dominyko meilė*, tai atsiskleidžia 9-ame ir 10-ame skyriuose, kuriuose keliautojai Tinginių kaime vaišinas ant medžių augančiomis dešromis, vėliau, apsilankę Klaipėdoje, ant arklio Dominyko nugaros grįžta į Rygą. Abi knygos yra išverstos į latvių kalbą (vert. komentaras).

¹⁸ Ilzē Stikāne, *Vērtību pasaule latviešu bērnu literatūrā*, Rīga: RaKa, 2005, p. 63.

¹⁹ Luīze Pastore, *Maskačkas stāsts*, il. Reinis Pētersons, Rīga: Neputns, 2013. Knyga apdovanojama Latvijos literatūros premija kaip geriausias 2013 m. kūrinys vaikams. Pagal jį 2019 m. pastatytas animacinis filmas „Jokūbas, Mimi ir kalbantys šunys“ („Jēkabs, Mimmi un runājošie suņi“) (vert. komentaras).

²⁰ Maskvos gatvės pavadinimas pakeistas 2024 m. vasarį: gatvė padalinta į dvi dalis – Lastadijos ir Latgalos gatves (vert. komentaras).

²¹ Ieva Nagle, *Vai Rīga jau gatava? Luīze Pastore „Maskačkas stāsts“*, interneto prieiga: <https://www.ubisunt.lv/zinas/zina/t/39639/> (žiūrėta 2025-12-01).

²² Juris Zvirgzdiņš, op. cit., p. 70.

²³ Ibid., p. 60.

²⁴ Janio Gryziniio (*Jānis Grīziņš*, 1900–1941) apysaka *Varnų gatvės respublika* (*Vārnų ielas republika*, 1929) – vienas Rygos priemiesčių istorinio konteksto literatūrinio dokumentavimo pavyzdžių, kuriame realistiškai, detalai, o vietomis ir poetiškai vaizduojamas Rygos Gryzinkalno priemiestis Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse (vert. komentaras).

²⁵ Juris Zvirgzdiņš, op. cit., p. 125.

Su sūnumi konkuruoti nenorėtų

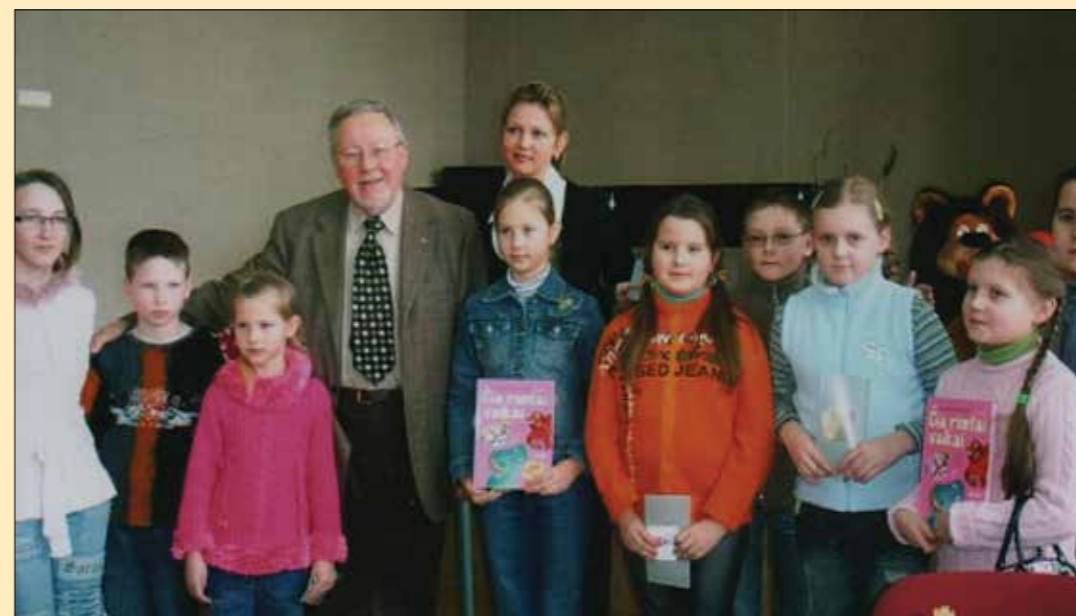
Vytautas Landsbergis Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešojoje bibliotekoje su renginio organizatorėmis. Iš kairės į dešinę: Džiuljeta Maskuliūnienė, bibliotekos direktorės pavaduotoja Regina Miežetienė, Vytautas Landsbergis, Aldona Šiaulienė. Antroje eilėje stovi Nijolė Kudulienė ir Dainora Urbonienė. 2007 m. kovo 17 d.

2007 m. nuotraukos primena ypatingą renginį – susitikimą su eilėraščių knygos *Čia rimtai vaikai* („Kronta“, 2006) autoriumi profesoriumi Vytautu Landsbergiu. Žaismingą knygą pristatė Šiaulių universiteto literatūrologė Džiuljeta Maskuliūnienė, o mes, bibliotekininkai, stengėmės įtraukti jaunuosius skaitytojus į pokalbį, kartu ieškojome, ką rašytojas „paslėpė“ eilėraščiuose, kokių netikėtų veikėjų juose būtų galima rasti. Renginys vyko sklandžiai, po renginio vaikai fotografavosi, prašė profesoriaus autografų. Dabar, viską prisiminus, širdį šiek tiek griaužia mintis, kad svečiui mažai teliko laiko savo mintims išsakyti – o jis buvo paruošęs visą paskaitą!

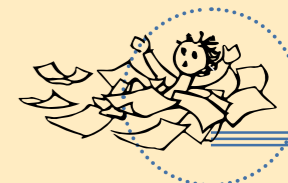
Po renginio klausiau profesoriaus, ar neketinąs vaikams parašyti kūrinių proza – kaip tai daro jo sūnus Vytautas V. Landsbergis. Profesorius pajukavo, kad nenorėtų su sūnumi konkuruoti.

Tai buvo įsimintinas renginys ir vertinga patirtis.

Parengė **Aldona Šiaulienė**

Vytautas Landsbergis su knygos *Čia rimtai vaikai* pristatymo dalyviais. Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos nuotr.

Ar mokame atpažinti 3–4 metų vaikų gebėjimą skaityti paveikslėlių knygas?

DOC. DR. VAIVA SCHOROŠKIENĖ
(Vilniaus universitetas)

RUGILĖ JUODYTĖ-MATULEVIČIENĖ
(Alytaus Likiškėlių progimnazijos skyrius „Boružėlė“)

Raktažodžiai: *paveikslėlių knyga, ikimokyklinis ugdymas, paveikslėlių knygos skaitymo gebėjimai, ankstyvasis raštingumas.*

ANOTACIJA

Ilgas ir sudėtingas skaitymo mokymosi kelias prasideda nuo smagių paveikslėlių knygų skaitymo veiklų namuose ar ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Kad šios veiklos būtų ne tik smagios, bet ir naudingos ankstyvojo raštingumo kontekste, jose turi būti nuosekliai ugdomas vaikų gebėjimas skaityti paveikslėlių knygas. Deja, ne tik tėvams, bet ir ikimokyklinio ugdymo pedagogams trūksta informacijos, kaip šį gebėjimą suprasti, atpažinti. Todėl straipsnyje analizuojama paveikslėlių knygų skaitymo gebėjimo sampratos ir raiškos problema. Pristatomas tyrimas, kuriuo siekiama apibūdinti gebėjimo skaityti paveikslėlių knygas raišką veiklose su 3–4 metų vaikais. Remiantis literatūros analize išskiriami 4 pagrindiniai paveikslėlių knygų skaitymo gebėjimo vertinimo kriterijai: (1) paveikslėlių knygų atpažinimas ir elgesys su ja, (2) ge-

bėjimas suprasti paveikslėlių knygos iliustracijas, (3) gebėjimas suprasti paveikslėlių knygos tekstą, (4) gebėjimas sieti paveikslėlių knygos tekstą ir iliustracijas. Tyrime buvo naudojami stebėjimo ir individualaus pokalbio metodai, dalyvavo 7 vaikai (2 berniukai ir 5 mergaitės). Vaikų amžius tyrimo metu buvo nuo 3 metų 6 mėnesių iki 4 metų 3 mėnesių. Tyrime buvo naudota Rachelės Bright ir Jimo Fieldo paveikslėlių knyga *Jei būčiau liūtas* (vertė Reda Puodžiukė, Vilnius: „Baltos lankos“, 2020).

Analizuojant 3–4 metų vaikų kalbą ir elgesį paveikslėlių knygos skaitymo veikloje buvo ieškoma gebėjimo skaityti paveikslėlių knygas požymių, išskiriami skirtingo elgesio ir kalbos pavyzdžiai. Kalbos ir elgesio analizė parodė, jog 3–4 metų vaikų gebėjimas skaityti paveikslėlių knygas atsiskleidžia paveikslėlių skaitymo veiklose visais tyrime išskirtais aspektais. Tyrime dalyvavusiems vaikams lengviausiai sekėsi atpažinti paveikslėlių knygą tarp kitokių knygų ir tinkamai su ja elgtis bei suprasti paveikslėlių knygos iliustracijas. Sunkiausia buvo sieti paveikslėlių knygos tekstą su iliustracijomis.

Įvadas

Gebėjimo skaityti paveikslėlių knygas samprata. Paveikslėlių knygos skaitymo gebėjimo samprata tiesiogiai susijusi su paveikslėlių knygos samprata ir tokių knygų skaitymo ypatumais. Iš kitų žanrų paveikslėlių knygas išskiria pirmiausia specifinis vaizdo ir žodžio derinys: pabrėžiama, jog paprastai paveikslėlių knygoje vyrauja vaizdas, o žodžių yra nedaug, jie labai paprasti. Vis dėlto svarbu, jog šie du paveikslėlių knygos raiškos būdai yra taip tarpusavyje susiję, kad pasakojimo prasmė be vieno iš jų būtų nesuvokiama (Diaz, 2015). „Vadinasi, paveikslėlių knygų skaitytojai pirmiausia turi suprasti, kad šiose knygoje prasmę sukuria žodžių ir paveikslėlių sąveika. leškoti prasmių tik žodiniame tekste, o taip dažnai pasitaiko, ypač mokykloje, – beprasmiška“ (Nikolajeva, 2010). Vertingos iliustracijos paveikslėlių knygoje vaikams padeda ne tik geriau suvokti pasakojimą, bet ir parodo, kad žodžiai turi prasmę, kadangi vizualiai atskleidžiama jų reikšmė, be to, iliustracijos stiprina vaikų pastabumą, nes labai dažnai jose pavaizduota daugiau, nei aprašyta (Vitale 2022, Nikolajeva 2010).

Iliustracijos – ryškiausias paveikslėlių knygos elementas, kuriuo siekiama ne tik patraukti skaitytojo dėmesį, bet papildyti, o dažnai ir paaiškinti žodinį tekstą, suteikti kontekstinę informaciją apie pasakojimo įvykius ar veikėjus (Frandsen 2023, Nikolajeva 2010). Tyrimai rodo, jog iliustracijos labai svarbios norint suprasti kūrinį: net iki 6 metų vaikai žodiniam tekstui skiria tik iki 20 proc. knygos skaitymo laiko, o visą siužetą supranta stebėdami iliustracijas (Wang 2020).

Žodinis tekstas (toliau – tekstas) – paveikslėlių knygų elementas, kurio reikšmė labai priklauso nuo skaitytojo amžiaus: kuo vaikai mažesni, tuo jis mažiau pastebimas, mažiau aktualus. Sąveika su juo vyksta, kai vaikui skaito suaugusieji. Svarbu, jog skaitytojams reikia turėti teksto suvokimo įgūdžių, nes tenka suprasti ne tik aiškiai pateiktą, bet ir paslėptą kūrinio prasmę (Kampen 2022). Tam, kad išgirstas tekstas būtų suprantas, svarbus ir žodyno turtingumas (Kampen 2022).

Iliustracijos ir teksto sąveika – svarbiausias ir sunkiausiai apibrėžiamas gerų paveikslėlių knygų elementas. Vaizdas be teksto gali veikti kaip ir tekstas be vaizdo, bet tik jų bendra sąveika sukuria skaitytojui prasmingą istoriją. Teksto ir iliustracijų tyrinėjimas vienu metu – multimodalinė patirtis, kurios metu, informaciją gaunant keliais skirtingais būdais, sukuriama stipresnė prasmė. Skaitant nuo žodžių pereinama prie paveikslų ir nuolat

prie jų grįžtama kaskart geriau suvokiant kūrinį (Nikolajeva 2010, Sipe 2012). Tyrimai, atlikti su akių judesių sekimo įranga, rodo, jog vaikai skaitydami paveikslėlių knygas nuosekliai perkelia žvilgsnį nuo iliustracijų prie užrašų ir atgal, t. y. remiasi abiem šiais elementais. Taip pat pastebėta, jog vaikai, kurių teksto suvokimo gebėjimai aukštesni, ilgiau bei dažniau stebi svarbiausias iliustracijas nei vaikai, kurių gebėjimai yra žemesni (Wang 2020). „Klausydamiesi paveikslėlių knygų vaikai (...) stebi, kaip autoriai ir dailininkai dalijasi prasmės kūrimo būdais“ (Soundy 2015, 39).

Nors paveikslėlių knygos – vienas labiausiai tinkamų vaikų literatūros žanrų ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo veiklose, maža yra tyrimų, kuriuose būtų išsamiau analizuojami tokių knygų skaitymo gebėjimai, šių gebėjimų vertinimas ir ugdymas. Ypač trūksta tyrimų apie jauniausius šių knygų skaitytojus – tyrėjus riboja dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų raiškos ypatumų sudėtingas tyrimo procesas. Mokytojams trūksta informacijos, kaip atpažinti vaikų paveikslėlių knygų skaitymo gebėjimus kasdienėse veiklose. Todėl buvo nuspręsta atlikti žvalgomąjį tyrimą, leisiantį geriau suprasti, kaip pasireiškia ikimokyklinio amžiaus vaikų gebėjimas skaityti paveikslėlių knygas.

Tyrimo tikslas – apibūdinti ir įvertinti gebėjimo skaityti paveikslėlių knygas raišką veiklose su 3–4 metų vaikais.

Tyrimo imtis: tyrime buvo naudota tikslinė patogioji imtis, dalyvavo 7 vaikai (2 berniukai ir 5 mergaitės). Vaikų amžius tyrimo metu buvo nuo 3 metų 6 mėnesių iki 4 metų 3 mėnesių. Tyrimo dalyvių sąrašas ir jų kalbinių gebėjimų apibūdinimas pateikti lentelėje.

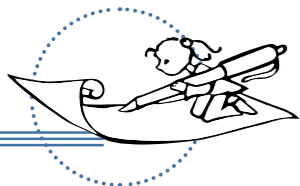
Tyrimo metodai: literatūros analizė, stebėjimas, individualus pokalbis (paveikslėlių knygos skaitymas drauge su mokytoja).

Dėl tiriamųjų amžiaus pasirinkti individualaus pokalbio ir stebėjimo metodai. Remiantis literatūros analize, paveikslėlių knygų skaitymo gebėjimas buvo vertinamas pagal šiuos kriterijus:

1. Paveikslėlių knygų atpažinimas ir elgesys su ja.
2. Gebėjimas suprasti paveikslėlių knygos iliustracijas.
3. Gebėjimas suprasti paveikslėlių knygos tekstą.
4. Gebėjimas sieti paveikslėlių knygos tekstą ir iliustracijas.

Kadangi 3–4 metų vaikų kalbinė raiška ribota, kiekvienas iš šių kriterijų buvo dar skaidomas į 2–3 vertinamus aspektus (žr. tyrimo rezultatų dalyje).

Tyrimo eiga: pirmiausia vaikui buvo pateikiami 4 leidiniai (paveikslėlių knyga, romanas, enciklopedija, žurnalas), jo buvo prašoma paduoti mokytojui paveikslėlių

knygą. Po to mokytoja vaikui pasiūlydavo drauge tą knygą perskaityti (mokytoja skaitė garsiai vaikui, vaikas buvo skatinamas kuo aktyviau įsitraukti į veiklą: versti knygos puslapius, komentuoti ir pan.). Skaitymo trukmė nebuvo ribojama. Tyrime naudotas Rachelės Bright ir Jimo Fieldo paveikslėlių knyga *Jeį būčiau liūtas* (vertė Reda Puodžiukė, Vilnius: „Baltos lankos“, 2020). Tyrimo duomenys buvo renkami darant vaizdo įrašus.

Tyrimo etika: atliekant tyrimą laikytasi tyrimo etikos principų. Vaikų tėvai buvo supažindinti su planuojamu tyrimu, gautas jų sutikimas. Siekiant tiriamiesiems sukelti kuo mažiau nerimo, tyrimas vyko vaikams pažįstamoje aplinkoje, tyrimą vykdė nuolatinė vaikų mokytoja. Laikantis konfidencialumo ir anonimiškumo principų vaikų vardai buvo žymimi raidėmis.

Viršelio dail. Jim Field

Tyrimo rezultatai

1. Paveikslėlių knygos atpažinimas ir elgesys su ja

Paveikslėlių knygos atpažinimas

Tyrimo metu buvo stebima, kaip vaikai geba atpažinti paveikslėlių knygą tarp kitokio žanro leidinių. Tikėtasi, jog 3–4 metų vaikai ne tik atskirs knygą nuo kitų leidinių (pavyzdžiui, nuo žurnalo, enciklopedijos), bet ir pasirinks knygą, kurioje iliustracijos dominuoja. Tikėtina, jog kiti paveikslėlių knygos požymiai (pavyzdžiui, viršelyje nurodoma autorystė, pavadinimas) šio amžiaus vaikams yra per sudėtingi.

Tyrimas parodė, kad maždaug pusė tyrime dalyvavusių 3–4 metų vaikų gebėjo atpažinti paveikslėlių knygą. Keliems vaikams kilo didesnių ar mažesnių dvejonų, o užduoties atlikti net mokytojai padedant nepavyko tik vienam tiriamajam. Pateikiame skirtingo vaikų elgesio pavyzdžių:

- Išgirdusi užduotį E nedvejodama iš karto pasiėmė paveikslėlių knygą ir pradėjo ją vartyti, žiūrinėti paveikslėlius. Po to susidomėjusi pavartė kitus leidinius, tyrinėjo jų paveikslėlius.

- Paprašius EJ parodyti paveikslėlių knygą, mergaitė labai abejojo. Tuomet jai buvo pasiūlyta pavartyti kiekvieną leidinį. Ji pavartė abi knygas, žurnalą, dar šiek pagalvojo ir galiausiai išrinko teisingai.

- B kiek padvejojo, bet nusprendė paimti žurnalą. Paklausus, ar čia tikrai paveikslėlių knyga, berniukas pradėjo mokytojai pirštu rodyti į kiekvieną žurnale esantį paveikslėlį.

Elgesys su paveikslėlių knyga

Tyrimo metu buvo stebima, kaip vaikai elgiasi su knyga: kaip ją ima, laiko, varto, tyrinėja. Mokytoja nesikišo, nebent vaikui buvo reikalinga pagalba.

Paveikslėlių knygų skaitymo patirties turintis vaikas paprastai žino, jog yra viena tinkama puslapių vertimo kryptis, bet tyrinėdamas paveikslėlius skaitytojas gali keisti knygos padėtį, versti puslapius savo tempu, grįžti ir pan. Kai kuriose paveikslėlių knygose yra galimybė knygą skaityti iš abiejų pusių. Skaitymo galimybes paprastai diktuoja pats kūrinys, tad skaitytojas turi būti pasirengęs tokius ženklus suprasti.

Stebėjimas parodė, jog tyrime dalyvavę 3–4 metų vaikai geba tinkamai elgtis su paveikslėlių knyga: jie ją teisingai laikė, puslapius vertė iš dešinės į kairę, suprato, kad istorija skaitoma iš viršaus į apačią, atsargiai – neglamžydami, neplėšydami – vertė puslapius. Buvo vaikų, kurie skaitydami su mokytoja ne tik patys noriai ir atsargiai vertė paveikslėlių knygos puslapius, bet ir prisitaikė prie mokytojos skaitymo tempo. Pavyzdžiui:

- M ir EJ pačios vertė puslapius stebėdamas mokytojos skaitymo tempą: jei matydavo, kad mokytoja dar skaito, palaukdavo, kol pabaigs.
- M, baigusi diskutuoti su mokytoja apie tai, ką perskaitė, pasiteiraudavo, ar jau gali versti puslapį.
- K, mokytojai skaitant, rodydamas pirštu į tekstą, pasiteiravo: *Ar čia dabar skaitom?*

2. Gebėjimas suprasti paveikslėlių knygos iliustracijas

Iliustracijų tyrinėjimas

Tyrimo metu buvo stebima, kaip vaikas reaguoja į paveikslėlių knygos iliustracijas, ar jomis domisi: pavyzdžiui, kaip žiūrėdamas į iliustraciją elgiasi, ką kalba, kaip įvardija tai, ką mato, kaip sieja su savo patirtimi, imituoja. Mokytoja tik padrąsindavo vaiką veikti, kalbėti.

Visi tyrime dalyvavę vaikai aktyviai domėjosi iliustracijomis, noriai ir atidžiai jas stebėjo, komentavo, imitavo. Ypač jų dėmesį patraukdavo juokingi elementai – jie buvo komentuojami itin noriai. Vaikų kalboje dažnai atspindėdavo jų pačių patirtis, žinios. Pavyzdžiui:

- Pamatęs riaumojančio liūto paveikslėlį, B bando imituoti iliustraciją, pats garsiai suriaumoja, kalba apie tai, kad kažkada kažkur matė liūtą: *Pažiūrėk, kokie aštrūs dantys, jei įdėsi pirštą, tai įkastų ir kraujas bėgtų.* (Rodo pirštu liūto dantis.)
- Mokytojai skaitant istorijos dalį, kurioje peliukas nusprendė, kad nori išmokyti riaumoti, ML pradėjo tyrinėti iliustracijas ir komentuoti balsu: *Kodėl peliukas čia piktas? (...) Žiūrėk, jis jau čia pasiruošęs valgyti! (...) Peliukas pasiima knygą paskaityti. Žiūrėk, jis skaito! (...).*
- M visą laiką labai atidžiai klausėsi skaitomo teksto, retai komentuodavo, todėl mokytoja skatino ją kalbėti: *Ką matai šiame puslapyje? Kas čia nupiešta? Mergaitės komentarai dažnai buvo panašūs į klausimus: (...) Jis gal stebi? Gal žiūri į žmones? (Mintyje turėjo kitus gyvūnus.)*

Iliustracijų siejimas

Stebint vaiko elgesį su iliustracijomis buvo ieškoma požymių, rodančių, kad jis supranta, jog iliustracijos yra susijusios, t. y. pasakoja vieną istoriją. Pavyzdžiui, ar vaikas supranta, kad skirtingose iliustracijose vaizduojami tie patys veikėjai, net jei jų išvaizda ar vaizdavimas šiek tiek skiriasi. Tokį supratimą atskleidžia veikėjo išvaizdos, veiksmo vietos pokyčių tyrinėjimas, komentavimas.

Daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių vaikų gebėjo sieti paveikslėlius į vieną istoriją. Jie aiškiai savo elgesiu rodė, jog supranta, kad paveikslai šioje knygoje yra susiję: pavyzdžiui, versdavo puslapį atgal norėdami prisiminti, pasitikslinti, palyginti veikėjo piešinius skirtinguose puslapiuose. Pasitvirtino, jog tyrime dalyvavusiems vaikams lengviausia buvo stebėti veikėjus. Kai kuriems vaikams prireikė minimalios suaugusiųjų pagal-

bos suprantant įvykius. Tokiose situacijose padėjo mokytojos klausimai: kaip manai, kas čia nutiko? Kaip tau atrodo, ko jis išsigando? Pavyzdžiui:

- *M: Kur pelė dabar? (Skaitoma ištrauka apie liūtą.)*
Mokytoja: Oi, kur pelė? Nėra?
M: Gal pabėgo?
Mokytoja: Tikrai, gal išsigando kažko?
M: Gal kitame puslapyje bus? (M perverčia puslapį.)
Va! Va matai, žiūri į tave!

Atsakymai į klausimus remiantis iliustracijomis

Buvo stebima, kaip vaikas geba atsakyti į paprastus klausimus apie iliustracijose perteikiamą istorijos dalį, kaip atsakydamas remiasi iliustracijomis. Pavyzdžiui: kuo skiriasi peliukas ir liūtas? Kokius dar gyvūnus galime matyti šioje istorijoje? Koks peliuko namelis? Ko bijo peliukas? Vaikas gali atsakyti žodžiu, gestais (pavyzdžiui, tiesiog parodyti pirštu) arba derinti skirtingą raišką.

Tyrimo metu dalyvavę vaikai gebėjo atsakyti į paprastus klausimus remdamiesi stebima iliustracija arba susiedami kelias iliustracijas. Pavyzdžiui:

- *Mokytoja: Ką čia matai?*
ML: Čia išlindo pelytė.
Mokytoja: Iš kur ji išlindusi?
ML: Iš savo namelio.
Mokytoja: O kokios spalvos yra jos namelis?
ML: Geltonos ir raudonos. (Mato iliustracijoje.)
Mokytoja: Kas nutiko peliuko uodegai?
EJ: Susitvarstė, nes visi užmina... (Susieja kelias iliustracijas.)

3. Gebėjimas suprasti paveikslėlių knygos tekstą

Domėjimasis rašytiniu tekstu

Tyrimo metu buvo stebima, ar vaikas atkreipia ir kaip atkreipia dėmesį į paveikslėlių knygos rašytinį tekstą, ar suvokia jį kaip informacijos šaltinį, supranta, kad mokytojo skaitoma istorija yra užrašyta (raidėmis, žodžiais, sakiniais), ar domisi rašytiniu tekstu. Pavyzdžiui, vaikas paprašo, kad jam būtų perskaitytas kuris nors užrašas, nes žino, jog norint išgirsti istoriją reikia dekoduoti parašytą tekstą, randa jame pažįstamų raidžių, jas įvardija, vedžiodamas pirštu demonstruoja, kad pats skaito parašytą istoriją.

Tyrimo metu dalyvavę vaikai daugiau ar mažiau buvo susipažinę su raidėmis, nemažai jų gebėjo atpažinti, lengvai surasdavo savo ir šeimos narių vardų raides tekste, tad

jų elgesys ir kalba rodė susidomėjimą rašytiniu tekstu ir patirtį. Beveik pusė tyrime dalyvavusių vaikų demonstravo didelį susidomėjimą rašytiniu tekstu, kitiems buvo reikalinga minimali ar didesnė mokytojos pagalba. Vaikai mokytojai skaitant stabtelėdavo ties atpažinta raide, garsiai ją įvardydavo (pavyzdžiui B: *O, čia mano raidė; Čia D raidė*), iliustracijose ieškodavo užrašų ir juos parodydavo mokytojai arba prašydavo perskaityti (pavyzdžiui, M: *Žiūrėk, dar va čia rašo*), teiraudavosi nežinomų žodžių reikšmių (ML), vedžiojo pirštu tekstą vaizduodami, kad patys skaito. Pavyzdžiui:

- *EJ: O čia tokios pačios raidės.* (Greta liūto piešinio vaizduojant riaumojimą parašyta „RRRR“.)
- *ML: O šitą perskaitei?* (Rodo pirštu.)
Mokytoja: Taip, čia parašyta, kad užriaumojo galingai.
ML: O šitą perskaitei? (Rodo kitą teksto vietą pirštu.)
Mokytoja: Taip, ir šitą perskaičiau.
ML: Parašyta, kad užriaumojo?
Mokytoja: Taip.
ML: Parodyk, kur?
Mokytoja: Čia va taip parašyta. (Rodo.)
- E susitelkė į iliustracijas, užrašais ir mokytojos skaitomu tekstu domėjosi menkai. Ji nekantravo perversti visą knygutę, versdavo puslapį dar nebaigus jo skaityti.

Istorijos supratimas (išgirstos informacijos siejimas)

Buvo vertinama, kaip vaikas supranta istoriją be iliustracijų, t. y. kaip reaguoja į mokytojos pasakytą ar perskaitytą informaciją, kaip ją sieja. Tikėtasi, jog tokį supratimą atskleis vaiko elgesys (pavyzdžiui, mimika, gestai) ar kalba (pavyzdžiui, komentarai, išgirstų dalykų paminėjimas kalboje, užduodami klausimai). Kadangi mokytoja paveikslėlių knygą skaito raiškiai, tam tikrą informaciją vaikas gali suprasti ir iš mokytojos intonacijos: pavyzdžiui, iš linksmai ar liūdnai skaitomų veikėjų žodžių.

Nemažai daliai tyrime dalyvavusių vaikų sunkiai sekėsi išgirsti mokytojos skaitomą istoriją, todėl baigus skaityti ne visi gebėjo pasakyti, kas nutiko, įvardyti išgirstas detales. Pastebėta, jog vaikai išgirstai informacijai skyrė gerokai mažiau dėmesio nei iliustracijoms, o skaitymui kartais užtrukus iki 20 min., daugeliui buvo sunku išlaikyti dėmesį. Pavyzdžiui:

- Skaitoma knygos vieta, kurioje sakoma, kad peliukas sugalvojo išmokti riaumoti:
Mokytoja: Ką peliukas sugalvojo?

ML: Sugalvojo suriaumoti, bet jis – ne liūtas.

Mokytoja: Taip, jis – ne liūtas. (Toliau skaitoma, kad išmokęs riaumoti peliukas susiras draugų.)

ML: Kas suras draugų?

Mokytoja: Peliukas. Jis galvojo: kai išmoks riaumoti, susiras draugų.

ML: Kodėl? O kas, jeigu visi pabėgs?

Mokytoja: Nes išsigąs?

ML: Aha.

- Skaitoma, kaip peliukas nukeliavo pas liūtą ir jo prašė išmokyti riaumoti:

Mokytoja: Ko paprašė peliukas liūto?

EJ: Nežinau.

Mokytoja: Negirdėjai? Dar kartą perskaitytom?

EJ: Aha.

Mokytoja: „Svajoju išmokti riaumoti – labai. Ar rastum man laiko, – tik CYPT, – ką manai?“ Tai ko paprašė?

EJ: Nežinau... Ko paprašė? (...) Kad nori daryt taip.

Kaip jos dantai. (...) Va tokis. (Rodo pirštu paveikslėlij.)

Mokytoja: Hmm. O tai gal paprašė, kad išmokyty riaumot?

EJ: Aha.

Atsakymai į klausimus remiantis tekstu

Buvo vertinamas vaiko gebėjimas atsakyti į klausimus remiantis tekstu. 3–4 metų vaikai paprastai remiasi mokytojos perskaitytu tekstu, bet gali būti remiamasi ir paties vaiko ar drauge su mokytoja perskaitytais užrašais, pavyzdžiui, veikėjo vardo ar kalbos užrašu. Klausimai buvo pateikiami atsižvelgiant į vaikų amžių, pavyzdžiui: kaip manai, kaip jautėsi peliukas kalbindamas liūtą? (Iš suaugusiojo intonacijų ir žodžių *vebleno, cypt* vaikas turėtų suprasti, jog jis buvo nedrąsus.)

Duomenys rodo, kad tyrime dalyvavusiems 3–4 metų vaikams ši užduotis buvo nelengva. Tik dalis vaikų galėjo atsakyti į klausimus be mokytojos pagalbos, kitiems reikėjo mokytojos pagalbos, o keli vaikai negalėjo atsakyti į klausimus net ir mokytojai padedant. Pavyzdžiui:

- *Mokytoja: Ko norėjo išmokti pelytę?*
L: Norėjo pelytė išmokt suriaumot.
- *Mokytoja: Kodėl liūto paprašė pagalbos?*
M: Nes jis moka riaumot.
- Skaitoma vieta, kurioje peliukas liūtui siūlo susidraugauti:
Mokytoja: Ką pasiūlė peliukas?
K: Būti draugais.
Mokytoja: Taip! Nori draugauti su peliuku. Ar reikia

liūtui bijoti peliuko?

K: Jis mažas.

4. Gebėjimas sieti paveikslėlių knygos tekstą ir iliustracijas

Teksto ir iliustracijų siejimas

Buvo vertinama, ar vaikas suvokia, jog iliustracijos ir tekstas yra susiję. Vaiko elgesyje ir kalboje buvo ieškoma požymių, rodančių, jog vaikas supranta, kad iliustracijose vaizduojami tekste paminėti veikėjai, įvykiai, daiktai ir kt. Tikėtasi, jog tokį supratimą atskleis ne tik vaiko kalba, bet ir elgesys. Pavyzdžiui, mokytojai skaitant vaikas atsivers reikiamą iliustraciją, tyrinės atitinkamą iliustracijos dalį, akimis seks ar pirštu parodys minimus objektus iliustracijose, įvardys rodomų daiktų pavadinimus ar veikėjų vardus. Skaitant paveikslėlių knygos pradžią, kurioje pristatomas peliukas, vaikas iliustracijoje gali surasti ir pirštu parodyti peliuką. Daryta prielaida, jog 3–4 metų vaikams gali būti sudėtingiau suprasti kūrinio visumą, t. y. tai, kad pradžioje liūtas ir peliukas nepažino vienas kito, o knygos pabaigoje jie tapo gerais draugais. Numatyta, jog mokytoja gali atversti reikiamą knygos puslapį ar priminti teksto citatą, vietą (pavyzdžiui, pasiūrėkime į pirmą puslapį; dar kartą perskaitykime pirmą sakinį), užduoti orientuojantį klausimą (pavyzdžiui, kaip pasikeitė peliukas? Kaip pasikeitė peliuko ir liūto elgesys?).

Tyrimas parodė, jog 3–4 metų vaikams buvo nelengva sieti tekstą ir iliustracijas: be mokytojos pagalbos tai pavyko padaryti tik vienam vaikui. Pavyzdžiui: M, matydama, kad nesupranta, kas pavaizduota iliustracijoje, prašydavo perskaityti tekstą. Likusiems vaikams buvo reikalinga bent minimali mokytojos pagalba: priminimas, paraginimas, padaršinimas. Kai kuriems vaikams prireikė didesnės mokytojos pagalbos: atverstos reikiamos iliustracijos, orientuojančių klausimų. Pavyzdžiui:

- *EJ: Peliukas liūdi* (tai suprato iš paveikslėlio), *nes niekas nepakviečia žaisti* (tai suprato iš teksto).
- *Mokytoja: O čia kažką matai? Kas ant šitos uolos?*
EJ: Nežinau.
Mokytoja: Nežinai? O į ką tau čia panašu?
EJ: Man atrodo, į tą karvę.
Mokytoja: Į karvę? (...) O atsimeni, koks knygos pavadinimas?
EJ: Koks?
Mokytoja: „Jei būčiau liūtas“. (...) Tai kas čia tada

galėtų būt?

EJ: Liūtas.

- Skaitoma istorijos vieta, kur pasakojama, jog peliukas nori paprašyti liūto pagalbos, bet bijo, kad liūtas jo nesuėstų:

Mokytoja: „Riaumoti išmokyti tik liūtas galės,

bet kaip tat žinoti, kad manęs nesuėst?“

ML: Ką nesuėst?

Mokytoja: Tu man pasakyk, kas gali suėsti.

ML: Tigras! (Mintyje turi liūtą.)

Mokytoja: Ką jis gali suėsti?

ML: Pelytę!

Mokytoja: Taip! Tai gal jis to ir bijo?

ML: Žiūrėk, jis pasiruošęs suvalgyt peliuką!

Atsakymai į klausimus siejant tekstą ir iliustracijas

Buvo vertinama, kaip vaikas geba atsakyti į klausimus, skatinančius susieti iliustracijas ir tekstą. Dėl mokinių amžiaus ir raiškos ribotumų atsakymas galėjo būti parodytas pirštu, išreiškiamas gestais, mimika ar kitais būdais. 3–4 metų vaikams tai nelengva, gali prireikti mokytojos pagalbos. Pavyzdžiui, skaitant knygą *Jeį būčiau liūtas* galima užduoti klausimus: kodėl liūtas buvo laikomas karaliumi? (jis buvo stiprus, nuožmus, galingai riaumojo, kiti žvėrys juo žavėjosi); kodėl peliukas keliaavo pas liūtą?; kokia istorijos pabaiga? (jie susidraugavo); ko peliukas išmokė liūtą? (pokštauti); apie ką buvo ši knyga? (apie liūtą ir peliuką).

Tyrimo duomenys rodo, jog ši užduotis 3–4 metų vaikams buvo bene pati sudėtingiausia. Tik porai vaikų sunkumų nekilo, kitiems buvo reikalinga didelė mokytojos pagalba. Kartais net ir mokytojos pagalbos nepakako – vaikai negalėjo atsakyti į pateiktus klausimus. Vaikų atsakymai į tą patį klausimą labai skyrėsi apimtimi, tikslumu. Pavyzdžiui:

- *Mokytoja: (baigusi skaityti knygą) Apie ką buvo ši knyga?*
L: Apie liūtą ir pelytę.
ML: Tigras (turi omeny liūtą) *pasiėmė peliuką ir susidraugavo. Ir peliukas liko pas tigrą.*
M: Apie tigrą (omenyje turi liūtą) *ir jie paskui buvo draugai.*
- *Mokytoja: Apie ką buvo knygutė?*
K: Apie pelytę?
Mokytoja: Kas nutiko pelytei?
K: Jis įkando.
Mokytoja: Jis įkando?
K: Aha.

Mokytoja: O liūtas ir pelytė buvo draugai?

K: Taip.

Mokytoja: Visada buvo draugai?

K: Pirma nebuvo draugai.

Mokytoja: O kada jie tapo draugais?

K: Kai buvo pabaiga.

Išvados ir diskusija

Tyrimas parodė, jog 3–4 metų vaikų gebėjimas skaityti paveikslėlių knygas atsiskleidžia paveikslėlių skaitymo veiklose visais išskirtais aspektais: (1) paveikslėlių knygos atpažinimu ir elgesiu su ja, (2) gebėjimu suprasti paveikslėlių knygos iliustracijas, (3) gebėjimu suprasti paveikslėlių knygos tekstą, (4) gebėjimu sieti paveikslėlių knygos tekstą ir iliustracijas. Tyrime dalyvavusiems vaikams lengviausiai sekėsi atpažinti paveikslėlių knygą tarp kitokių leidinių, tinkamai su ja elgtis ir suprasti paveikslėlių knygos iliustracijas. Sunkiausiai sekėsi sieti paveikslėlių knygos tekstą su iliustracijomis. Šiuo aspektu analizuoti tyrime dalyvavusių vaikų gebėjimą suprasti paveikslėlių knygas buvo sudėtingiausia ir dėl 3–4 metų vaikų raiškos ypatybių. Vis dėlto paveikslėlių knygos skaitymo veiklos – naudinga pažinimo situacija, nes taip sukuriamas palanki aplinka, leidžianti atskleisti savo gebėjimus net jauniausiems, menką skaitytojo patirtį ir ribotas raiškos galimybes turintiems skaitytojams.

Vertinant tyrimo rezultatus būtina atsižvelgti į **tyrimo ribotumus**: atliktas tyrimas buvo žvalgomojo pobūdžio, tyrime dalyvavo tik viena vaikų grupė. Tikėtina, jog didesnis tiriamųjų skaičius iš skirtingų ugdymo įstaigų leistų susidaryti aiškesnį vaizdą apie šio amžiaus vaikų paveikslėlių knygų skaitymo gebėjimus ir jų raišką. Tačiau net ir tokios apimties tyrimas atskleidė labai skirtingus to paties amžiaus vaikų gebėjimus: tai, ką vieni vaikai įveikdavo savarankiškai, kitiems sunkiai sekėsi įveikti net su mokytojos pagalba. Tokią situaciją galima būtų aiškinti tuo, jog tyrime dalyvavusioje grupėje gebėjimas skaityti paveikslėlių knygas iki tyrimo nebuvo tikslingai ugdomas. Kita vertus, tiriamųjų gebėjimų ir raiškos įvairovė gali padėti numatyti gebėjimo ugdymo šioje amžiaus grupėje tikslus, ieškoti didaktinių sprendimų.

Svarbu nepamiršti, jog tyrimui naudota tik viena paveikslėlių knyga, o skirtingų temų ir stiliškos kūriniai gali būti suprantami įvairiai. Šiam tyrimui pasirinkta verstinė eiliuota paveikslėlių knyga, tad tyrime dalyvavusiems vaikams galėjo kilti tam tikrų žodyno sunkumų. Ateityje panašaus pobūdžio tyrimuose būtų naudinga

rinktis lietuvių autorių paveikslėlių knygas, analizuoti eiliuoto ir neeiliuoto tekstų, skirtingais stiliais iliustruotų paveikslėlių knygų supratimą.

Svarbu pastebėti, jog šiuo tyrimu siekta ne įvertinti konkrečių tyrimo dalyvavusių vaikų gebėjimą skaityti paveikslėlių knygas, bet analizuoti, kaip šis gebėjimas pasireiškia, padėti mokytojams jį atpažinti paveikslėlių knygų skaitymo veiklose. Tai reikalauja ypač atidaus ir individualaus mokytojo dėmesio 3–4 metų mokinio kalbai ir elgesiui, todėl straipsnyje buvo nuspręsta pateikti kuo skirtingesnių vaikų kalbos ir elgesio pavyzdžių. Ateityje būtų naudinga mokytojams parengti gebėjimo skaityti paveikslėlių knygas vertinimo aprašą ar bent rekomendacijas su išsamiais šio gebėjimo vertinimo kriterijais ir požymiais. Tai leistų paveikslėlių knygoms užimti deramą vietą ne tik ikimokyklinio amžiaus vaikų bibliotekėlių lentynose, bet ir ugdymo programose.

LITERATŪRA

Fanuel Diaz, „Paveikslėlių knygos – svarbi knygų rūšis“, *Rubinitis*, 2010, nr. 4, interneto prieiga: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinitis/2015-nr-4-76/paveikslėliu-knygos-svarbi-knygu-rusis/> (žiūrėta 2025-08-04).

Finn Frandsen, *The Importance of Illustrations in Child Development*, interneto prieiga: <https://www.booktrust.org.uk/news-and-features/features/2023/april-2023/the-importance-of-illustrations-in-child-development/> (žiūrėta 2024-04-22).

Maria Kampen, „11 Ways to Improve Reading Comprehension Quickly“, *Prodigy*, 2022.

Maria Nikolajeva, „Paveikslėlių knygų interpretavimo kodai ir implikuotas skaitytojas“, *Rubinitis*, 2010, nr. 2, interneto prieiga: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinitis/2010-nr-2-54/paveikslėliu-knyguinterpretavimo-kodai-ir-implikuotas-skaitytojas/> (žiūrėta 2025-08-04).

Maria Nikolajeva, „Paveikslėlių knygų interpretavimo kodai ir implikuotas skaitytojas“, *Rubinitis*, 2010, nr. 3, interneto prieiga: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinitis/2010-nr-3-55/paveikslėliu-knyguinterpretavimo-kodai-ir-implikuotas-skaitytojas/> (žiūrėta 2025-08-04).

Cathleen S. Soundy, „Young Artists Use Signs to Stand for or to Represent Something Other than Themselves. Learn How Children Invest Signs with Meaning as They Draw and Write“, *Dimensions of Early Childhood*, 2015, Nr. 3 (43), p. 39–46.

Lawrence R. Sipe, „Revisiting the Relationships Between Text and Pictures“, *Children's Literature in Education*, 2012, Nr. 43(1), p. 4–21.

Brooke Vitale, „What Is a Picture Book and What Makes a Great Picture Book!“, *Brooke Vitale Editorial Services*, 2022.

Jin Wang, „Children's Visual Attention Characteristics Reveal the Level of Information Picture Book Reading Comprehension“, *Journal of Chinese Writing Systems*, 2020, Nr. 4 (1), p. 27–44.

Lentelė. Stebėjimo duomenų vertinimo aprašas

Vaikas	Lytis	Amžius	Kalbiniai gebėjimai
E	Merg.	3 metai ir 6 mėnesiai	Pagrindinis lygis – kalba taisyklingais sakiniais, mėgsta daug pasakoti. Mėgstamiausia veikla – knygų skaitymas: radusi laisvą minutę ima knygą, bet nėra linkusi analizuoti įvykių, daugiausia susitelkia į iliustracijas. Nerodo didelio susidomėjimo rašytine kalba.
EJ	Merg.	3 metai ir 8 mėnesiai	Pagrindinis lygis – kalba taisyklingai, geba vartoti gramatiškai taisyklingus sakinius, domisi raidėmis, knygose pastebi pasikartojančias raides, bet ne visada gali jas įvardyti. Mėgsta klausytis skaitomų knygų, bet greitai pasidaro sunku išlaikyti dėmesį.
B	Bern.	3 metai ir 11 mėnesių	Pagrindinis lygis – kalba taisyklingai, geba sudaryti gramatiškai taisyklingus sakinius, domisi raidėmis, pažįsta savo vardo raidę ir labai apsidžiaugia radęs ją tekste, sunkiau sekasi raides parašyti. Reiškia susidomėjimą klausomu tekstu, geba atsakyti į užduodamus klausimus.
M	Merg.	3 metai ir 11 mėnesių	Pagrindinis lygis – kalba aiškiai, gramatiškai taisyklingai, domisi raidėmis, bet dar negali jų įvardyti, pažįsta savo ir šeimos narių vardų pirmąsias raides, gali jas užrašyti. Domisi knygomis, noriai klausosi skaitomų knygų, gali atsakyti į užduodamus klausimus, atpasakoti girdėtą istoriją. Linkusi daugiau kurti savo istorijas, nei paprašyti, kad kas nors paskaitytų jai knygą.
K	Bern.	4 metai ir 1 mėnuo	Aukštesnysis lygis – kalba taisyklingais sakiniais, vartoja skirtingas kalbos dalis. Atpažįsta daugelį raidžių, geba jas užrašyti, taisyklingai užrašo savo vardą. Klausosi skirtingo turinio tekstų, į juos reaguoja, komentuoja, bet didelio susidomėjimo knygomis nerodo.
ML	Merg.	4 metai ir 1 mėnuo	Aukštesnysis lygis – kalba taisyklingai, geba sukurti gramatiškai taisyklingus sakinius, domisi raidėmis, žino, kaip jos vadinasi, gali užrašyti visas savo vardo raides, bet painioja jas vietomis. Domisi knygomis, prašo paskaityti, supranta skirtingo turinio tekstus, išgirdusi nežinomą žodį, domisi jo reikšme.
L	Merg.	4 metai ir 3 mėnesiai	Aukštesnysis lygis – kalba aiškiai, gramatiškai taisyklingai, domisi raidėmis, žino, kaip daugelis jų vadinasi, geba raides užrašyti. Mėgsta klausytis skaitomų įvairaus turinio tekstų, supranta siužetą, tyrinėja paveikslėlius, geba atsakyti į užduodamus klausimus.

Vaiva Schoroškienė, Rugilė Juodytė-Matulevičienė

How can we recognize the ability of 3–4-year-olds to read picturebooks?

SUMMARY

Keywords: picturebook, preschool education, picturebook reading skills, early literacy.

This article analyses the concept and expression of the ability to read picturebooks. It presents a study aimed at describing the expression of picturebook reading skills in activities with 3–4-year-old children. Based on a literature review of the characteristics of picturebook reading, four key aspects of picturebook reading relevant to 3–4-year-old children are identified: (1) recognition of the picturebook and appropriate behaviour with it; (2) the ability to understand the illustrations in a picturebook; (3) the ability to understand the text of a picturebook; (4) the ability to relate the text of the picturebook to its illustrations.

Since the verbal expression of 3–4-year-old children is limited, each of these abilities is further broken down into 2–3 observable aspects. During the study, the child was first presented with four publications (a picturebook, a novel, an encyclopaedia, and a magazine) and was asked to hand the teacher the picturebook. Afterwards, the teacher invited the child to read the book together. The reading time was not limited.

Research methods: observation, individual conversation (picturebook reading). The study involved 7 children

(2 boys and 5 girls). The children were aged between 3 years 6 months and 4 years 3 months at the time of the study. The picturebook used in the study was *The Lion Inside* by Rachel Bright and Jim Field (translation into Lithuanian is by Reda Puodžiukė, *Baltos lankos*, 2020).

When analysing the language and behaviour of 3–4-year-old children during picturebook reading activities, signs of picturebook reading skills were sought, and examples of different behaviours and speech were identified. The analysis of the children's language and behaviour showed that the ability of 3–4-year-olds to read picturebooks was evident in all the aspects identified in the study. The children found it easiest to recognize the picturebook among other types of books, handle it appropriately, and understand its illustrations. The most difficult task for them was to relate the text of the picturebook to its illustrations.

Apie autoreis: DOC. DR. VAIVA SCHOROŠKIENĖ, Vilniaus universiteto docentė, vaiva.schoroskiene@fsf.vu.lt

RUGILĖ JUODYTĖ-MATULEVIČIENĖ, Alytaus Likiškėlių progimnazijos skyriaus „Boružėlė“ mokytoja, rugjuodyte@gmail.com

Gauta 2025-08-05

Priimta 2025-10-23

Paauglystės reprezentacija vyresniesiems paaugliams skirtoje lietuvių autorių kūryboje

ALEKSANDRA STRELCOVA
(Vilniaus universitetas)

Raktažodžiai: literatūra paaugliams, paauglystė, reprezentacija, norma ir deviacija.

ANOTACIJA

Vienas iš paaugliams skirtos literatūros uždavinių yra atliepti tikslinės auditorijos – paauglių – poreikius. Drauge literatūra yra normatyvių praktikų rinkinys, kurį numanomas skaitytojas paauglys turėtų perimti. Atidžiau pažvelgus į paauglystės reprezentaciją literatūroje beveik visada išryškėja skirtumas tarp to, kokia paauglystė yra tikrovėje ir kokią ją mato suaugę rašytojai. Problema kyla tada, kai per šį skirtumą pradėdami diegti tinkamo paaugliško elgesio scenarijai, pabrėžiamas bausmės motyvas, jei veiktas paauglys nukrypsta nuo visuomenės sukurtų taisyklių ir normų.

Straipsnyje tiriama, kaip šiuolaikinėje vyresniesiems paaugliams skirtoje lietuvių literatūroje reprezentuojama paauglystė per toje literatūroje kuriamus tinkamo ar netinkamo elgesio scenarijus. Analizė grindžiama trimis teoriniais požiūriais, atskleidžiančiais paauglystės sampratą kaip amžiaus apibrėžtą, socialiai atliekamą, performatyvų ir nuolat (per)kuriamą per kartojamas praktikas vaidmenį. Jo sėkmė vertinama pagal visuomenėje deramu laikomą elgesį (remiamasi Cherylės Laz, Judithos Butler, Nicole'ės Brugger-Dethmers tyrimais). Tai yra į ateitį orientuotas etapas ir *lūkesčio laikas* (remiamasi Nancy Lesko tyrimais) bei suaugusiųjų *leidžiamo* maišto laikas (remiamasi Robertos Seelinger Trites, Marios Nikolajevos tyrimais). Straipsnyje taikoma socialinio konstruktyvizmo prieiga: paauglystė traktuojama

kaip istoriškai, kultūriškai sukonstruotas pereinamasis liminalus (ribinis) etapas, kuriame amžius funkcionuoja kaip priskyrimo tam tikrai grupei (paaugliams) ir reguliavimo instrumentas.

Literatūra paaugliams tampa priemone, kuria naudodamiesi paaugliai gali *išbandyti* skirtingus vaidmenis ir *patirti* įvairias su tapimu suaugusiuoju ir paauglyste siejamas situacijas. Netgi tas, kurios realiame gyvenime būtų suprantamos kaip netinkamos (alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas, mokyklos nelankymas, nesaugūs lytiniai santykiai, kitos ribinės patirtys). Žvelgiant suaugusiųjų akimis, pasakojimuose įrašyta norminės paauglystės reprezentacija turėtų būti perimama ir *atliekama* realybėje, o deviacija suprantama kaip pamoka ir įspėjimas. Paauglystė reprezentuojama kaip į ateitį orientuotas laikas, kuriame dabarties patirtys netenka prasmės. Kitas svarbus aspektas – literatūroje paaugliams vaizduojamas paauglio maištas pateisinamas amžiaus, laikinu galios pusiausvyros pokyčiu ir veiktas būtinybe mokytis bei augti per patirtį.

Taigi galima daryti išvadą, kad paaugliams skirtoje lietuvių autorių kūryboje paauglystė reprezentuojama kaip suaugusiųjų modeliuojami tinkamo arba netinkamo elgesio scenarijai. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad straipsnyje analizuojamuose kūriniuose veikėjams suteikiama laikina laisvė išbandyti suaugusiųjų vaidmenį. Vis dėlto jie yra sugrąžinami į paauglystės arba paauglystei prilyginamą etapą, nes neatitinka jiems keliamų reikalavimų. Atsižvelgiant į tai paauglystė gali būti interpretuojama kaip amžiaus apibrėžtas socialiai

atliekamas (*performatyvus*) vaidmuo, kurio sėkmę apibrėžia tai, ar veiktas paauglys pasirenka socialiai deramą, normatyvinį elgesį (paauglystėje maištas taip pat priimamas kaip deramas elgesys), ar nukrypsta nuo jo.

Straipsnyje analizuojami šie kūriniai: Agnesos Kenešytės-Gricės *Purslai* („Gelmės“, 2024), Justinos Kapeckaitės *Sono Electrum* („Alma littera“, 2025), Vytauto Varaniaus *Šilt-namis* („Alma littera“, 2019). Kūrinius sieja juose vaizduojami maištaujantys, norminio tapimo suaugusiuoju taisyklių² nelinkę paisyti paaugliai, o toks elgesys pasakojimo plotmėje dažnai baudžiamas – nuo švelnių pasekmių iki radikalių tapimo suaugusiuoju proceso pabaigos (mirties).

Įvadas

Paaugliams skirta literatūra (kaip ir vaikų literatūra) dažniausiai apibrėžiama per jos tikslinę auditoriją – paauglius. Vienas iš šiam literatūros žanrui keliamų uždavinių yra atliepti tikslinės auditorijos rūpesčius ir problemas. Drauge ji yra ir normatyvių praktikų rinkinys (nuo pavyzdžių, kaip būti paaugliu, iki normatyvinio tapimo suaugusiuoju reprezentacijų), kurį numanomas skaitytojas paauglys turėtų perimti. Atidžiau pažvelgus į paauglystės reprezentaciją literatūroje beveik visada išryškėja skirtumas tarp to, kokia paauglystė yra tikrovėje ir kokią ją mato suaugę rašytojai. Problema kyla tada, kai dėl šio skirtumo atsiranda siekis diegti tinkamo elgesio scenarijus per bausmės už netinkamą elgesį vaizdavimą. Galbūt taip yra dėl to, kad suaugusieji, susiedami prisiminimus, stebėjimą ir savo supratimą apie tai, kaip pasaulis matomas paauglio akimis, bando sukurti personažus, į tą patį pasaulį žiūrinčius paaugliška¹. Tokiu būdu paauglių literatūroje paauglystė, kaip laike apibrėžtas žmogaus gyvenimo etapas, įgyja tam tikros repetitijos suaugusiųjų nustatytomis sąlygomis bruožų ir tampa priemone mokytis, kaip būti paaugliu.

Straipsnio **tikslas** – iširti, kaip šiuolaikinėje vyresniesiems paaugliams skirtoje lietuvių literatūroje reprezentuojama paauglystė per toje literatūroje kuriamus tinkamo ar netinkamo elgesio scenarijus. Analizė grindžiama trimis teoriniais požiūriais, apibrėžiančiais paauglystės sampratą šiame lauke:

1. Paauglystė – amžiaus apibrėžtas, socialiai atliekamas ir performatyvus vaidmuo, nuolat (per)kuriamas per kartojamas praktikas. Jo sėkmė vertinama pagal visuomenėje deramu laikomą elgesį (remiamasi Cherylės Laz, Judithos Butler, Nicole'ės Brugger-Dethmers tyrimais).

2. Paauglystė – į ateitį orientuotas etapas ir *lūkesčio laikas* (remiamasi Nancy Lesko tyrimais).

3. Paauglystė – kaip suaugusiųjų *leidžiamas*, todėl saugus ir tinkamą brandos kelią įtvirtinantis maišto laikas (remiamasi Robertos Seelinger Trites, Marios Nikolajevos tyrimais).

Straipsnio **objektas** – XXI a. vyresniesiems paaugliams skirta lietuvių autorių literatūra. Straipsnyje bus analizuojami šie kūriniai: Agnesos Kenešytės-Gricės *Purslai* („Gelmės“, 2024), Justinos Kapeckaitės *Sono Electrum* („Alma littera“, 2025), Vytauto Varaniaus *Šilt-namis* („Alma littera“, 2019). Kūrinius sieja juose vaizduojami maištaujantys, norminio tapimo suaugusiuoju taisyklių² nelinkę paisyti paaugliai, o toks elgesys pasakojimo plotmėje dažnai baudžiamas – nuo švelnių pasekmių iki radikalių tapimo suaugusiuoju proceso pabaigos (mirties).

Iki šiol bene plačiausiai XXI a. lietuvių literatūros paaugliams problematika ir paauglystės reprezentacija joje buvo pristatytos 2013 m. mokslinių straipsnių rinkinyje *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė* (Vilniaus universiteto leidykla). Esmines tendencijas, aktualių temų tyrimus ir knygų paaugliams apžvalgas pristato vaikų ir paauglių literatūros tyrėjai Eglė Baliutavičiūtė, dr. (HP) Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, doc. dr. Asta Gustaitienė, prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė ir kiti šios srities specialistai.

Straipsnyje taikoma **socialinio konstruktyvizmo**³ prieiga: paauglystė suprantama kaip istoriškai, kultūriškai sukonstruotas pereinamasis, liminalus etapas, kuriame amžius veikia kaip priskyrimo tam tikrai grupei – paaugliams (Lesko) – ir reguliavimo instrumentas (Trites, Nikolajeva). Literatūra paaugliams interpretuojama kaip priemonė, kuria naudojantis konstruojama paauglystės kaip amžiaus apibrėžto ir į ateitį orientuoto laiko samprata, kuriami derami ir nuo normų nukrypstantys tapimo suaugusiuoju scenarijai (tarp kurių yra ir straipsnyje analizuojamas paaugliško maišto stereotipas).

Analizuojant paauglystės reprezentaciją remiamasi Lesko požiūriu, kad paauglystė yra ne tik natūralus biologinis etapas, bet ir diskursų, institucijų ir praktikų nuolat kuriamas, per santykį su laiku apibrėžiamas etapas⁴. Mokslininkė tiria, kaip per su paauglyste susijusius diskursus (ugdymo politiką ir jos gaires, psichologijos, raidos literatūrą, žiniasklaidą, mokyklos praktikas, viešuosius naratyvus ir kt.) yra konstruojamas paauglystės laikas (normalu ar nenormalu, per anksti ar per vėlai). Taikydama istorinę-diskursyvinę analizę (genealoginį pjūvį, Michelis Foucault), ji analizuoja keturis stipriausiai įsitvirtinusių paauglių apibūdinimus: jie *subręsta* (*come of age*) tapdami suaugusiais žmonėmis, juos valdo siautėjantys hormonai, jie yra orientuoti į bendraamžius, jie yra apibrėžiami amžiumi⁵. Analizei aktualūs Lesko tyrimo aspektai bus plačiau pristatomi kituose straipsnio skyriuose.

Literatūroje paaugliams reprezentuojamos paauglystės sampratai svarbi *aetonormatyvumo* (lot. *aeto-* – susijęs su amžiumi) sąvoka (Nikolajeva). Ja apibrėžiamas suaugusiųjų normatyvumas, kuris nuo vaikų literatūros atsiradimo iki šių dienų reguliuoja jos struktūrą. Kaip atkreipia dėmesį Nikolajeva, suaugusiųjų sukurtuose pasakojimuose vaikams leidžiama tapti stipriems, turtingiems, galingiems ir nepriklausomiems, bet *tam tikromis sąlygomis ir ribotą laiko tarpą*. Svarbiausia sąlyga – fizinis perkėlimas, laikinas ar nuolatinis tėvų globos pašalinimas. Tai įgalina vaiką veikėją, bet pasakojimo pabaigoje jis yra sugrąžinamas į saugią namų erdvę ir tėvų priežiūrą. Šie pasakojimai turi subversinį efektą, parodantį, kad vaikui primetamos suaugusiųjų taisyklės iš tiesų yra savavališkos⁶. Literatūroje paaugliams suaugusiųjų normatyvumas atsiskleidžia per modeliuojamus tinkamo su paauglyste siejamo elgesio scenarijus ir paauglystės laike normalizuojamą maištą prieš nusistovėjusias normas. Vis dėlto peržengus tam tikras ribas, po kurių užkertamas kelias sėkmingai tapti suaugusiuoju (pavyzdžiui, lytiniai santykiai pasibaigia paauglės nėštumu), sugrįžtama į suaugusiųjų kontroliuojamą aplinką ir paaugliai iš *beveik suaugusiųjų* tampa vaikais.

Straipsnyje literatūra paaugliams interpretuojama kaip *pereinamoji literatūra*, reprodukuojanti liminalios, kupinos nerimo, dramos ir pokyčių kuriamo vidinio sąmyšio paauglystės stereotipus. Į paauglystę žvelgiama kaip į etapą, kurį individas turi pereiti. Jei joje įstringama, tai suvokiama kaip problema⁷. Pasak Trites, literatūra paaugliams moko numanomą skaitytoją, kad jo, kaip subjekto, pozicija iš prigimties yra netobula, ydinga ir tokia išliks, iki kol jis taps suaugusiuoju⁸.

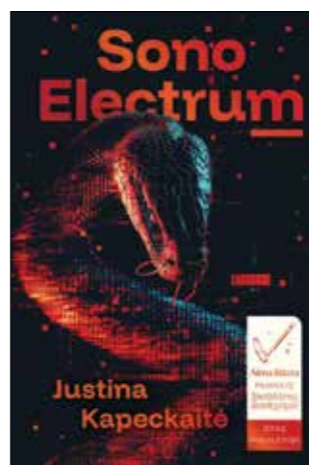
Taigi, kaip jau buvo minėta straipsnio pradžioje, literatūra paaugliams rašoma suaugusiųjų, o tai reiškia, kad ji yra ne apie tai, ką reiškia būti paaugliu, bet apie tai, koks jis *galėtų* būti normos ir laiko požiūriu. Arba turėtų būti, nes suaugusieji, galbūt nesąmoningai, nori mokyti jaunus žmones ir taip lydėti juos brandos link⁹.

Paauglystė kaip amžiaus apibrėžtas socialiai atliekamas vaidmuo

Kaip jau buvo minėta, paauglystė yra laiko apibrėžtas laikotarpis, kurį *reikia* išgyventi. Paauglystės ribos skirtingose šalyse skiriasi priklausomai nuo šalies įstatymų, kultūros, tradicijų. Psichologiniu požiūriu ankstyvoji paauglystė prasideda maždaug nuo 10 metų, o vienas pagrindinių požymių yra lytinis brendimas. Jos pabaiga skirtingose šalyse taip pat skiriasi: vienur ji yra

18–19 metų, o kai kur dar atsiranda vėlyvosios paauglystės etapas, besitęsiantis iki 24–25 metų. Jis siejamas su „didele nepriklausomybe nuo tėvų, mažėjančia bendramamžių įtaka. Vėlyvasis paauglys siekia įgyti asmenybės tapatumo jausmą, objektyviau vertina save ir kitus, kelia sau profesinius tikslus“¹⁰.

Laz straipsnyje „Elkis pagal savo amžių“ teigia, kad amžius gali būti interpretuojamas kaip tai, kas yra atliekama, patiriama, arba suvokiama kaip performatyvumas (*accomplished, performative*)¹¹. Pasak mokslininkės, amžius nėra tik biologinis skaičius, jis nuolat išgyvenamas per sąveikas – ką laikome tinkamu elgesiu konkretaus amžiaus vaikui ar paaugliui, kaip tai vertinama ir įtvirtinama kasdienėse praktikose. Ji atkreipia dėmesį, kad amžius, kaip ir rasė ar lytis, anaipol nėra *natūralus* ir reiškia kur kas daugiau nei metų skaičių. Pasitelkdama posakį „Elkis pagal savo amžių“ (*Act your age*) ji analizuoja, kaip individai yra verčiami elgtis taip, kaip numato tam tikrą amžiaus tarpą reglamentuojančios normos (pavyzdžiui, vaikui sakoma, kad elgtųsi pagal savo amžių, nes yra didelis, kai norima paskatinti jo savarankiškumą ar paklusnumą). Šis pasakymas apima iš esmės sociologinį požiūrį į amžių ir siūlo pasitelkti *performatyvumo* metaforą, kuri reiškia, jog amžius yra veiksmas ta prasme, kad jis reikalauja aktyvumo ir darbo. Šiaip amžius tradiciškai suvokiamas kaip normatyvus: jam prasmė suteikiama per kalbą, taisykles, normas, politiką. Taigi amžius yra ir procesas, ir nuolatinio santykio (darbo) rezultatas¹².

Viršelio ilustr. sugeneruota DI

Justinos Kapeckaitės romane *Sono Electrum* atskleidžiama, kas nutinka, kai paauglys nesielgia pagal reglamentuojančias visuomenės normas (baigti mokyklą,

įstoti į universitetą, susirasti darbą) ir pasirenka savo kelią. Pagrindinis veikėjas Sebastianas (Sebas) atsisako spręsti mokyklos baigimo egzamino užduotis, pasirinkimą motyvuodamas iš kitų bendraamžių išgirstu savojo potencialo išsaugojimo planu: „Tas saldus žodis *potencialas*. Kaip tik jį aš ir svajoju išsaugoti. Žinojimą, kad nesvarbu, kuo esu šiandien, vis dar galiu kažkuo tapti rytoj. Kad esu kaip vikšras kokone, kuriam tiesiog reikia laiko subręsti, kol pavirs drugeliu...“¹³ Nors iš tiesų maište prieš privalomus atlikti dalykus slypėjo baimė suklysti ir noras turėti daugiau laiko: „Buvau apimtas panikos. Jaučiausi it uždarytas narvan, o prižiūrėtojai pakaitomis būtų liepę tai valgyti, tai gerti, tai giedoti. Taip svajoju ištrūkti, kad apsimesti kvalesniam, nei iš tikro esu, tuo metu pasirodė geriausia idėja.“¹⁴ Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad kūrinyje parodoma, jog asmenybės brandos laikas ir formalus tapimas suaugusiuoju gali skirtis, o suaugusiųjų sukurtos normos nėra tobulos ir vienodai pritaikomos kiekvienu atveju.

Toks planas, arba kitaip – nuokrypis nuo normų, neleidžia veikėjui sėkmingai įžengti į suaugusiųjų pasaulį. Neatlikęs su paauglystės baigimu siejamų veiksmų, jis įstringa tarpiniame laike, dienas leidžia žaisdamas kompiuterinius žaidimus, dirbdamas prastai mokamą darbą, nekurdamas tvirtų santykių su šeima ir menkai tegalėdamas pakeisti situaciją. Būdamas visuomenės paribyje, Sebas patraukia pogrindžio klubo „Kalista“ įkūrėjo dėmesį – jam pasiūloma išbandyti virtualios realybės žaidimą „Sono Electrum“. Kvietimas yra problematiškas, nes žaidimas nėra legalus, o jo poveikis žaidėjui primena priklausomybę nuo narkotinių medžiagų. Romane pagrindinė veikėjo kova vyksta tarp Sebo asmeninių norų, susikurtos tarp paauglio ir suaugusiojo pasaulių esančios tapatybės ir visuomenės normų. Simbolinėje paskutinėje kovoje su savimi Sebastianas nugali *save, savo narvą ir susikurtas iliuzijas*¹⁵. Nors vaikas jau yra peržengęs paauglio amžiaus ribas, tačiau pasakojimo pabaigoje atkuriamas *aetonormatyvi* tvarka: Sebastianas vėl yra tėvų namuose, savo noru palikęs darbą ir atsikęs su suaugusiųjų pasauliu siejamo savarankiškumo. Taigi, pakartodamas paauglystės užbaigimo veiksmus, jis įgyja galios kurti savo ateitį.

Vaikų ir paauglių literatūros tyrėja Brugger-Dethmers, pasitelkdama amerikiečių filosofės ir lyties teorijos (*gender studies*) klasikės Judithos Butler *lytiškumo performatyvumo*¹⁶ sampratą, teigia, kad paaugliams skirtoje literatūroje tapatybė konstruojama taikant panašius principus, o performatyvumas peržengia lyties

ribas ir gali būti taikomas amžiui, klasei ar etniškumui tirti. Ji teigia, kad nuo pat gimimo vaikai yra socializuojami tėvų, mokyklos, medijų, kad pripažintų tam tikrus lyčių vaidmenis kaip norminius ar tinkamus, tuo pat metu išskiriami tie, kurie interpretuojami kaip nukrypstantys nuo normos ar nepriimtini¹⁷. Brugger-Dethmers cituoja Butler mintį, kad „performatyvumas – tai ne vienetinis aktas, o kartojimas ir ritualas, paveikiantis tuo, kad yra natūralizuojamas kūno, iš dalies suvokiamo kaip kultūroje išliekanti laiko trukmė, kontekste“¹⁸. Remiantis Butler ir Brugger-Dethmers, paauglių tapatybė literatūroje ne atsiskleidžia, o yra atliekama ir kartojama per amžiui priskiriamus, dažnai stereotipinius gestus, kalbą, ritualus, elgesį¹⁹. Taip pasakojimas tampa priemone, kurią panaudodami paaugliai gali *išbandyti* skirtingus vaidmenis ir *patirti* įvairias su tapimu suaugusiuoju ir paauglyste siejamas situacijas²⁰. Netgi tas, kurios realiaame gyvenime būtų suprantamos kaip netinkamos (alkoholio ar narkotinių medžiagų vartojimas, mokyklos nelankymas, nesaugūs lytiniai santykiai, kitos ribinės patirtys). Žvelgiant suaugusiųjų akimis, pasakojimuose įrašyta norminės paauglystės reprezentacija turėtų būti perimama ir *atliekama* realybėje, o deviacija perskaitoma kaip pamoka ir įspėjimas.

Paauglystė – ateities laukimo, lūkesčio laikas

Literatūroje paaugliams veikėjų paauglių veiksmai yra orientuoti į ateitį. Jie privalo gerai mokytis, kad įstotų į universitetą ir susirastų darbą. Veikėjai svajoja ir aktyviai siekia romantinių santykių, nes tokia patirtis ateityje turėtų padėti lengviau rasti tinkamą gyvenimo partnerį ir sukurti šeimą. Jie nori išbandyti su suaugusiųjų pasauliu siejamas patirtis ir dalykus (alkoholį, narkotines medžiagas, lytinius santykius, laisvę priimti sprendimus), nors yra per jauni prisiimti atsakomybę už pasekmes. Lesko atkreipia dėmesį, kad paaugliai (ir vaikai) atsiduria laukimo arba lūkesčio laike, kur dabarties veiksmai netenka prasmės. Sąvoką *lūkesčio laikas* (*expectant time*) mokslininkė perima iš kultūros istoriko Stepheno Kerno, tyrusio, kaip įvairias socialines pozicijas užimantys žmonės vertina produktyvų laiką. Jis apibūdina, kaip į gamybos procesą įtrauktas konvejeris bei masinės (*fabrikinės*) gamybos atsiradimas sumenkino galimybę darbininkui kontroliuoti savo ateitį ir nugramzdino jį į lūkesčio režimą – *laukti, kol ateitis atkeliaus konvejerio juosta*²¹. Pasak Lesko, vaikai ir paaugliai yra pozicijuojami panašiai kaip Kerno apibūdinti fabriko darbininkai:

pasyviai laukia ateities ir neturi galios priimti sprendimų ar naudotis dabarties ištekliais. Paaugliai nebegali grįžti atgal į vaikystę, kaip ir per anksti įžengti į suaugusiojo etapą, nesulaukdami juos menkinančių etikečių, pavyzdžiui, *nebrandus*, *per anksti subrendęs*²².

Viršelio dail. Greta Virvičiūtė

Varianus romane *Šiltnamis* vaizduojamas būtent tokiam lūkesčio laike įstrigęs paauglys. Vienkiemyje kartu su tėvu ir jaunesne sese gyvenantis šešiolikmetis Elvinas svajoja apie ateitį, kai jis išvyks iš jį ribojančios aplinkos: „Rugpjūtį man sueis septyniolika, tėtis nori, kad nebesimokyčiau ir daugiau padėčiau ūkyje. Tai reikštų pasilikti čia amžiams. Įstrigtį kukurūzų lauke ir tik nuo daržinės stogo stebėti tolumoje plaukiantį gyvenimą.“²³ Kaip atkreipia dėmesį Lesko, nuolatinis *tampu* ir laukimas, kol ateitis *ateis*, skatina tapatybės krizes, kurios savo ruožtu tampa pretekstu paaugliams suteikti mažiau galių ir riboti sprendimų priėmimo teises²⁴.

Dabartyje Elvino pasirinkimus nulemia būtinybė rūpintis ūkiu ir sese, perimti tėvo žinias, nes jis paauglį mato kaip savo darbų tęsėją, paveldėtoją. Įtampa tarp asmeninių norų ir pareigos neleidžia nusiraminti, o laikina priebėga, galimybė pajusti, ką reiškia būti nerūpestingu, maištaujančiu paaugliu – pirmosios meilės patirtys – nutrūksta, kai paaiškėja, kad mergina laukiasi. Paauglys pasiduoda. Nematydamas galimybės ištrūkti iš vienkiemio ir pradėti kurti savąją tapatybę atskirai nuo tėvo lūkesčių, jausdamas kaltę dėl merginos nėštumo bei atsakomybę už negimusį kūdikį, Elvinas pasirenka savižudybę. Vis dėlto jo planas nepavyksta ir po gydymo psichiatrinėje ligoninėje paauglys sugrįžta į vienkiemį. Šios patirtys gerokai per anksti paauglio tapatybę priartina prie suaugusiojo. Nuo etiketės *per anksti subrendęs*

jį išvaduoja tėvo mirtis ir mamos sugrįžimas. Pasakojimo pabaigoje vaikui suteikiama galimybė pakartoti lūkesčio laiko patirtis, kartu ir paauglystę, kai atsakomybę už ateitį perima suaugusieji (tėvo mirties akimirka – kaimynai, o vėliau iš miesto atvykusi mama). Jis vėl atsiduria lūkesčio laike – tai rodo gyvenamosios vietos pasikeitimas (šeimos išsikėlimas gyventi į miestą prilygsta naujai pradžiai, naujoms galimybėms). Kartu tai yra ir simboliškas tėvo batų pasimatavimas: „Grįždamas namo vakarienės pastebėjau, kad tėčio batai vis dar stovi prieangyje. Pamėginau pasimatuoti. Deja – buvo per dideli.“²⁵

Lūkesčio laikas literatūroje paaugliams veikia kaip priemonė, kuria yra valdomas tapimo suaugusiuoju procesas. Kai dabarties patirtys yra vertingos tik tiek, kiek jos prisideda prie ateities kūrimo, atsiranda tapatybės krizės pavojus. Tai kuria uždara ratą: laukimas, krizė dar labiau riboja paauglio galią. Romane *Šiltnamis* parodoma, kaip veikia ši schema – ateities laukiantis veikėjas net ir už paaugliškas patirtis yra baudžiamas sugrąžinimu į suaugusiųjų galios lauką, kol pakankamai subręs (t. y. sulauks 18 metų, baigs mokyklą ir atitiks kitus sociumo sukurtus kriterijus).

Suaugusiųjų leidžiamo maišto laikas

Paauglystė kaip atskiras individo raidos etapas pradėta tyrinėti XX a. pradžioje. Paauglių psichologijos tyrimų pradininku laikomas JAV psichologas ir edukologas Granvilis Stanlis Hallas, knygoje *Paauglystė (Adolescence, 1904)* paauglystę pavadinęs *audrų ir įtampos laikotarpiu*. Pasak jo, konfliktas šioje raidos pakopoje yra normalus ir įprastas²⁶. Tuo metu paauglystė buvo apibrėžiama kaip procesas (atsisakant statiško *berniukas, mergaitė* koncepto), kurio metu vaikas tampa suaugusiuoju. Dėl šios priežasties paauglystė kaip diskursas pateko į nesibaigiantį šokį tarp *realaus* ir *idealaus* paauglio, kai vieno sukonstruotas vaizdinys veikė kaip kito kultūrinė represija²⁷. Kitaip sakant, nors Hallo *audrų ir įtampos* vaizdinys įteisino konfliktą, maištą kaip įprastą, bet literatūroje paaugliams jis veikia ir kaip norminimo įrankis – suaugusiųjų leidžiama (ir ribojama) praktika, per kurią paauglys veikėjas mokosi atsakomybės, taisyklių ir normų, apibrėžiančių bei reguliuojančių suaugusiųjų gyvenimą.

Literatūroje paaugliams *audrų ir įtampos*, arba kitaip – maišto, stereotipas įsitvirtino tik XX a. viduryje (anglakalbėje literatūroje), kai buvo išleistas Jerome'o Davido Salingerio romanas *Rugiuose prie bedugnės*

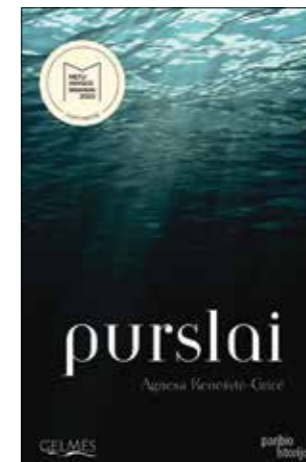
(1951). Jame vaizduojamas socialiniame ir psichologiniame paribyje atsidūręs veikėjas paauglys, kurio idealizuota vaikystė jau yra pasibaigusi, o nepažįstamas, bauginantis, bet ir patrauklus suaugusiojo etapas artėja, tapo vienu iš pagrindinių šiuolaikinės literatūros paaugliams stereotipų²⁸. Panašaus pobūdžio veikėjus galima rasti ir lietuvių literatūroje paaugliams: jau minėti Elvinas (*Šiltnamis*), Sebastianas (*Sono Electrum*), Akvilinos Cicėnaitės romane *Kad mane pamatytum* vaizduojama penkiolikmetė Gilė („Alma littera“, 2020), Agnesos Kenešytės-Gricės sukurtas savosios tapatybės ieškančios dešimtokės Jogailės (*Purslai*, „Gelmės“, 2024) paveikslas.

Lūkesčio laike esančio paauglio veikėjo maištas tampa būdu pajusti, ką reiškia būti *dabar* ir įprasminti paauglystės patirtis. Maištavimas irgi yra performanso dalis. Literatūroje paaugliams jis turi savų taisyklių, galima kalbėti apie kontroliuojamą maištą, kai veikėjas sugrąžinamas į normatyvų gyvenimą (Elvinas, Sebastianas, Gilė), ir baudžiamą, deviacinį maištą, kai autorius veikėjui neleidžia užaugti (mirties motyvas).

Kaip aptarta straipsnio įvade, literatūroje vaikams ir paaugliams pagrindiniam veikėjui suteikiama laikina galimybė tapti nepriklausomam, galingam, patirti nuotykių ir (arba), ką reiškia būti atsakingu suaugusiuoju (Nikolajeva)²⁹. Viena vertus, toks pokytis rodo, kad suaugusiųjų galia yra sąlyginė ir gali būti keičiama. Kita vertus, dažniausiai literatūros kūriniuose nepilnamečių laisvė užbaigiama nesėkme ir suaugusiųjų sugrąžinimu (Varianus romane *Šiltnamis* aprašytas Elvino atvejis), kas suponuoja mintį, kad vaikai ar paaugliai *gali* elgtis kaip nori, tačiau be patirties, žinių, papildomų įgalinančių priemonių (tokių kaip darbas ir pinigai) jų pastangos neatneš trokštamų rezultatų. Taip numanomas skaitytojas paauglys yra orientuojamas eiti normatyviniu keliu, leidžiančiu tinkamai, atliepiančiam jo amžiui keliamus elgesio reikalavimus, išgyventi paauglystės laiką, ir, remiantis literatūroje paaugliams teikiamais pavyzdžiais, įžengti į suaugusiojo laiką.

Roberta Seelinger Trites knygoje *Sutrikdant visą: galia ir represija paauglių literatūroje (Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature, 2017)* teigia, kad nors atrodo, jog literatūra paaugliams yra apie augimą, tačiau iš tikrųjų ji yra apie galios kontekste vykstantį augimą – kas jį turi, kas jos neturi ir su kuo reikia derėtis, kad paauglys veikėjas įgytų galios. Tyrinėdama santykius tarp pagrindinio veikėjo paauglio ir skirtingų kultūros institucijų, stengdamasi suvokti, kokią įtaką augimo procese turi lytiškumas ir mirtis, kaip

jie susiję su galios santykiais, Trites literatūrą paaugliams interpretuoja kaip skirtingų galių raiškos erdvę. Paaugliai turi išmokti derėtis su daugybe juos formuojančių institucijų: mokykla, valdžia, religija, tapatybių politika, šeima ir t. t. Jie turi išmokti atrasti balansą tarp savo galios, tėvų galios ir kitų jų gyvenime esančių autoritetų galios. Paaugliai privalo suprasti, kokią galios dalį jie valdo priklausomai ir nepriklausomai nuo tokių biologinių imperatyvų kaip lytiškumas ir mirtis. Šias idėjas Trites grindžia Foucault mintimi, kad *galia yra visur, ne todėl, kad ji viską apima, bet todėl, kad ji ateina iš visur*. Ir tai nulemia kitą galios principą (Foucault) – *ji vienu metu yra ir įgalinanti, ir represinė*³⁰.

Viršelio dail. Agnesa Kenešytė-Gricė

Dviejų galių (paauglio ir suaugusiojo) susikirtimo pavyzdys – Kenešytės-Gricės apysaka *Purslai*. Joje vaizduojama dešimtokė Jogailė – perspektyvi plaukikė, kurios gyvenimas yra struktūruojamas mokykla–treniruotės–varžybos–namai principu. Paauglė neturi jokių galimybių patirti, ką reiškia *būti* paaugle. Tai ir yra svarbiausia konflikto priežastis: Jogailė pradeda ieškoti bendraamžių draugijos, įsimyli, dalyvauja vakarėliuose, praleidžia treniruotes, o despotas tėvas savo galią ir požiūrį bando įtvirtinti fiziniomis priemonėmis, netgi smurtu: „– Noriu gyventi kaip šešiolikmetė. / – Aišku, – sukryžiuo ant krūtinės rankas tėvas. – Pamiršk tai, kol gyveni po mano stogu (...) Nebuvau naivi. Nesitikėjau kitokios tėvo reakcijos. Vis dėlto antausį žiebė pirmą kartą. Pasitrynčiau vis dar perštinčią vietą ir pažvelgiau į veidrodį (...) Buvau savo tėvo valios įkaitė.“³¹ Lesko pastebi, kad kai literatūroje paaugliams kuriamas konfliktas tarp paauglių ir suaugusiųjų, paaugliai dažniausiai apibūdinami kaip maištingi, t. y. konflikto

šaltiniu laikomi jie patys – jų hormonai, emocijos ir menkas gebėjimas objektyviai vertinti situaciją arba matyti toliau dabarties akimirkos. Tokiu būdu viskas supaprastinama iki stereotipo „paaugliai lygu maištas“. Visų šių aplinkybių padarinys – besiformuojanti prieš-prieša tarp suaugusiųjų ir jaunimo, priartėjanti prie nuolatinės kolonizatoriaus ir kolonizuojamojo opozicijos³².

Panašiai kaip Varaniaus romane, paauglė patenka į laukimo, lūkesčio laiką, kai dabartyje neturi pakankamai galios pakeisti situacijos: vienintelė išeitis – tikėtis, kad po simboliško tapimo suaugusiąja daug kas pasikeis. Tačiau Jogailė negali susitaikyti su faktu, kad kol kas tėvo galia yra didesnė nei jos (kitais sakant, atsisako derėtis su viena iš ją formuojančių institucijų), įtampa toliau auga, o konfliktas baigiasi veikėjos mirtimi. Pasakojime ji aprašoma kaip nelaimingas atsitikimas šokant į baseiną, tačiau skaitytojui sukeliama dvejonė – o gal Jogailė nusižudė? Tiek Trites, tiek Nikolajeva savo tyrimuose aptaria šį įrankį – *pašalinti* maištaujantį paauglį – kaip priemonę parodyti, kad bet koks maištas turi ribas ir kad paauglys, nepaisant visko, privalo tapti *norminiu* suaugusiuoju. Kitas svarbus aspektas – Jogailė negalėjo atlikti paauglės vaidmens, jai nebuvo suteikta laisvė maištauti, o tai tapo priežastimi, kodėl jai nepavyko išbūti laukimo laike. Taigi galima kalbėti apie tai, kad paauglio galimybės įžengti į suaugusiojo laiką neatlikus paauglio vaidmens yra ribotos, o kartais jų tiesiog nėra.

Literatūroje paaugliams maištas dažniausiai veikia kaip laikina, suaugusiųjų kontroliuojama privilegija. Lesko aprašytame lūkesčio laike jis kompensuoja galių trūkumą, tačiau, kaip teigia Trites, galutinis tikslas yra ne sugriauti tvarką, o išmokyti derėtis su institucijomis ir atrasti savo vietą galių lauke. Kaip parodė apysakos *Purslai* pavyzdys, paauglio maištas taip pat turi ribas ir taisykles. Ir, kas svarbu, veikėjas ne tik turi paklusti suaugusiųjų galiai, bet ir per anksti neperžengti paauglystės laiko ribų.

Išvados

Lietuvių paaugliams skirtose literatūroje paauglystė gali būti reprezentuojama kaip suaugusiųjų modeliuojami tinkamo arba netinkamo elgesio scenarijai. Paauglystė gali būti interpretuojama ir kaip amžiaus apibrėžtas, socialiai atliekamas ir performatyvus vaidmuo, nuolat (per)kuriamas per kartojamas praktikas, kurio sėkmę apibrėžia tai, ar veikėjas paauglys pasirenka socialiai deramą, normatyvinį elgesį (paauglystėje maištas taip pat vertinamas kaip deramas elgesys), ar nukrypsta

nuo jo. Tokiu būdu literatūra paaugliams tampa priemone, kuria naudojantis numanomam skaitytojui paaugliui perteikiama, kas yra deramas paauglio elgesys, kas – nukrypimas nuo normos.

Straipsnyje buvo analizuojami trys atvejai, kai pasakojime kuriami netinkamo elgesio scenarijai, kurių pabaiga varijuoja nuo grįžimo atgal į paauglystės laiką iki mirties:

1. Kai paauglystė suvokiama kaip amžiaus apibrėžtas vaidmuo, kurio atlikimas užtikrina tapimo suaugusiuoju ir suaugusiojo vaidmens atlikimo sėkmę. Kaip parodė Kapeckaitės romano *Sono Electrum* analizė, jeigu veikėjas-paauglys atsisako elgtis pagal visuomenėje nustatytas taisykles, jis užima tarpinę poziciją (nei paauglys, nei suaugęs žmogus) ir netenka galimybių sukurti sėkmingą suaugusiojo tapatybę. Išeitis – atsisakant įgytos galios ir padėties visuomenėje sugrįžti į paauglio tapatybę ir pakartoti tapimo suaugusiuoju ritualus.

2. Kai paauglystė reprezentuojama kaip į ateitį orientuotas etapas, *lūkesčio laikas*, kuriame dabarties patirtys nuvertinamos iki tol, kol ateis laikas (t. y. bus pasiekta branda). Norėdamas išeiti iš šio etapo, veikėjas paauglys turi išgyventi visuomenės priskirtus brendimo veiksmus ir sulaukti instituciškai pripažįstamo amžiaus (dažniausiai – 18 metų). Varaniaus romane *Šiltnamis* vaizduojamas *lūkesčio laike* esantis paauglys. Jis nori kurti nuo tėvo lūkesčių atsietą tapatybę, tačiau yra įkalintas tiek amžiaus apribotos galios, tiek atsakomybės jausmo. Pasakojime Elvinas baudžiamas net ir už paaugliškas patirtis, o bandymas nusižudyti tik sustiprina suaugusiųjų galią. Galiausiai tėvo mirtis sugrąžina galių pusiausvyrą: Elvinas įtvirtinamas paauglio laike, o išvykimas iš vienkiamio pradeda antrąjį *lūkesčio laiko* etapą. Panašiai kaip Kapeckaitės romane, vėl kartojama taisyklė, kad paauglystė yra laiko tarpas, kada veikėjas turi atlikti tam tikrus veiksmus, užtikrinančius sėkmingą jo perėjimą. Kitu atveju, net ir sulaukęs tinkamo amžiaus, jis negalės perimti suaugusiojo tapatybės.

3. Kai paauglystė vaizduojama kaip suaugusiųjų leidžiamas, todėl saugus maišto laikas. Kenešytės-Gricės apysakoje *Purslai* kuriamas scenarijus, kuriame veikėja neturi galimybės *patirti* paauglystės laikotarpio. Veikėja bando atrasti, kokios su paauglystės vaidmeniu siejamos praktikos galėtų būti leidžiamos, tačiau, kai paaiškėja, kad joks maištas nėra saugus, pasirenkama mirtis. Pasakojime įtvirtinama, kad maištas turi taisykles ir ribas, o paauglių laisvė gali būti ribojama norint pabrėžti, jog tai yra į ateitį orientuotas etapas.

Modeliuojant tokio elgesio scenarijus, išryškinant nuokrypį nuo normos ir veikėjo bausmę, numanomas skaitytojas paauglys yra orientuojamas eiti normatyviniu keliu, leidžiančiu tinkamai, atliepiant jo amžiui keliamus elgesio reikalavimus, išgyventi paauglystės laiką, ir, remdamasis literatūroje paaugliams pateikiamais pavyzdžiais, įžengti į suaugusiojo laiką. Tačiau, jei peržengiamos ribos, veikėjo laukia bausmė, kuri arba sukurs galimybę pasitaisyti, pakartoti paauglystę, arba užbaigs tapimo suaugusiuoju procesą (mirties kaip bausmės motyvas). Taigi teigiama, kad vaikai ar paaugliai gali maištauti, nepaisyti taisyklių ir normų, tačiau be patirties, žinių, papildomų įgalinančių priemonių (tokių kaip darbas ir pinigai) jų pastangos neatneš trokštamų rezultatų.

Ribotumai ir tolesni tyrimai: reikėtų atkreipti dėmesį, kad straipsnyje nėra aptarti visi būdai, kaip paaugliams skirtose literatūroje reprezentuojama paauglystė. Kituose tyrimuose būtų naudinga atkreipti dėmesį į tokius aspektus kaip bendraamžių įtaka paauglio brendimo procesui, ištiriant, kas daro įtaką paaugliui – bendraamžiai ar suaugusieji, koks yra reguliuojančių institucijų vaidmuo (ypač mokyklos), kas nutinka, kai tų institucijų nebelyka (dar vienas laikinos laisvės raiškos būdas). Svarbu aptarti, kokį vaidmenį atlieka lytis paauglystės reprezentacijoje, sistemiškai palyginti, kaip lytis ir lytiškumo normos modifikuoja leistino maišto ribas.

¹ Karen Coats, *The Bloomsbury Introduction to Children's and Young Adult Literature*, London, New York: Bloomsbury Academic, 2018, p. 323.

² Straipsnyje norminis tapimo suaugusiuoju kelias ar procesas interpretuojamas kaip veiksmai, kuriuos turi atlikti paauglys, kad taptų suaugusiuoju: pavyzdžiui, pabaigti mokyklą, įstoti į universitetą, susirasti darbą, sukurti šeimą ir pan. Formaliai sutariama, kad paauglystė baigiasi pasiekus 18–19 metų ribą. Apie tai plačiau – toliau tekste.

³ Tai yra viena iš galimų literatūros vaikams tyrimo priegų, turinti savo ribas, tačiau daugeliu atvejų humanitarinių ir socialinių mokslų tyrėjai teigia, kad vaikų suvokimą, vertybes, įsitikinimus, nuostatas ir lūkesčius konstruoja aplinkos, kuriose jie auga (Coats, p. 22). Paskutiniiais XX a. dešimtmečiais (bent jau socialiniuose ir humanitariniuose moksluose) mąstymo apie vaiko raidą švytuoklė nusiviro nuo biologijos link socialinio konstravimo idėjos, ypač tyrinėjant lyties klausimus. Pavyzdžiui, socialinio konstruktivizmo atstovai teigia, kad mergaitės ir berniukai elgiasi būtent taip ne dėl hormonų, smegenų funkcijų ar kūnų skirtumų, o todėl, kad vaizdiniai, kuriuos jiems pateikia knygose ir žiniasklaidoje, moko juos, kaip elgtis, ir moko kitus, kaip su jais elgtis. Pakeitus tuos vaizdinius būtų galima (teoriškai) perbraižyti socialinę tvarką. Tokį patį principą galima taikyti ir kitiems kultūriniais žymenims (pavyzdžiui, klasės, rasės) (Coats, p. 51;

iš: Karen Coats, op. cit., p. 22, 51). Taigi, remiantis šiuo požiūriu, literatūroje paaugliams reprezentuojama paauglystė gali būti interpretuojama kaip įrankis, kuriuo remiantis konstruojama laikotarpio samprata, o skaitytojais-paaugliai mokomi, koks turėtų būti paauglys (pateikiant tinkamus ar netinkamus elgesio modelius).

⁴ Nancy Lesko, *Act Your Age! A Cultural Construction of Adolescence*, New York: Routledge, 2012, p. 5–7.

⁵ Ibid., p. 2–11.

⁶ Maria Nikolajeva, *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*, New York: Routledge, 2010, p. 8–10.

⁷ Karen Coats, „Young Adult Literature: Growing Up, In Theory“, *Handbook of Research on Children's and Young Adult Literature*, sud. Shelby A. Wolf, Karen Coats, Patricia Enciso, Christine A. Jenkins, New York: Routledge, 2011, p. 325.

⁸ Roberta Seelinger Trites, „The Harry Potter Novels as a Test Case for Adolescent Literature“, *Style*, 2001, Nr. 3, p. 481, interneto prieiga: <https://www.jstor.org/stable/10.5325/style.35.3.472> (žiūrėta 2025-10-12).

⁹ Mary Hilton, Maria Nikolajeva, „Introduction: Time of Turmoil“, in Mary Hilton, Maria Nikolajeva (sud.), *Contemporary Adolescent Literature and Culture: The Emergent Adult*, Farnham: Ashgate, 2012, p. 8.

¹⁰ Aldona Vaičiulienė, „Paauglio psichologija“, interneto prieiga: <https://www.vle.lt/straipsnis/paauglio-psichologija/> (žiūrėta 2025-10-19).

¹¹ Konstruodama amžiaus kaip tai, ką pasiekiamas (*age-as-accomplished*), sampratą, Laz remiasi sociologinėmis simbolinio interakcionizmo (Blumer, 1969), etnometodologijos (Garfinkel, 1967; Heritage, 1984; West ir Zimmerman, 1987), socialinės fenomenologijos (Schutz, 1970) ir socialinio konstruktivizmo (Lorber, 1994; Gubrium ir kt., 1994) teorijomis. Iš: Cheryl Laz, „Act Your Age“, *Sociological Forum*, 1998, Nr. 1, p. 87.

¹² Cheryl Laz, op. cit., p. 85–86.

¹³ Justina Kapeckaitė, *Sono Electrum*, Vilnius: Alma littera, 2025, p. 78.

¹⁴ Ibid., p. 164.

¹⁵ Ibid., p. 224.

¹⁶ Butler teigia, kad lytis (*gender*) nėra esminė, nekintanti savybė: „Mintimi, kad socialinė lytis yra performatyvi, buvo siekta parodyti, jog tai, kas laikoma vidine jos (socialinės lyties) esme, yra gaminama per nuoseklią aktų, kurie atliekami stilizuojant kūną socialinės lyties aspektu, seriją“; iš: Judith Butler, *Vargas dėl lyties: feminizmas ir tapatybės apvertimas*, [iš anglų kalbos vertė Rima Bertašavičiūtė], Vilnius: Kitos knygos, 2017, p. 18. Mokslininkės požiūris dera su Nikolajevos *aetonormatyvumo* samprata: suaugusiųjų normos struktūroja vaikų ir paauglių literatūrą, o *performatyvumas* padeda parodyti, kaip tos normos atliekamos ir įtvirtinamos modeliuojant tam tikrus paauglystės scenarijus.

¹⁷ Nicole Brugger-Dethmers, „Cross-Dressing and Performativity“, *Contemporary Adolescent Literature and Culture: The Emergent Adult*, sud. Mary Hilton, Maria Nikolajeva, Farnham: Ashgate, 2012, p. 77–78.

¹⁸ Citatos vertimas iš Judith Butler, *Vargas dėl lyties: feminizmas ir tapatybės apvertimas*, [iš anglų kalbos vertė Rima Bertašavičiūtė], Vilnius: Kitos knygos, 2017, p. 18.

¹⁹ Maištas taip pat galėtų būti priskiriamas tokiam veiksmui. Apie jį plačiau – toliau tekste.

²⁰ Pavyzdžiui, *Sono Electrum* romane parodoma situacija, kurioje maištas prieš nustatytas normas baigiasi nesėkme. Drauge pagrindiniam veikėjui suteikiama proga išbandyti suaugusiojo vaidmenį ir su juo siejamas atsakomybės bei pavojus. Pabaigoje skaitytojui-paaugliui parodoma, kad net suklydus galima pasitaisyti, sugrįžti į vaiko ar paauglio poziciją ir priimti suaugusiųjų globą. Tai turėtų tapti pamoka, jog ir gyvenime veikia panašūs principai.

²¹ Nancy Lesko, op. cit., p. 105.

²² Ibid., p. 106.

²³ Vytautas Varanius, *Šiltnamis*, Vilnius: Alma littera, 2019, p. 87.

²⁴ Nancy Lesko, op. cit., p. 112.

²⁵ Vytautas Varanius, op. cit., p. 207.

²⁶ Aldona Vaičiulienė, op. cit.

²⁷ Mary Hilton, Maria Nikolajeva, op. cit., p. 2.

²⁸ Ibid., p. 7.

²⁹ Kaip atkreipia dėmesį Nikolajeva, vienas iš literatūros vaikams ir paaugliams motyvų yra laiko tarpas, kada apverčiamos normos. Tada atspirties tašku tampa vaiko ar paauglio turima galia, o suaugusieji perkeliama į antrą planą. Iš: Maria Nikolajeva, op. cit., p. 9. Pavyzdžiui, Kristinos Gudonytės romane *Blogos mergaitės diena* („Laisvos valandos“, 2009) pagrindinė veikėja penkiolikmetė Kotryna patenka į tokį laiką, kai pabėga iš namų. Apsigyvenusi draugės namuose, paauglė įvykdo nusikaltimą, susiranda darbą ir išvengia bet kokių su nuo normos nukrypstančiu elgesiu (alkoholio vartojimas, rūkyimas) susijusių pasekmių. Pasakojimo pabaigoje atkuriamas tvarka: paauglė supranta, kad tokia laisvė dažnai ateina su vienatvės jausmu ir kad gyvenime itin svarbu kurti santykius, todėl sugrįžta pas mamą.

³⁰ Roberta Seelinger Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, Iowa City: University of Iowa Press, 2000, p. x: Preface.

³¹ Agnesa Kenešytė-Gricė, *Purslai*, Vilnius: Gelmės, 2024, p. 56.

³² Nancy Lesko, op. cit., p. 110.

ALEKSANDRA STRELCOVA

Representation of Adolescence in Lithuanian Young Adult Literature for Older Teenagers

SUMMARY

Keywords: *young adult literature, adolescence, representation, norm, deviation.*

Young adult literature is typically defined by its target audience – adolescents – and its purpose is to respond to that audience's needs. At the same time, it functions as a set of normative practices that the implied adolescent reader is

expected to adopt. On closer examination of how adolescence is represented in literature, a gap almost always emerges between what adolescence is and how adult authors see it. The problem arises when this gap is used to impose scripts of “proper” adolescent behaviour, emphasizing punishment if the adolescent protagonist fails to follow rules set by adults.

This article examines how adolescence is represented in contemporary Lithuanian literature for older teenagers. The analysis proceeds through three theoretical lenses: adolescence as an age-dependent performance (Cheryl Laz, Judith Butler, Nicole Brugger-Dethmers); adolescence as a future-oriented stage (Nancy Lesko); and adult-regulated rebellion (Roberta Seelinger Trites, Maria Nikolajeva). The article adopts a social constructivist approach: adolescence is seen as a historically and culturally constructed transitional, liminal phase in which age functions both as a marker of group assignment (to “adolescents”) (Lesko) and as an instrument of regulation (Trites, Nikolajeva).

Young adult literature becomes an instrument by which adolescents can try on different roles and experience situations associated with both coming of age and adolescence – including those that, in real life, would be regarded as improper (use of alcohol or narcotics, unsafe sexual practices, or other liminal experiences). From an adult perspective, the representation of normative adolescence inscribed in these narratives is meant to be adopted and performed, while deviation is to be read as a lesson and a warning. At the same time, adolescence is represented as a time oriented toward the future, in which present experiences are devalued. A third important aspect is that the rebellion depicted in YA is justified by age, by a temporary shift in power balance, and by the protagonist's need to learn and grow through experience.

The representation of adolescence as a time-bounded stage in YA functions as adult-modelled scenarios of proper and improper behaviour. This further illustrates the article's argument: adolescence is presented as a performance whose success is determined by adherence to social norms – norms modelled and policed by adult perspectives, even when rebellion itself is found acceptable.

The article analyses the following works: Agnė Kenešytė-Gricė, *Purslai* (Vilnius: Gelmės, 2024); Justina Kapeckaitė, *Sono Electrum* (Vilnius: Alma littera, 2025); Vytautas Varanius, *Šiltnamis* (Vilnius: Alma littera, 2019).

Apie autorę: ALEKSANDRA STRELCOVA – Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto doktorantė; aleksandra.strelcova@gmail.com

Gauta 2025-10-01

Priimta 2025-11-12

Iliustracija svarbi teksto vaizdingumui atskleisti

Profesorė Džiuljeta Maskuliūnienė kalbina dailininką, įžymų knygų grafikos meistrą Bronių Leonavičių

Apniukusių lapkričio dieną kalbamės jaukiuose dailininko namuose Vilniuje. Aplink paveiksli, knygos, ant stalelio pasklidusios senos nuotraukos...

– Pradėkime pokalbį nuo pačių šaknų. Kas Jūsų tėvai, kokioje šeimoje gimėte ir augote?

– Mano tėvelis turėjo šešis brolius ir visi jie buvo įvairių specialybių amatininkai. Tėvelis Liudvikas – statybininkas, remontuodavo bažnyčias, antkapius darydavo, namus statydavo, buvo pasidaręs formas-blokelius, turėjo porą *gizelių*. Buvo pripažintas geru meistru. Statydavo viską, ką reikia. Dėdės Aleksandras ir Vincas buvo

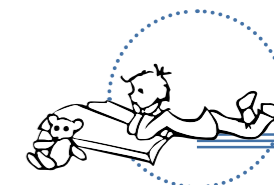
kalviai, Pranas ir Leonas – raštininkai. Turėjau seserį Daną, broliukas Vytautas mirė dar mažas. O mama Ona buvo namų šeimininkė, mėgo skaityti. Abu tėvai buvo iš to paties krašto, iš Vištyčio.

– O kokio Jūsų sukurta šeima?

– Mano žmona – Vida Klara Barmutė (1938–2016) studijavo poligrafiją, buvo dailininkė grafikos dizainerė, projektuodavo bukletus, viršelius, dirbo Informacijos instituto Leidybos skyriuje, „Taros“ biure. Užaugino me du sūnus – Šarūną ir Gediminą. Abu dailininkai grafikai.

Bronius Leonavičius prie darbo stalo, 2025 m. Džiuljetos Maskuliūnienės nuotr.

Vištyčio vaikų darželyje, 1937 m. Bronius Leonavičius antroje eilėje kairėje su baltais marškinėliais, už jo stovi mama Ona su balta berete

– **Vištytis yra ir Jūsų kūrybos motyvas. Nusikelti į Jūsų vaikystę. Ką prisimenate, kas labiausiai įstrigę?**

– Pagrindinis įspūdis – ežeras. Jis didelis, trečias Lietuvoje, 7 km pločio, 11 km ilgio ir – kampe. Yra toks posakis: „Kai gaidys užgieda, tai trys valstybės girdi – Prūsija, Lietuva, Lenkija.“ Netoli Kalvaičiai, Sudeikiai. Perėjus tiltą per upelį, ištekantį iš Vištyčio ežero, – jau Nadruvos kraštas (Prūsija).

– **Žaisdavote kieme su vaikais?**

– Taip, žaisdavom. Ir mušdavomės su vokiečiais. Sykį sugriovė jie mūsų tvirtovę, tai paskelbėme Žalgirio mūšį.

– **O ką skaitydavote vaikystėje? Ką labiausiai įsiminėte?**

– Labiausiai man įstrigusi knyga, kurią su mama skaitydavom, – *Sindbado kelionės*. Net verkdavau klausydamasis. Liko tie visi įvykiai galvoj. Ji buvo iliustruota štrichinėmis iliustracijomis. Dabar aš turiu kitą leidimą su lenkiškomis iliustracijomis, šios daug geresnės. Specialiai tą knygą nusipirkau.

– **O kas labiau patraukė – tekstas ar iliustracijos?**

– Viskas svarbu. Bet svarbiausia, kad buvo perteikti

kelionės įspūdžiai, juk aš tų kraštų nepažinojau... Lengva buvo viską įsivaizduoti – ežeras čia pat. Sykį, kai jau mokykloj mokiausi, pakilo audra. Laivai, kurie buvo tuo metu ežere, vos spėjo pabėgti. Vanduo tiesiog skrido virš ežero. Pirmą sykį toks įspūdis!

Na, ir kiti vaikystės įspūdžiai. Tėvelis grojo orkestre. Buvo tokia ugniagesių salė. Tai man teko pasėdėti kartu su muzikantais. O dar vienas įspūdis, kai jau buvo karas. Prisimenu pirmas karo dienas. Išgirdau, kaip mama su kaimyne kieme kalba, kad jau rusai ateina. O tėvelis

Vištyčio orkestras, apie 1924–1926 m. Su būgnu – Broniaus Leonavičiaus tėtis Liudvikas

remontavo mokyklą, buvo pasilipęs ant pastolių, dažė. Aš jam nunešiau lauknešėlyje pietus. Šaukiu: „Tėveli, rusai ateina!“ Nepastebėjau žėgelių ir atsimušiau į juos kakta, nukritau. Tai buvo mano pirmasis susitikimas su socrealizmu (*juokiamės*).

– **O namie biblioteką turėjote? Ir ką skaitėte, kai jau buvote paauglys?**

– Namie knygų buvo, bet daugiausia susinešdavom jų iš miestelio bibliotekos. O skaitydavau daugiau mokykloje einamus tekstus. Skaitėm klasėje Kristijoną Donelaičių. Sunkiai skaitėm, ritmas, eilėdara sudėtinga. Mokė lietuvių kalbos mokytoja Genovaitė Klubokaitė. Keista, Tolminkiemis nuo Vištyčio už penkiolikos kilometrų, bet mes ten nesilankėm. Juk ten buvo pasienis... Dabar jie (Rusijos Federacija – Dž. M.) vis nori pakeisti muziejaus pavadinimą – vadinti ne Donelaičio, o Literatūros muziejumi.

– **Turėkim vilties, kad nepakeis. Dabar toks klausimas: kaip Jūs pasukote į dailės studijas, iš kur ta meilė šiai sričiai?**

– Meile turbūt nepavadinsi, bet įspūdžiai iš gyvenimo prie to ežero lydi mane, kur beeičiau. Yra keturi mano kūrybos atramos taškai: gamta, mitologija, isto-

Liudvikas ir Ona Leonavičiai. Apie 1975 m.

rija ir kaligrafija. Mokykloje mes darėme spektakliams dekoracijas. Plius tėvelių darbas. Dar vieną tokį įspūdį prisiminiau: pabundu vieną rytą, man buvo gal penkeri, o kambary ant grindų pilna tėvo pripjaustyty visokių formų pagal trafaretą, nes jis ir dekoruodavo, tai darydavo trafaretus. Aš su tomis formomis žaidžiau. Pas vieną tėvo brolių kalvį dumples pūsdavau. Žodžiu, įvairūs įspūdžiai. Dar vienas: visa eilė prie ežero gluosnių, dideli, nukarę, yra dar kažkur fotografija, vaikai po juos laipioja. Vėliau kūriau Juozo Baltušio *Parduotų vasarų* apipavidalinimą, panaudojau tik vieną piešinį – įkišau į gluosnio drevę piemenėlį. Baltušiu labai patiko.

– **Žaislų vaikystėje turėjote?**

– Mes daugiau patys žaislus darydavome. Iš skardos. Būdavo, skardos nuo bačkų rasdavom, išsilankstydavom arklus ir su jais ardavom, akėdavom. Lakstydavom su ratu: paimi dviračio ratlankį, sulenki tokį keturkampį iš stangrios vielos ir važinėji. Pameškerioti irgi mėgdavau.

– **Minėjote, kad ir karą prisimenate?**

– Prisimenu pirmą dieną. Rytą sekmadienį įšlepsį į kambarį tėvelis. Sako, vaikai, kelkitės greitai, karas prasidėjo. Aš pakilau, o jis užlipo ant aukšto, į kaminą, nusikabino kumpį, ir jau išeiname iš namų, užrakiname duris. Išėina ir kaimynė, mūsų durys visiškai šalia, su duonos kepalu. Tai tėvelis ir sako: „Gerai, einam kartu, turėsime maisto.“ Maždaug už kilometro nuo mūsų namų buvo toks senas, apleistas akmeninis rūsys, gana gilus, bet be stogo – bėgome ten pasislėpti kaip į apkasą, sulipome ir laukėme, kas čia bus. Vienas kitas šūvis gal girdėjosi, bet tėvelis pasiruošė: išsipjovė lazdyno šaką, tokią ilgesnę, ir užrišo nosinę baltą. Jis vokiškai laisvai kalbėjo, aš irgi kalbėjau vokiškai ir dabar dar *šlebizavuju*. Bet kai nekalbi dažnai, tai žodžių pritrūksta. Už gero pusvalandžio jau var var var išgirdome vokiškai kalbant. Tėvelis iškėlė tą lazdą, ir vokiečiai priėjo. Sako, grįžkit namo, jau jums karas baigėsi. Tai toks tas pirmas įspūdis. O paskui dviračiais, motociklais kariuomenė pro mūsų langus žygiuodavo. Tėvelis išėjo į gatvę ir kažkaip susitiko du jaunus karininkus. Sako, gal galime pailsėti, prigulti pas jus kažkur *biškį*. Tai juos pavalgydino, ir buvo atskiras kambarys, salonu vadinamas, o siena buvo plona, lentinė. Tai nugirdo, kaip vienas iš jų pasakė, kad mes šito karo nelaimėsime. Tai tokie tie pirmieji įspūdžiai, o paskui – lavonai... Dar prisimenu šventas mišias, karo metu laikytas Paširvinčio miške, ten gyveno tėvelio pusbrolis. Jos paliko įspūdį.

Broniaus Leonavičiaus iliustracija Anzelmo Matučio eil. „Šilų berniukas“. Knyga *Šilų berniukas*, Vilnius: „Vaga“, 1967 m.

– **Pasukime pokalbį smagesne linkme, pakalbėkime apie Jūsų kūrybą vaikams. Nuo ko viskas prasidėjo?**

– Pirmasis darbas vaikams – iliustruotos lietuvių liaudies pasakos *Lapės rogutės*, po to Anzelmo Matučio *Šilų berniukas*, lietuvių liaudies pasaka *Aukso obelėlė*, o tada jau Kazio Jakubėno *Abėcėlė*.

– *Šilų berniukas buvo viena pačių gražiausių mano vaikystės knygelių. Vienąkart ją pamačiau antikvariate, kaip čiupau! Man, vaikui, buvo labai graži netikėta spalvinė gama – žalia mėlyna, stilizuotos vaikų figūros.*

– Mums dėstė Liudas Truikys. Jis vesdavosi mus į M. K. Čiurlionio muziejų. Tautodailės skyriuje mes darėme daug kraitinių skrynių kopijų (aš ir dabar jas turiu), tad mano pagrindinis tuo metu atramos taškas buvo skrynių tapyba. Ieškojau savos stilistikos, technikos, pradėjau ir skutinėti. Pasiūlė man iliustruoti *Abėcėlę*. Skaitau skaitau, vienas eilėraštis apie pionierius, o pionierių piešti aš nenoriu. Sugalvojau knygos struktūrą su atvartais: du puslapiai mėlyno kolorito, toliau – raudono kolorito, žalio, gelsvo. Žodžiu, tuos pionierius padariau žalius ir be raudonų kaklaraiščių, nes juk eilėraštis buvo apie tai, kaip pionieriai pasodino pušį žalią. Ir nedariau politikos (*juokiamės*).

– **Kaip jau minėjote, mitologija yra viena iš Jūsų kūrybos atramų. Labai pasidžiaugiau, kad Jūsų 90-ąjį jubiliejų ir poeto Martyno Vainilaičio 90-ąsias gimimo metines prasmingai paminėjo leidykla „Žara“, pakartotinai išleisdama nuostabią knygą *Bruknelė*. Pirmasis jos leidimas pasirodė 1991 m. „Vyturio“ leidykloje.**

Broniaus Leonavičiaus knygos *Bruknelė* iliustracija, vaizduojanti Rasošventę. Leidykla „Vyturis“, 1991 m. Antrasis leidimas – leidykla „Žara“, 2023 m.

Papasakokite, kaip kūrėte *Bruknelės* iliustracijas. Kaip ten viskas buvo?

– Martynas Vainilaitis pats paprašė iliustruoti jo knygą. Pradėjau tą rankraštį skaityti, o ten velniava, bruknelės, dzingučiai. Pasakyti yra viena, o pavaizduoti, kaip jie atrodo, tai reikia pamatyti. Pamatyti jų nepamatsite, reikia sugalvoti, tada prasideda studijos – ieškai. O tuo metu buvo svarbi mitologijos pakraipa: buvo išėjusi Algirdo Steponavičiaus *Varlė karalienė*, Birutės Žilytės darbai, paskui klasikinė knyga Petro Cvirkos *Nemuno šalies pasakos*, šedevras knyginis, tad tos paieškos – įvairios. Buvo Norberto Vėliaus straipsnių apie mitologiją, kur aprašyta, kaip atrodo, pavyzdžiui, aitvaras. Yra japoniškas, kiniškas drakonas, bet tai ne aitvaras, jų tik panašios funkcijos. Mūsų aitvarai gali nešti pieną, pinigus, jie spalvingi. Viename tekste radau tokį parašymą, kad aitvaras panašus į šienkartę, jau čia iš valstiečių atėję, – ta kartis su katės galva ir su šiaudų kūliais sparnai. Bet man netiko tie šiaudų kūliai, tai aš padariau kitaip, tik palikau šienkartę ir katės galvą (*virtome *Bruknelės* iliustracijas, ieškome aitvaro vaizdo*).

– **Va čia jis, akys tik šviečia, galva, ūsai tikrai kaip katės.**

– Šienkartė paprastai būna pilko medžio. Kai kažką pieši, ypač peizažą, tai matymas yra dokumentinis, nekopijuoji gamtos, darai paveikslą. Taigi matymas yra dokumentinis, o vaizdavimas – interpretacinis. Pieši taip, kad būtų atpažįstami pagrindiniai dalykai. Klasikiniai dalykai yra originalumas, meistriškas, jausmingumas ir tautiškumas. Kas ta *Bruknelė*? Na, va tokia mergelė, tarp tokių uogų.

– **Jūsų darbų koloritas yra prigesintas, tamsus. O kai kurie šiuolaikiniai tėvai galvoja, kad vaikams turi būti ryškiomis spalvomis vaizduojama, raudonai, geltonai.**

– Vaikams turi būti visai. Ryšku gerai, bet *Bruknelės* iliustracijų tamsumas priklauso nuo mitologijos. Kodėl tamsu? Juoda spalva – tai paslapties spalva, ne vien tik mirties. Iš tamsos gali išnirti bet kas. Yra scena, kur nelabieji kortuoja. Čia, matote, jau Truikio *biškį* užkrėsta. Man teko dirbti su Verdžio operos „Don Karlas“ Truikio pastatymu. Jis mums dėstė tapybą ir kompoziciją, bet dar ir teatre praktiškai padirbėjome. Aš paskui pusantrų metų dirbau Kauno dramos teatre dekoracijų dirbtuvių vedėju.

– **O čia va toks įspūdingas panoraminis Rasošventės vaizdas?**

– Taip, šoka, maudosi, vainikėlius plukdo. Gamtokaitos šventė.

– **Kiek tuose piešiniuose yra Jūsų vaizduotės, o kiek mitologijos, tautosakos išmanymo, kaip dera tie dalykai?**

– Aš stengiausi remtis mitologija. Ši knyga buvo pri pažinta kaip metų gražiausia knyga ir kaip labiausiai atitinkanti teksto ir vaizdo mitologinį santykį – taigi aš stengiausi, kiek įmanoma, pavaizduoti tiksliau. Bet, pavyzdžiui, Dzingutį nupiešiau su šiaudų kepure, kokias vaikystėje iš rugių ir patys darydavome. Dalia Mataitienė labai išvystė tai klijimo teatre. O čia štai ta blogoji laumė su gyvačių mintimis.

– **O čia tokios iš šrifto sudėliotos figūros. Papasakokite apie jas.**

– Čia iš eiliuotos poemos paimti ritminiai tekstai, bet jie pateikiami kaip iliustracija. Tai vadinamoji išraiškingoji

Broniaus Leonavičiaus iliustracija knygai *Bruknelė*

Bronius Leonavičius su sūnumi Gediminiu pas tėtį Liudviką Vištytyje apie 1966 m.

tipografika, kitaip sakant, šriftinė improvizacinė kompozicija. Apskritai iliustracija kuriama ne tik tam, kad turinį atspindėtų, bet ir kad atskleistų teksto vaizdingumą. Antai Giustavo Doré *Don Kichoto* iliustracijos ar Stasio Eidrigevičiaus sukurti personažai reiškia daugiau. Toks personažas lieka atmintyje.

– **Vaikų literatūroje tekstas labai svarbu, bet vaikui žiūrovui ne mažiau svarbu ir tai, ką jis mato.**

– 70 proc. informacijos mes gauname per regą. Žodis įsivaizduojamas, vaizdas – matomas. Iliustracija yra teksto palydovas, atskleidžiantis jo vaizdingumą. Iliustracija tarsi užveda, kad gal ir taip galima įsivaizduoti, kad gal ir toks variantas gali būti.

– **Broknelė tikrai labai įspūdinga lietuvių vaikų literatūros knyga, tokia, sakyčiau, etapinė. Kitas įdomus ir mūsų mokyklai aktualus darbas – Jūsų paveikslų ciklas, skirtas Kristijono Donelaičio Metams, iš viso net 27 darbai.**

– Leidykla „Žara“ planuoja išleisti. Iliustracijos yra anam kambary, jeigu norite, galime apžiūrėti (einame į kitą kambarį pasižiūrėti Metų iliustracijų).

– Paėmiau *Metus* skaityti ir galvoju, kaip iliustruoti. Užkliuvo Kazio Bradūno poezija. Bradūno tėviškę nuo Lazdynėlių, kur gimė Donelaitis, skiria apie trisdešimt kilometrų, o nuo mano gimtinės Vištyčio – tik penkiolika. „Mūsų tėviškės tiktai per paukščių skrydį, / Tie patys debesys ir ta pati tarmė (...)“ (B. L. perskaito visą Bradūno eilėraščių „Tiktai per paukščio skrydį“, kuris pasirinktas kaip jo darbų ciklo apie *Metus* moto, rodo paveikslus, juos komentuoja.) „Pavasario linksmybės“, gandras, aišku, tai pavasaris, čia yra vasara, šienapjūtė, čia ruduo, nuimtas derlius, valgo žmonės... Čia žiema. Donelaitį yra iliustravęs ir Vytautas Kazimieras Jonynas, 1937 m. laimėjęs Paryžiuje aukso medalį, bet jis vaizdavo, kiek peržiūrėjau, naudodamas dzūkų kaimo atributiką. Vėliau Vytautas Jurkūnas iliustravo, Vytautas Kalinauskas. Čia jau visiškai kitaip, tokie siluetiniai dalykai. O aš stengiausi vaizduoti kiek galima etnografiškiau, nes ten mano išvaikščiota, išplaukiota.

– **O kaip čia buvo, kad ir Jūsų sūnus dailininkas Šarūnas Leonavičius iliustravo Donelaičio Metus?**

– Dailininkų sąjungos leidykla knygą užsakė. Bet jis jau kitaip darė.

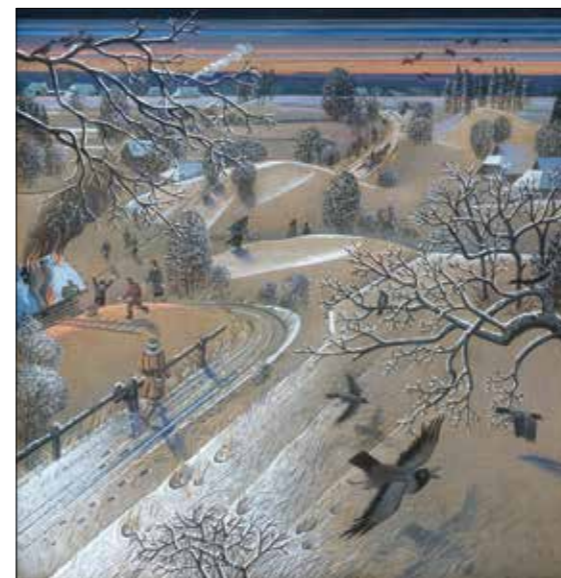
– **Kartais dabartiniai mokiniai ir net mokytojai pasiskundžia, kad sunku Donelaitį skaityti. Ar turi būti Donelaičio mokoma mokykloje?**

– Būtinai! Čia be sentimentų. Nėra taip sunku. Bet kokia jo kalba! Ir koku laiku tai padaryta!

– **Šis Jūsų ciklas labai tiktų mokiniams pasižiūrėti, pamatyti lietuvininkų etnokultūrą, taip detalai čia perteiktą.**

– Aš stengiausi į šitą (etnokultūros – Dž. M.) pusę suklikti. Štai dviporis vežimas, toks kaip namas maždaug – prikrauna rugių ar šieno ir veža. O čia dalgiai rugiams kirsti, jie buvo su lankeliu, aš pažinau iš tėvuko turėtų, o čia vadinamoji bobelė – kur dalgį plaka. O čia matyti pakinktai, nebuvo pavalkų, buvo plėškės arkliams pakinkyti. Rankinės girnos. Čia štai šyvis per Užgavėnes. Zėlikas, toks *pečius*, bet ne toks kaip Aukštaitijoje, o didelis, gulsčias. Tokie buitiniai vaizdeliai. Pamokslą sako pastorius. O čia Pričkus, jo namuose tvarka kaip bažnyčioje. O čia štai tokios kepurės aukštos. Aš vaizduoju ne tą ubagišką, apskurusį būrą, o tokį su savo kultūra, su savo kalba.

– **Ir su savo verte. Gražiai pasakėte apie būrą, nes dažnai mes suprantame jį vien tik kaip vargšą baudžiauninką, iš kurio namų kiaulės pro langus lenda. Lauksime pasirodant naujo Donelaičio Metų leidimo su Jūsų iliustracijomis.**

Broniaus Leonavičiaus iliustracija „Žiema“. Iš ciklo „Kristijonas Donelaitis, „Metai“

– Knygos makete bus labai smulkių figūrėlių, tokių įvairių figūrėlių primėtytas visas tekstas.

– **Įdomu, kad Jūs 1985 m. stažavotės Miunchene, Tarptautinėje jaunimo bibliotekoje. Kokį įspūdį paliko tada Miunchenas ir biblioteka?**

– Milžinišką. Čia vėl kita istorija. Vilniaus universitete stažavosi Jochenas Dieteris Rangė, žinomas baltistas. Mes susidraugavome. Vieną vakarą skambina man amžinatilsį Vytautas Kalinauskas, grafikų sekcijos pirmininkas, sako, Broniau, ateik pas mane į studiją, mes tave siunčiame į Miuncheną. Aš sakau, o kas suteikė jums tokias teises? (*Juokiasi.*) Čia yra toks vokiečių, nori tave pakviesti. Ateinu Vytauto Kalinausko studijon Pilies gatvėn, o ten jau susirinkę dailininkai Petras Repšys, Rimtautas Gibavičius, baltistas profesorius Jochenas Rangė ir kiti. Kadangi aš buvau vienas iš pagrindinių knygos meno trienalijų organizatorių, tai irgi buvo dar toks pretekstas mane pakviesti į TJB biblioteką Miunchene, Bliutenburgo pily. Sovietų Sąjungos spaudos komitetas Maskvoje tik iš trečio karto mane išleido. Prieš tai šioje bibliotekoje jau stažavosi dailininkas Algirdas Steponavičius ir vertėjas Adomas Pranas Druktenis, Stanislovas Kuzma, Šarūnas Šimulynas. Aš ilgiausiai buvau stažuo-tėje, daugiau kaip tris mėnesius. O ten viso pasaulio premijuotos knygos surinktos. Ir šiaip Miunchenas – vienas iš pagrindinių Vokietijos kultūros centrų: senoji pinakoteka, naujoji pinakoteka, Leibacho (*Lenbachhaus*) galerija, Grafikos muziejus, Moderniojo meno muziejus... Žodžiu, labai įspūdinga kelionė buvo. Iš pradžių pas Jocheną mėnesį pagyvenau. Pirmas vakaras buvo įspūdingas – išėjau į centrinę gatvę *Marienplatz*. Einu, prieblanda, šviesos dega ir kažkur už kampo pasigirsta smuiko garsas. Groja mergaitė. Taip savotiška. Vitrinos žėri. Nors man jau buvo tekę pabuvoti Čekoslovakijoje, Lenkijoje, buvau pavažinėjęs Jugoslavijoje, bet čia įspūdis toks, kad nepalyginsi. Paskui pripratau. Čia štai kabo vienas paveikslas ten nupaišytas: aš važiuodavau iš Bliutenburgo, iš tos bibliotekos, kuri buvo apie penkiolika kilometrų nuo Miuncheno, ir vienas čekų muzikantas vis grodavo akordeonu, labai įspūdingai jis tampė savo akordeoną (*apžiūrime tą paveikslą*).

– **Kurie lietuviai ir užsienio dailininkai – vaikų literatūros iliustruotojai – Jums atrodo ypač reikšmingi?**

– Iš užsieniečių išskirčiau lenkų, vokiečių, čekų, slovakių dailininkus. Tai Albinas Brunovský, Dušanas Kalaj (abu slovakai), čekė Květa Pacovská, lenkai Janušas Stanej, Juzefas Macežaki, Andrzejus Strumiłło, Józefas

Wilkoñas. Jie visi yra gavę tarptautinių apdovanojimų. Iš lietuvių autorių išskirčiau mano laiko menininkus Algirdą Steponavičių, Birutę Žilytę, jie pirmieji gavo aukščiausius tarptautinius apdovanojimus, dar paminėčiau Antaną Kučą, Vytautą Jurkūną, Rimtautą Gibavičių, Vytautą Kalinauską, Alfonsą Žvilių, Petrą Repšį, Mariją Ladigaitę-Vildžiūniene, Ireną Guobienę, Leonardą Gutauską, Stasį Eidrigevičių, Arvydą ir Agnę Každailius, Rimvydą Kepežinską ir kt.

– *Ko palinkėtumėte Rubinaičio skaitytojams ir visiems kultūros lauko žmonėms, dirbantiems su vaikų literatūra ir kultūra?*

– Literatūrą vis dėlto reikia skaityti (*juokiamės*). Sunku ką nors patarti, bet vis tiek reikia sekti leidybą. Aš gana matydavau, kas eina. Todėl mes ir trienaes organizuodavome. Dabar jau kiti dalykai užgožė. Vyksta tie konkursai ir dabar, bet gal labiau formalūs, o anksčiau vykdavo ir tendencijų aptarimai. Mano idėja buvo įkurti Knygos namus. Lietuvos dailininkų didžiausi tarptautiniai apdovanojimai yra knygos meno srityje. O kur visa tai pamatyt? Nėra kur. Man pavyko, Dailininkų sąjun-

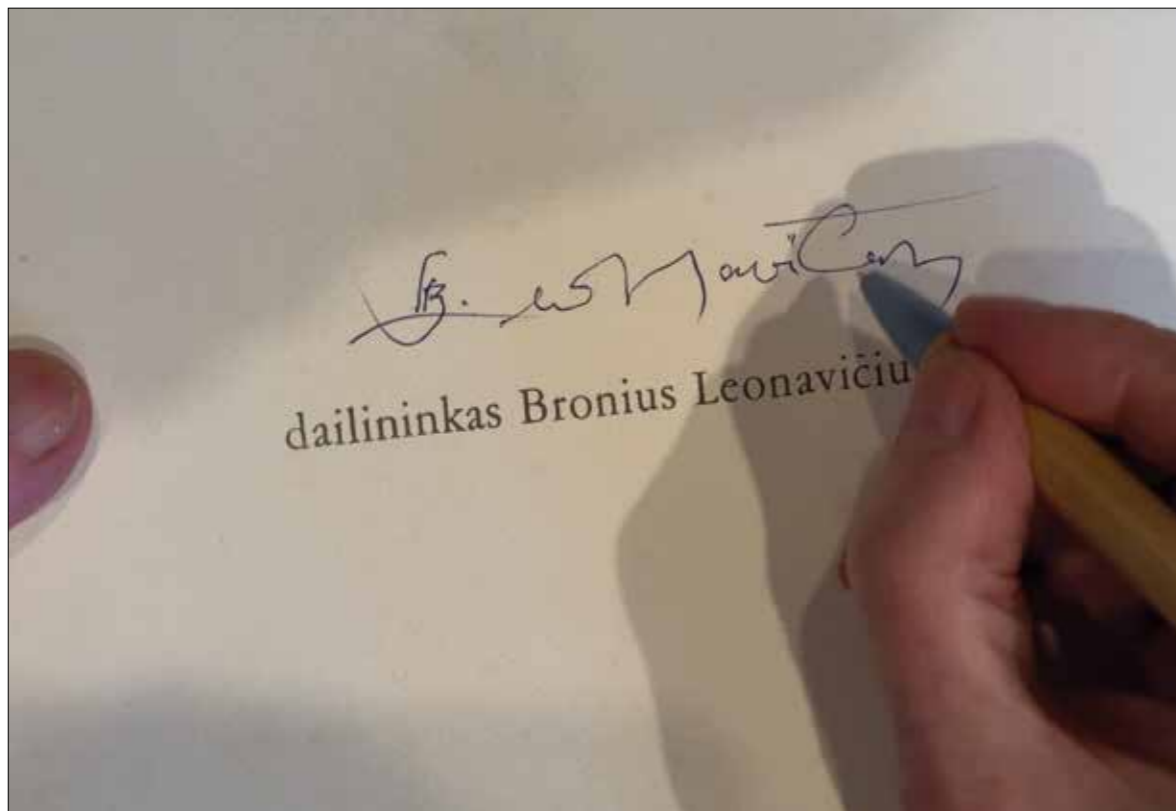
goje dirbant, įkurti Grafikos centrą, „Arkos“ galeriją ir Šv. Jono galeriją. Buvo tokia grafikų iniciatyva, dar profesorius Antanui Kučiui gyvam esant, įkurti Knygos meno muziejų. Kai buvo meras Artūras Zuokas, buvome susitarę, bet paskui pasikeitė valdžia, viskas nutrūko. Turėjo būti toks Jaunimo centras, kur būtų ne tik biblioteka, bet ir platesnio pobūdžio įstaiga, kur vyktų literatūros, iliustracijų aptarimai. Šito nepavyko padaryti.

– *Reikia, pavyzdžiui, Lietuvoje ir Vaikų literatūros instituto – dabar visi tyrėjai išblaškyti.*

– Vienas ir košėje paskęsi. Bandžiau, bet mūsų grafikai vienišiai, dirba pavieniui, tai ne orkestras, kad kartu susirinktume ir grotume. Gaila, kad taip yra.

– *Visur reikia žmonių susitelkimo, bendro darbo, Jūs labai gražiai pasakėte, kad vienas ir košėje paskęsi. Ačiū už įdomų pokalbį. Ir norėčiau Bruknelėje turėti Jūsų autografą.*

– Brūkštelsim.

Džiuljetos Maskuliūnienės nuotr. 2025 m.

Užsienyje apie lietuvių vaikų literatūrą

EGLĖ BALIUTAVIČIŪTĖ

Lietuvių vaikų literatūra keliauja po pasaulį vis plačiau ir gausiau. Tam, be abejonės, daugiausia įtakos turi Lietuvos kultūros instituto veikla ir rašytojas, vaikų literatūros agentas Benas Bėrantas, už lietuvių vaikų ir paauglių literatūros sklaidą pasaulyje 2023 m. pelnęs Vinco Aurylos premiją. Nors knygos keliauja, yra skaitomos, sulaukia apdovanojimų, iki šiol nepasižiūrėjome, kaip jos užsienyje vertinamos, kas apie jas kalbama, į ką atkreipiamas dėmesys? Ilgų, išsamių recenzijų sulaukti sunku, bet apžvalgų, parašytų tiek profesionalių, tiek entuziastingų skaitytojų, būta. Tad pasižvalgykime, kaip

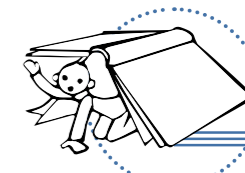
tris garsias mūsų kūrėjų knygas vaikams įvertino ir aptarė anglakalbių šalių apžvalgininkai. Toliau pateikiamos ne išštos apžvalgos, o tik svarbiausios mintys ir citatos iš jų.

Laimė yra lapė

Evelinos Daciūtės ir Aušros Kiudulaitės alegorinė paveikslėlių knyga *Laimė yra lapė*¹ 2019 m. įvertinta „The Batchelder“ apdovanojimu, kurį Amerikos bibliotekų asociacija teikia už išskirtiniausių pastaraisiais metais JAV išleistą verstinę knygą vaikams. Tai iš tiesų yra neįti-

The Fox on the Swing, Aušros Kiudulaitės iliustr.

kėtinai ne tik autorių, bet ir mūsų šalies vaikų literatūros pasiekimas – kasmet apdovanojimą laimi tik viena knyga, o į apdovanojimo garbės sąrašą patenka ne daugiau kaip keturios knygos.

Anot „The Batchelder“ apdovanojimo komisijos pirmininkės Tessos Michaelson Schmidt, puikus šios knygos rašymo stilius atspindi pagarbą vaikystei ir prisitaikymo svarbą bei absurdo poetiką². „Tekstas ilgesnis nei daugelyje amerikiečių paveikslėlių knygų, bet jame yra kuo pasimėgauti: neišsakytų apmąstymų nuoširdumu, provokuojančiais dialogais ir daugybe netikėtų detalių, pavyzdžiui, protestuojančių paukščių parada su plakatais. Žmonių odos atspalviai svyruoja nuo Pauliaus baltumo iki rausvos ar raudonos spalvos. Šis originalus pasakojimas baigiasi nepaprastai malonia staigmena“³, – rašoma *Kirkus reviews*⁴ apžvalgoje, pažymėtoje žvaigždute.

„Knyga – tai miela įžanga, padedanti suprasti svarbius dėkingumo ir sąmoningumo konceptus. Keliaudamas namo iš kepyklos, Paulius pastebi įvairias smulkmenas: keistų formų akmenis, įdomiai susisukusias šaknis, išvaizdžius paukščius, ant žemės žerintias balas. Jis gyvena šia akimirka ir džiaugiasi mažais dalykais. Lapė moko Paulių, kaip rasti laimę smulkmenose: morkų pyrage, uogienėje, rudens medžiuose. Tai vertingos gyvenimo pamokos (...)“⁵, – rašo pradinių klasių mokytoja Rachelė Caddick, taip pat pastebėjusi, kad knygos tekstai ilgesni nei įprasta paveikslėlių knygoms.

Akmenėlis

Mariaus Marcinkevičiaus ir Ingos Dagilės paveikslėlių knyga apie Holokaustą *Akmenėlis* irgi pastebėta pasaulyje – išversta į beveik dešimt kalbų, Italijoje knyga įkvėpė sukurti spektaklį⁶, o Jungtinėje Karalystėje 2024 m. anglų kalba išleista knyga⁷ už iliustracijas pateko į itin

The Pebble, Ingos Dagilės iliustr.

garbingą Yoto Carnegie'io medalio⁸ ilgalį nominantų už iliustracijas sąrašą.

„Istorija nukelia į Vilnių, Lietuvą, nors miesto peizažo estetika galėtų būti bet kurio Rytų Europos miesto, ir prasideda 1943 m. vasarą. Istorijoje plėtojama dviejų vaikų, Rivos ir pasakotojo Eitano, draugystė, gyvenimas bendruomenėje, kurios narių portretai puošia knygos priešlapius. Visi veikėjai nešioja geltonas žvaigždes. Tekste pasakojama apie vaikų žaidimus, o iliustracijos vaizduoja miesto gyvenimą. Tai knyga, kupina alegorijų ir metaforų.

Puslapiiai ima tamsėti, atsiranda vis daugiau juodos spalvos, o objektai ir subjektai iškreipiami Eitanui kalbant apie kareivius, statančius sienas ir patruliuojančius mieste. Šie kareiviai lyginami su juodais paukščiais – tai galingas vizualinis efektas. (...) Tai stipri ir jaudinanti istorija, papasakota rūpestingai ir subtiliai. Iliustracijos, kurių spalvų paletė apsiriboja ruda, juoda, pilka ir retkarčiais pasitaikančiais geltonos spalvos blyksniais, yra įtaigios, jos praturtina tekstą. Tipografika yra įvairaus dydžio ir šrifto, pabrėžianti to meto fragmentiškumą.

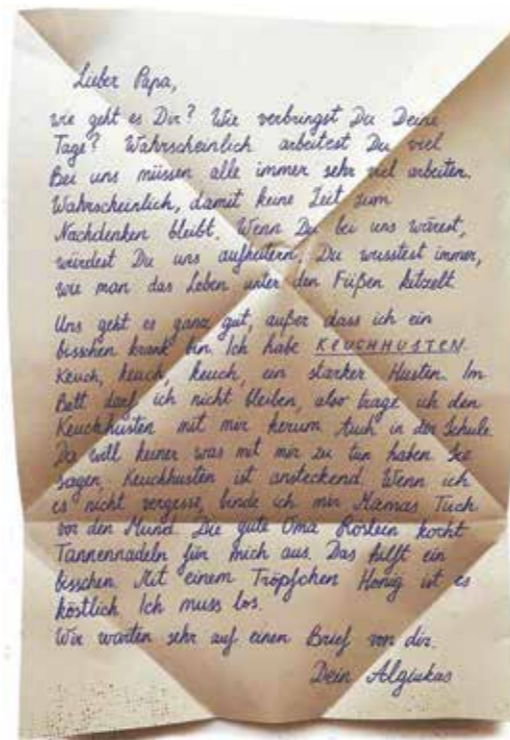
Tikrai skirta vyresniems skaitytojams, bet papildys ir mažesniems vaikams skirtą Holokausto literatūrą⁹, – rašo Pam Dix, IBBY Jungtinės Karalystės skyriaus pirminkė.

„Niūrus ir paveikus pasakojimas apie Holokaustą, nors tikslinei auditorijai jis gali pasirodyti šiek tiek miglotas“¹⁰, – pastebima *Kirkus reviews* apžvalgoje.

Sibiro haiku

Jurgos Vilės ir Linos Itagaki grafinis romanas apie tremtį *Sibiro haiku* 2020 m. pelnė tarptautinį Jānio Baltvilko vardu pavadintą literatūrinį apdovanojimą Latvijoje, o 2021 m. – Vokietijos jaunimo literatūros apdovanojimą (vok. *Deutscher Jugendliteraturpreis*). Be kitų kalbų, knyga išversta ir į anglų kalbą¹¹.

„Užuot skaidžiusi, kaip įprasta komiksuose, tekstą į rėmelius, Lina Itagaki iliustracijas puslapiuose palieka atviras. Tokios iliustracijos puikiai atspindi vaiko žvilgsnio į pasaulį beribiškumą, bet drauge ir įspėja mus nevisiškai pasitikėti pasakotoju (ir dėl jo beribės vaizduotės, ir dėl riboto pasaulio suvokimo), atspindi jo nepalaužiamą nuoširdumą ir nešališką prigimtį. Vyraujantis atskirų veidų vaizdavimas, užuot pasitelkus viso kūno piešinius siekiant identifikuoti kitus veikėjus, pabrėžia vaiko selektyvų dėmesio sutelkimą, atminties ribotumą. Toks vaizdavimas leidžia suvokti vaizdus tarsi trumpalaikius prisiminimus, pabrėžti šių prisiminimų poveikį Algiiui

Sibiro haiku, Linos Itagaki iliustr.

augant, priversti skaitytoją žvelgti toliau už vidinio pasakojimo ribų, suprasti jų ryšį su dabartimi. Itagaki skiria ištisą puslapį prisiminimams, kaip galima suprasti, Algiiui turėjusiems itin didelį poveikį vaikystėje: pavyzdžiui, pasivaikščiojimas lietuje su mergaite, kuria Algis slapta žavisi.

Įžvalgus Vilės rašymo stilius dar labiau padeda kurti vaiko žiūros perspektyvą. Dažnas hiperbolizavimas, nesuvokimas sustiprina Algio nekaltumą: „Nėra nieko toliau už Sibirą... galbūt, išskyrus mėnulį!“ Algis nuolat kartoja išgirstas suaugusiųjų frazes, ypač dažnai – sąvokas ir metaforas, kurstančias jo vaizduotę. Antrinis tokio pasakojimo padarinys yra lėtas tragiškų akimirų atskleidimas. Jų tiesioginį poveikį sušvelnina jaunystės nuoširdumas ir patirties stoka, atskleista subtiliomis iliustracijomis, lydinčiomis šias akimirkas: pavyzdžiui, Sibiro sargybinių vadinimas Duoniniu ir Bulviniu tarsi atitraukia dėmesį nuo to, kokie žiaurūs ir bauginantys šie vyrai turėjo būti (...)“¹², – rašo apžvalgininkė Rebecca Burke komiksų ir grafinių romanų naujienų portale *brokenfrontier.com*.

„Vilė pasitelkia Algio – vaiko – balsą, nieko neaiškina suaugusiųjų terminais. Lina Itagaki seka šiuo

pavyzdžiu. Sąmoningai plokščias, vaikišką piešinį primenantis iliustracijų būdas suteikia įvykiams daugiau gėmės nei grafinis realizmas, nuolat primena, kad būtent vaikas išgyvena ir liudija žiaurumus, o tai įvykius padaro dar tragiškesnius (...)“¹³, – teigia nepriklausomos grafinių romanų apžvalgų svetainės *Slings & Arrows* redaktorius Frankas Plowrightas.

¹ Evelina Daciūtė, Aušra Kiudulaitė, *Fox on the Swing*, translated by The Translation Bureau, Thames & Hudson, 2018.

² „2019 Batchelder Award honors Thames & Hudson for „The Fox on the Swing“, interneto prieiga: <https://www.ala.org/news/2019/01/2019-batchelder-award-honors-thames-hudson-fox-swing> (žiūrėta 2025-09-05).

³ Evelina Daciute, illustrated by Aušra Kiudulaite, *The Fox on the swing*, interneto prieiga: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/evelina-daciute/the-fox-on-the-swing/> (žiūrėta 2025-09-05).

⁴ *Kirkus reviews* – JAV knygų apžvalgų žurnalas ir interneto svetainė. Knygos apžvalga, pažymėta žvaigždute, rodo knygos išskirtinumą arba ypač aukštą apžvelgtos knygos kokybę. Apžvalgos skelbiamos nuasmenintos.

⁵ „The Fox on the Swing by Evelina Daciūtė & Aušra Kiudulaite“, interneto prieiga: <https://getkidsintobooks.com/2018/03/24/the-fox-on-the-swing-by-evelina-daciute-ausra-kiudulaite/> (žiūrėta 2025-09-05).

⁶ Toma Gudelytė, „Bolonijos teatro scenoje – istorija iš Vilniaus geto“, interneto prieiga: <https://itilietuviai.it/bolonijos-teatro-scenoje-istorija-is-vilniaus-geto/> (žiūrėta 2025-09-20).

⁷ Marius Marcinkevičius, Inga Dagilė, *The Pebble. An Allegory of the Holocaust*, translated by Jūra Avižienis, Thames & Hudson, 2023.

⁸ Carnegie'io medalis – prestižinis Jungtinės Karalystės apdovanojimas, teikiamas atskirai už tekstą ir už iliustracijas. Anksčiau šis medalis buvo teikiamas tik už tekstą, už iliustracijas teikiamas Kate Greenaway medalis. 2022 m. apdovanojimui sujungti. 2022–2024 m. apdovanojimus rėmė garso technologijų kompanija „Yoto“, todėl pavadinimo pradžioje atsirado jos vardas.

⁹ Jungtinės Karalystės IBBY skyriaus interneto svetainė, interneto prieiga: <https://www.ibby.org.uk/the-pebble/> (žiūrėta 2025-09-21).

¹⁰ „The Pebble. An Allegory of the Holocaust, by Marius Marcinkevičius; illustrated by Inga Dagilė; translated by Jūra Avižienis“, interneto prieiga: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/marius-marcinkevicius/the-pebble-marcinkevicius/> (žiūrėta 2025-09-26).

¹¹ Jurga Vilė, Lina Itagaki, *Siberian Haiku*, iš lietuvių kalbos vertė Jūra Avižienytė, SelfMadeHero, 2020.

¹² Rebecca Burke, *Siberian Haiku* – Jurga Vilė and Lina Itagaki's Intimate Rendering of a Child's Perspective in this Tragic Memoir Exemplifies the Medium's Ability to Bear Witness, interneto prieiga: <https://www.brokenfrontier.com/siberian-haiku-jurgavile-lina-itagaki-selfmadehero/> (žiūrėta 2025-09-10).

¹³ Frank Plowright, „Siberian Haiku“, interneto prieiga: <https://theslingsandarrows.com/siberian-haiku/> (žiūrėta 2025-09-10).

URTĖ ULIŪNĖ

Appavikas Priscilas

Visi vabalai ir kiti mažieji miško gyventojai nuo seno mėgo apsipirkti „Gardėsių“ krautuvėlėje. Pirmiausia todėl, kad krautuvėlė stovėjo labai patogioje vietoje – šalia Centrinės aikštės. Taigi pirkėjams neprireikdavo kulniuoti toli nuo savo namų. Dar ir dėl to, kad ryškios spalvos, kuriomis krautuvėlė buvo išdažyta – oranžinė, geltona ir salotos žalumo, pakerėdavo kiekvieno akis. Buvo ir kita svarbi priežastis – „Gardėsių“ krautuvėlė jau daugelį metų priklausė labai garbingai uodų šeimai.

Krautuvėlę sumanė uodas Caklius. Pasisamdęs pagalbininkų jis triūsė ne vienus metus, kol Centrinės aikštės pašonėje sužibo ryškiaspalvė iškaba „Gardėsių“. Krautuvėlė netruko suklestėti ir Caklius be vargo nugyveno ilgą gyvenimą. O kai Caklius pasirūpinti krautuvėle jau nebegalėjo, „Gardėsių“ priežiūrą perėmė vyriausias jo sūnus Jackus. Jis krautuvėlę patobulino, atnaujino. Jackus puikiai sutarė su pirkėjais ir buvo dosnus – jei matydavo, kad kam striuka su pinigais, jų net neimdavo.

Bet ir Jackus paseno, vis dažniau turėdavo ilsėtis lovoje, tad ilgainiui pagal tradiciją tėvo pareigas perėmė vyriausias sūnus. Tai buvo protingas uodas vardu Priscilas.

Šeiminkaudamas krautuvėlėje Priscilas jautėsi laimingas. Jam patikdavo kartkartėmis paplepėti su pirkėjais ir jiems pasiūlyti naujų skanėstų. Bent sykį per kelėtą mėnesių Priscilas iš kirstukų, gretimame miestelyje turėjusių didelę kepyklą, užsakydavo naują, krautuvėlėje dar nematytą gaminį ir tuo pradžiugindavo net patį įnoringiausią klientą. Priscilui rūpėjo du dalykai – uždirbti kuo daugiau pinigų, bet dar svarbiau jam buvo gerai sutarti su pirkėjais.

Atėjus žiemai išlaikyti „Gardėsių“ krautuvėlę būdavo sunkiau, nes reikėjo samdyti pagalbininką krosniai kurenti, o ir pirkėjai, išgąsdinti žiemos speigų ir sniego pusių, rečiau susiruošdavo apsipirkti, stengdavosi taupyti pinigus. Priscilą tai vertė nerimauti, mat jis buvo labai racionalus, verslų išmanantis uodas.

Vieną tokią šaltą ramią žiemos dieną netikėtai suskambo krautuvėlės durų varpelis ir į vidų sugužėjo tuzinas nepažįstamų elniaragių keliautojų. Jie ketino nusipirkti užkandos kelionei atgal į namus. Priscilas slapčia trynė rankas – bus daug pelno.

– Prašom duoti penkias bandeles su riešutais, penkias su žemuogių uogiene, penkias su gilių drožlėmis ir... na, tarkim, dar penkias su grybų kremu, – ilgai svarstęs paprašė pirmasis elniaragis ir pažūrė ant stalo didelę krūvą monetų. – Pasiimkite, kiek reikia, nemėgstu skaičiuoti.

Priscilas linktelėjo ir, mintyse skaičiuodamas pinigus už bandeles, bėrė monetą po monetą į prekystalio stalčiuką. Skaičiuojant pinigus jam netikėtai šmėstelėjo mintis pasiimti keliomis monetomis daugiau – elniaragis juk vis tiek nepastebės. Tačiau tokią mintį jis greitai nuvijų šalin ir pasiėmė tiek, kiek iš tikrųjų kainavo bandelės.

– Hm... Man prašau duoti tris maišelius sviestinių sausainių su čiobreliais ir tris maišelius sausainių su dobilėliais, – mandagiai paprašė kitas elniaragis.

– O gal norėtumėte ir „Firminių kirstukų traškučių“? Labai subtilaus ir įdomaus skonio. Nenusivilsite, – paėmęs nuo lentynos maišelį pasiūlė Priscilas.

– Gerai, duokite ir šitų. Prašom paimti, kiek visa tai man atsiėjo. Aš, kaip ir mano draugas, nemėgstu skai-

čiuoti, – pasakė elniaragis ir padavė uodui dailų žvangantį kapšelj.

Priscilas vieną po kitos ėmė traukti monetas ir mesti į stalčiuką. Paskutinę akimirką jo ranka sudrebėjo ir jis paėmė dviem monetomis daugiau, nei reikėjo. „Juk ir man reikia išgyventi“, – kiek susinepatoginęs mintyse ramino save Priscilas.

Didelai uodo nuostabai ir džiaugsmui, visi dvylika elniaragių „nemėgo skaičiuoti“. Gal visi elniaragiai tokie? Priscilas leido sau iš kiekvieno keliautojo pasiimti dviem monetomis daugiau, nei kainavo pirkiniai.

Pirkėjams išėjus uodas atidarė stalčiuką ir puolė skaičiuoti pinigus. Koks pasisekimas! Vos per pusvalandį jis susišlavė nemažai lengvų pinigų. O elniaragiai to nė nepastebėjo. Priscilas liko patenkintas savo sumanymu.

Bėgant laikui uodas įsigudrino apgaudinėti ne tik atvykėlius iš kitų kraštų, bet ir vietinius gyventojus. Tai padaryti buvo visai lengva, nes miestelio senbuviai pasitikėjo krautuvėlės savininku ir net laikė jį savo draugu.

O Priscilas ir toliau dirbo savo juodus darbelius – dabar jau apgaudinėjo visus iš eilės. Iš senų, sunkiai beprimatančių ir dar jaunų, kvailų vabaliukų nusukdavo daugiau nei iš kitų. Uodas stengėsi viską atlikti atsargiai, kad niekam nekiltų jokių įtarimų. Priscilas visuomet maloniai su visais pasisveikindavo ir atsisveikindavo, išleisdamas net duris atidarydavo, o stalčiuke vis didėjo akiai maloni blizgančių monetų krūva. Krautuvėlės šeimininkas vakarais mėgdavo paslapčia daug sykių atidaryti ir uždaryti stalčiuką – jo ausiai nebuvo nieko malonesnio nei pinigų žvangėjimas.

Tačiau sukčius Priscilas pamiršo vieną dalyką. Jo pagalbininkė vapsva Ulisė, kuri žiemą kūrendavo krosnį ir tvarkydavo krautuvėlės patalpas, pastebėjo nešvarius šeimininko darbelius. Vapsva ilgai galvojo, ką daryti, nes buvo sąžininga ir geraširdė, tačiau labai baili. Ulisė nenorėjo susipykti su Priscilu ir prarasti darbo, nenorėjo ir jam pakenkti.

Vieną dieną, kai vertelga Priscilas be skrupulų nusuko nuo skruzdėliuko dvi monetas, Ulisei trūko kantrybė. Juk skruzdėliukas ilgai taupė, kad galėtų mamai gimtadienio proga padovanoti bruknių tortą! Ulisė palaukė vakaro ir išskubėjo į miestelio rotušę. Ten kaip tik vyko miestelio Tarybos posėdis.

– „Gardėsių“ krautuvėlės savininkas Priscilas yra sukčius ir apgaudinėja pirkėjus. Anksčiau jis niekada to nedarydavo, tačiau sykį pabandė ir dabar nuolat visus maustu, – piktai, nors ir labai tyliai pasakė Ulisė visai Tarybai.

Pilvoti Tarybos vabalai ėmė murmėti ir šnabždėtis.

– Tiesą sakant, ir aš pastebėjau, kad grįžtu iš parduotuvės su mažiau pinigų, nei buvau suplanavęs išleisti, – sumurmėjo stotingas karkvabalis stalo gale.

– O aš susipykau su žmona, nes ji galvojo, kad be reikalo išlaidauju.

– Aš maniau, kad vis kur nors pametu tuos pinigus!

Salėje kilo šurmulyš.

– Liaukitės! Ramybės. Tiesa ta, jog Priscilas pasinaudojo visų mūsų pasitikėjimu ir gerumu. Bet mes jį nubausime, – griežtai pasakė karkvabalis Trubys ir posėdžio išankstinė tema buvo pakeista į kitą – „Galimos krautuvėlininko Priscilo bausmės“.

Tarybos nariai nutarė pasitarti su Priscilo tėvu Jackumi. Senolis Jackus nusiminė išgirdęs apie tokias sūnaus piktadarytes ir paprašė, kad Taryba sugrąžintų „Gardėsių“ krautuvėlei gerą vardą.

O tuo metu Priscilas išsėjosi prabangiam name, kurį visai neseniai buvo pasistatęs gatvelėje šalia Centrinės aikštės. Pinigų dabar jam netrūko, priešingai, uodas suko galvą, kur juos išleisti. Gal vertėtų atidaryti krautuvėlių tinklą „Priscilo gardėsių“?

Kitą rytą jis kaip visada neskubėdamas papusryčiaavo, apsilviko prabangius šilkverpio darbo raudonus marškinius, parvežtus iš labai toli, ir pasišvilpiniudamas patraukė į darbą. Jau iš tolo Priscilas pamatė prie krautuvėlės durų vabalų minią. Ten buvo ir Tarybos narių. Uodą nusmelkė bloga nuojauta – jis užsimanė sprukti kuo toliau, bet sprukti nebuvo kur ir kaip.

– Labas rytas, Priscilai. Kokių gardėsių pasiūlysi mums šiandien? – paklausė Tarybos vadas karkvabalis Trubys.

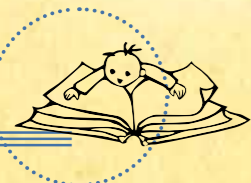
– Kaip ir visada, gerbiamas Tarybos vade... – numykė Priscilas.

Aplink girdėjosi pašaipus miestelėnų murmėjimas. Priscilas matė piktus vabalų veidus.

– Reikalas toks, Priscilai. Norėjome išgrūsti tave lauk iš mūsų draugiško miestelio. Čia ne vieta appavikams. Anksčiau buvai doras jaunuolis, o virtai besaikiu vertelga. Gali dėkoti Ulisei – ji šiaip ne taip įkalbėjo mus palikti tave miestelyje ir net krautuvėlėje! Skirtumas tik tas, jog dabar krautuvėlei vadovaus Ulisė, o tu dirbsi jos pagalbininku. Uždarbio negausi. Bet ir nebadausi – galėsi vaišintis krautuvėlės gardėsiomis. Daugiau neturime tau ko pasakyti. Bet man labai gėda dėl tavęs, – liūdnai pridūrė Tarybos vadas.

Visi tylėdami išsiskirstė. Priscilas stovėjo šalia krautuvėlės raudonas iš gėdos ir raudėjo. Ulisei uodo pagailo. Ji pakvietė prasikaltėję į vidų ir pasiūlė arbatos.

Kitą dieną Priscilas jau plušėjo krautuvėlėje: skudurėliu valė dulkes, tvarkė lentynas. Ir taip diena iš dienos. Viskas būtų buvę gerai, jei ne pinigų skimbčiojimas stalčiuke. Jį išgirdęs Priscilas trokšdavo prasmegti skradžiai žemę.

Kronika. Informacija. Skelbimai

Taidos Balčiūnienės parodos „Taidos ABC“ fragmentas: personažo kūrimo popieriaus teatrui pavyzdžiai. („Knygų šalis“, Vilniaus knygų mugė, 2014. Saugoma Vilniaus teatre „Lėlė“)

Šiomet minime dailininkės Taidos Balčiūnienės (1925–2018) gimimo šimtmetį. Nuo vaikystės mėgusi piešti, Taida svajojo pasekti tėčio gydytojo Petro Musteikio pėdomis, bet studijuoti pasirinko architektūrą. Pagal jos projektus buvo pastatyti namai Vilniuje ir Kaune. Pasiūlymas iliustruoti *Jaunąjį pianistą* nulėmė, kad šiandien Balčiūnienė pažįstame kaip knygų vaikams iliustruotoją. Ji iliustravo daugiau kaip penkias dešimtis knygų vaikams ir vadovėlių. Kazio Jakubėno knyga-abėcėlė, lietuvių liaudies dainelių *Ganau ganau avelės*, *Bėgs pelytė vandenilio*, žaidimų *Bitė ritė baltaragė* knygelės ir *Pianisto pradžia* mokslis sulaukė nemažai pakartojimų, leidimų kitomis kalbomis. Taida yra sukūrusi ekslibrisų, atvirukų, plakatų, mokymo priemonių, iliustravo ir inicijavo vaikystės kaimyno Juozo Tumo-Vaižganto *Laiško Eglutei* leidimą.

Minint dailininkės šimtmetį jos anūkė Sigutė Chlebinskaitė parengė močiutės jubiliejui skirtas parodas. Balandžio–gegužės mėnesiais paroda „Saulė siuvo marškinaičius“ buvo eksponuojama Nacionalinės bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros centro erdvėse, o lapkričio–gruodžio mėnesiais ekspozicija „Taidos ABC“ pasiūlyta Vilniaus teatro „Lėlė“ lankytojams. Teatro fojė sienas puošia *Abėcėlės* raidės: kiekviena raidė – išsitas dailininkės sukurtas nuotykis. Rodomos ir dailininkės iliustruotos knygos, pristatoma iliustracinė edukacinė medžiaga su dailininkės sukurtais personažais.

Spalio 29 d. Lietuvos IBBY skyriaus narė Urtė Šulskienė lankėsi Tarptautinėje jaunimo bibliotekoje Miunchene ir jos direktorei dr. Christianei Raabe perdavė atnaujinto *Rubinaičio* 101–114 numerių komplektą. Ši tarptautinė biblioteka kaupia ne tik Europos, bet ir pasaulio vaikų literatūrą, jos tyrinėjimus, periodiką. Svarbu, kad tokio masto vaikų literatūros tyrimų ir sklaidos institucijoje būtų ir lietuviškasis *Rubinaitis*.

...

Šiomet minimas ir Trolių Mumijų jubiliejinis gimtadienis. Pirmoji Tovės Jansson Trolių Mumijų serijos knyga *Mažieji troliai ir didysis potvynis* buvo išleista prieš 80 metų. Bendradarbiaudami su „Moomin Characters Oy Ltd“ Nacionalinės bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros centro edukatoriai parengė parodą „Tove Jansson, menininkė ir mumijų kūrėja“. Paroda centro erdvėse veikia nuo šių metų spalio 29 d. iki 2026 m. sausio 4 d.

Lapkričio 7 d. bibliotekoje vyko diskusija „Ar Troliai Mumiai – tik vaikams?“ (edukatorė Eglė Gudonytė ir vaikų literatūros ekspertė Inga Mitunevičiūtė), kurios vaizdo įrašą galima rasti Nacionalinės bibliotekos „Youtube“ kanale.

Parengė **Roma Kišūnaitė** (LNB)

Diskusijos dalyvės Eglė Gudonytė (kairėje) ir Inga Mitunevičiūtė. 2025 m. Romos Kišūnaitės nuotr.

SUMMARY

The issue begins with an article by **Džiuljeta Maskuliūnienė**, the Editor-in-Chief, *Kanoniškojo Čiurlionio metus palydinti* (Accompanying the Year of the Canonical Čiurlionis), which, in light of the importance of **Mikalojus Konstantinas Čiurlionis** and his creative legacy, addresses the problem of constructing a canon for Lithuanian children's and young adult literature. In the rubric "The Postcards to the Reader," the writer **Lina Žutautė** is introduced to readers. In the rubric "The Anniversaries," **Dalia Karatajienė's** article on the artist **Taida Balčiūnienė** (in commemoration of the 100th anniversary of her birth) is published, along with the article by **Regina Kvašytė** and **Džiuljeta Maskuliūnienė**, *Anos Saksės Pasakos apie gėles: gėlė kaip kūrinio semantikos ašis* (rašytojos 120-osioms gimimo metinėms) (Anna Sakse's Tales of Flowers: The Flower as the Semantic Axis of the Work (dedicated to the 120th anniversary of the writer's birth)). In the "Retro" rubric, *Anykščių baladės* (The Anykščiai Ballads) created by the writer **Bronė Buivydytė** is discussed (published in honour of the 130th anniversary of the writer's birth). This material was prepared by the museologist **Rasa Bražėnaitė**. In the "The Articles" rubric, both distant (Japanese) and neighbouring (Latvian) traditions of children's literature are explored. It features a richly illustrated review article by **Eiko Sakurai**, *Japonų vaikų literatūra: praeitis ir dabartis* (Japanese Children's Literature: Past and Present), and an article by **Rudite Rinkeviča**, *Ryga šiuolaikinėje latvių vaikų prozoje* (Riga in Contemporary Latvian Children's Prose), which discusses works by two of the most prominent contemporary Latvian children's writers – **Luīze Pastore** and **Juris Zvirgzdiņš** – whose stories are set in Latvia's capital, Riga. **Asta Plechavičiūtė's** article serves as a complement to her Latvian colleague's contribution, examining the representation of Vilnius, the capital of the other Baltic state – Lithuania – in Lithuanian works of fiction for children and young adults. In the rubric "Photos Tell," **Aldona Šiaulienė** shares her impressions of the presentation of **Vytautas Landsbergis'** children's book *Čia rimtai vaikai* (This is Serious – Children) (2006), which took place in Šiauliai. In the "Scientific Research" rubric, two articles are published: **Vaiva Schoroškienė** and **Rugilė Juodytė-Matulevičienė's** article "Ar mokame atpažinti 3–4 metų vaikų gebėjimą skaityti paveikslėlių knygas?" (How Can we Recognize the Ability of 3–4-Year-Olds to Read Picturebooks?) and **Aleksandra Strelcova's** article "Paauglystės reprezentacija vyresniesiems paaugliams skirtoje lietuvių autorių kūryboje" (Representation of Adolescence in Lithuanian Young Adult Literature for Older Teenagers). In the rubric "The Readings of My Childhood", Professor **Džiuljeta Maskuliūnienė** interviews the Lithuanian artist and renowned master of book graphics, **Bronius Leonavičius**. In the "The Contexts" rubric, **Eglė Baliutavičiūtė's** article "Užsienyje apie lietuvių vaikų literatūrą" (Lithuanian Children's Literature Abroad) is published, presenting reflections by foreign specialists on the most recent Lithuanian children's literature. In the "Mom, Dad, Read to Me!" rubric, **Urtė Uliūnė's** fairy tale "Apgavikas Priscilas" (Priscilas the Trickster) is published. The journal concludes with the rubric "Chronicle. Information. Announcements" and the back cover story "Kauno kaukai" (Kaunas Ghosts), prepared by **Kristina Vaisvalavičienė**. It presents the mythical creatures, sprites, created by sculptors **Artūras Žilinskas** and **Lukas Šiupšinskas**, which adorn public spaces throughout the city of Kaunas.

2025 metų *Rubinaičio* leidybą remia Medijų rėmimo fondas

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Žurnalo partnerė – Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB)

LIETUVOS NACIONALINĖ
MARTYNO MAŽVYDO
BIBLIOTEKA

Mieli žurnalo skaitytojai! Medijų rėmimo fondas IBBY Lietuvos skyriaus projektą „**Augu skaitydamas, skaitydamas – augu**“ parėmė 18 000 eurų. Tad *Rubinaitis* ir toliau lankys savo skaitytojus, kalbėdamas apie vaikų literatūrą ir jos skaitymo naudą. Rašykite redakcijai, išsakykite savo lūkesčius, siųskite tekstus, pasiūlymus, pageidavimus.

Redakcijos adresas:

Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
Leidžiamas keturis kartus per metus

Žurnalą leidžia

Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) LIETUVOS SKYRIUS
LITHUANIAN SECTION OF IBBY
Gedimino pr. 51, LT-01109 Vilnius
El. paštas rubinaitis@ibbylietuva.lt
Interneto svetainė
<http://www.ibbylietuva.lt>

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva
Tiražas 500 egz.

Kaina sutartinė

Kauno kaukai

Literatūros gurmanų vaizduotė įvairiose Kauno vietose brėžia rašytojo Juliaus Kaupo sukurtų personažų kontūrus, o nauji meniniai Kauno akcentai kviečia susidraugauti su mitinėmis būtybėmis. Žaliakalnyje ant 1936 m. architekto Stasio Kudoko ir inžinieriaus Felikso Vizbaro suprojektuotų granitinių Kauko laiptų praeivį palydi milžiniškais žingsniais į kalną kopiantis laiptų šeimininkas. Skulptūrinės kompozicijos „Kauko laiptų mitinė būtybė“ (2024) autoriui – skulptoriui Artūriui Žilinskiui – idėją pasufleravo istorinis laiptų pavadinimas ir asmeniškai išgyvenamas santykis su šia vaizdinga vieta: „Lipant laiptais, vedančiais per senais medžiais apaugusią įkalnę, ypač vakare, apima ypatingas jausmas, kad esi čia ne vienas – lyg kažkas stebi tave iš šono, saugo, prižiūri kaip sargas.“¹

O ar esama Kaune sakmiškųjų kaukų, apie kuriuos pasakas vaikams kūrė lietuvių mitologijos tyrinėtojas Gintaras Beresnevičius? Tokių, kurie, anot rašytiniuose šaltiniuose užfiksuotų apibūdinimų, yra ne didesni už pirštą, grybą ar kankorėžį? Iš tiesų apie kaukų išvaizdą nedaug kas yra žinoma, spėliojama, jog jie galėję būti vadinami barzdukais ar bezdukais, sakoma, jog žmonėms jie nešantys laimę, turtus, o jei užpyksta – gali ir kenkti. Viena tų paslaptinių būtybių – skulptoriaus Luko Šiupšinsko sukurtas „Zen triušis“ (2018) – budi prie požeminės pėsčiųjų perėjos, jungiančios Naujamiestį ir Senamiestį. Kitą galima rasti Santakos parke: ten, po žaliomis pušimis, įsispyręs į klumpes išdidžiai stovi to paties skulptoriaus sukurtas „Kankorėžis“ (2018). Nors kiekvieną iš šių skulptūrų lydi skirtinga idėjinė žinutė, bet, anot autoriaus, „tai antropomorfiniai personažai, arba vadinamieji lietuviški kaukai, žmogaus ir gamtos junginys“².

Parengė **Kristina Vaisvalavičienė**

¹ „Kauko laiptų mitinė būtybė“ tapo dar viena nuo 2017-ųjų startavusio projekto „Kauno akcentai“ dalimi“ (žr. portale www.kaunas.lt, 2023-10-03, interneto prieiga: <https://www.kaunas.lt/2023/10/03/kaune-naujas-akcentas-prie-kauko-laiptu-apsistojo-mitine-butybe/>) (žiūrėta 2025-11-17).

² Mariana Jasaitienė, „Jauno kauniečio menininko priklausomybės tik dvi: darbas ir kava“, *Kauno diena*, 2019-01-03, interneto prieiga: https://kauno.diena.lt/naujienos/kaunas/miesto-pulsas/jauno-kauniecio-menininko-priklausomybes-tik-dvi-darbas-ir-kava-895340?fbclid=IwAR3B_3MRngOHnkuFmr7ktR4-srD56YcJiTH_axlYq10agHhU8gJeWfDlvs (žiūrėta 2025-11-17).

Kristinos Vaisvalavičienės nuotr. 2025m.

